فولکلور او فولکلوري ادبیات

Ketabton.com

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو څانګه

فولکلور او
فولکلوري ادبیات

لیکوال:

احمدشاه زغم

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: فولکلور او فولکلوري ادبيات

ليکـــوال: احمدشاه زغم

خپروندی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډيزاين: ضياء ساپی

پښتی ډيزاين: فياض حميد

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۶۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليك لړ

سرليك مخ

مخکینۍ خبرې ۱
تقریظ ۳
تقریظ ۵
تقریظ ۷
ارزونه ۸
سریزه (مقدمه) ۹

لومړی څپرکی (فصل)
پښتوفولکلوریك ادبیات

۱- کلتوراوفولکلور ۱۰
۲- فولکلورپیژندنه ۱۱
۳- فولکلورپه لغت کې ۱۵
۴- فولکلورپه اصطلاح کې ۱۷
۵- دفولکلوردموادو راټولولولارې- چارې ۲۰
۶- دلومړی څپرکې دموضوعاتولنډیز ۲۶
۷- دلومړی څپرکې پوښتنې ۲۸

دویم څپرکې (فصل)
دفولکلوریکو موضوعاتولنډیز

۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنیف) : ۲۹
۴- فولکلوردولسي زیرمې په توګه ۳۵
۵- دفولکلوریاولسي ادب ارزښت ۳۷
۶- ددویم څپرکي دموضوعاتولنډیز ۴۰
۷- ددویم څپرکي پوښتنې ۴۳

درېیم څپرکی (فصل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلورپیژندلوپس منظر

۱- فولکلورپېژندنه په لندن کې..... ۴۷
۲- فولکلورپېژندنه په شوروي کې..... ۴۸
۳- فولکلورځېړنه په شمالي اروپاکې..... ۴۸
۴- فولکلورپېژندنه په ایران کې..... ۴۹
۵- دفولکلورپس منظرپه لرغوني آریاناکې..... ۵۰
۶- په افغانستان کې دفولکلورپس منظر..... ۵۴
۷- په پښتو ژبه کې دفولکلورټولونې پس منظر..... ۵۴
۸- دفولکلورپه برخه کې دلویدځوالواوختیځپوهانونظر..... ۵۷
۹- ددرېیم څېرکي دموضوعاتولنډیز..... ۶۳
۱۰- ددرېیم څېرکي پوښتنې..... ۶۷

څلورم څېرکی (فصل)

پښتو فولکلوریك ادبیات

۱- دپښتوفولکلوري ادبیاتوډولونه..... ۶۸
۲- دفولکلورځانګړتیاوې..... ۷۱
۳- منظوم ولسي ادبیات..... ۷۳
۴- منثورولسي ادبیات..... ۷۴
۵-الف- نظوم (عامي اوخاصي)سندري ۷۴
۶- دڅلورم څېرکي دموضوعاتولنډیز..... ۱۰۴
۷- دڅلورم څېرکي پوښتنې..... ۱۰۷

پنځم څېرکی (فصل)

دپښتو فولکلوریکوادبیاتوډولونه

۱-الف- ولسي نظمونه..... ۱۰۹
۲-ب- فولکوري نثر..... ۱۱۲
۳- د- ولسي نثرشکل..... ۱۱۳
۴- اسلم اونیکخته..... ۱۱۴
۵- مرداونامرد..... ۱۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دمنځپانګې له مخې..... ۱۲۱
چاربیته..... ۱۲۱
۷- سروکي اوبیتونه..... ۱۲۴
۸-اتنې..... ۱۳۱
۹- بابولالې..... ۱۴۰
۱۰- مصره ټپه او..... ۱۴۳
۱۱- دپنځم څپرکي د لنډیز..... ۱۵۱
۱۲- دپنځم څپرکي پوښتنې..... ۱۵۳

شپږم څپرکي (فصل)
فولکلوري مقولې

۱- اسطوره اوځانګړنې..... ۱۵۴
۲- نکل..... ۱۵۴
۳- هنراوفن..... ۱۵۷
۴- دخلکوهنرونه (محتوااوشکل) له م..... ۱۵۸
الف- دشکل له مخې..... ۱۵۸
۹- دشپږم څپرکي دموضوعاتولنډیز..... ۲۰۹
د شپږم څپرکي پوښتنې..... ۲۱۳
۱۳- نتیجه..... ۲۱۵
۱۴-نومونی اصطلاحات..... ۲۱۶
وړاندیزونه..... ۲۱۷
۱۵- ماخذونه..... ۲۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) ببلا ببل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په يادې غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه ببلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زمور هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا كړې او دا فرهنګي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور ودانې ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازې په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکینۍ خبرې

الهي د خپل حبیب له برکته
دا ساده انشاررنګینه د رحمان کړې

په هیواد کې له دري لسیزو را وروسته ، یو ځل بیا د هیواد د اصیل فرهنګ د رغولو لپاره له ټولو خلکو سره مینه پیدا شو ، د علمي موسسو ، په سر کې د کابل پوهنتون ټول درسي او ممد درسي مواد له منځه تللي و ، خو یو ځل بیا یې د رامنځته کولو هوډ ونه وشول. په دې لړ کې په پښتو څانګه کې همدغه فرهنګي مینه او تلوسه را تانده شوه او دهغو مضمونونو یاد بیارا تازه شو ، چې پخواد دغې څانګې اصلي مضمونونه ول او په څانګه کې تدري سیدل. د دغه مضمونونو په لیکه کې د پښتو فولکلوریکو ادبیاتو مضمون، چې له نورو با اهمیته آثارو سره توره ایره شوي و ، یوځل بیا مارا ټول او تالیف کړل.ما چې په ۱۳۸۲ کال د نومورې مضمون د تدریس چارې په غاړه واخیستې ، څانګې را نه وغوښتل څو د دغه مضمون د تدریس لپاره چې هیڅ درسي مواد نه و ، مواد راټول کړم ما دغه وړاندیزو مانه او دلوړو زده کړو وزارت د انسجام د کمیسون له لارې مې مفردات برابر او کار مې پیل کړ. دلیکو ل پاره یې ډېر او پوخوانې او اوسنیو اثارو با تجربه خلکو ته مراجعه وکړ او ورسره کورو وکلي ته هم لاړم او د فرهنګ د قیمتي هار دغه ملغرې مې څه ناڅه سره وپېلې. د دغه کتاب په لیکو کې ډیرو دو ستانو وس کړي او مرستې یې نه دي رانه سپمولي هغه استادانو ، دوستانو او خوږو محصلانو چې له ماسره په دې کار کې مرسته کړي ، په ځان پورګنم چې نومونه یې واخلم او کوروداني ورته ووایم. د څانګې ټولو درنو استادانو په سر کې استادانو وزیري ، سیار صاحب ، یزال صاحب استاد جاج ، استاد صابر خان ، حقپال صاحب ، لورین صاحب ، اجمل خان ، استاد رفیق ، استاد انور جان ، مکمل صاحب ، داکتر صاحب مجاور احمد زیار ، داکټر صاحب زیور او ډاکټر زرغونې زیور ، اڅک صاحب ، د ادبیاتو پوهنځي رئیس ښاغلي استاد کبیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او د نشراتو له رئيسې استاد ريحاني .. او د دري څانګې استادانو ، پوهاند صاحب قيوم قويم ، داکتر صاحب بنووال ، پوهاند صاحب حسين يمين ، د ساينس پوهنځي رئيس ډاکټر صاحب تنيوال ، د وترنري پوهنځي رئيس داګټر صاحب ايوبي ، د ساينس پوهنځي استاد غوري صاحب د ادبياتو پوهنځي د آلماني څانګې آمر محترم استاد بهبود او استاد ډاکټر صاحب نسيمي ، د ټولنيزو علومو استادانو پوپل صاحب او ډاکتر پنجشيري او د شرعياتو پوهنځي استاد نورزايي صاحب او نورو استادانو او همدارنګه دشپې برخې د څلورم ټولګي خوږو محصيلينو وحيدالله جان ، رفيع الله جان او ګران ورور خالد جان ، د ورځې برخې ګرانو محصلينو هارون جان ، بختيار احمد ، د B-B-C راډيو کارکونکې ناجيه جانې ، موسي جان ، فريد جان ، حيدر جان ، زمري جان ، جاويد جان وزيري او ډيرونورو درنو دوستانو په سرکې د پښتو څانګې د څلورم کال اول نمره او سرتاج محصل ښاغلي صفي الله جان او په تيره دنشراتو محترم مدير حسين جان او نويد جان او نورو ، چې له ما سره د دې اثر د ليک ، چاپ ، ډيزاين ، او انځورونود برابرولو او جوړلو په کار کې پوره مرستې او همکارۍ کړې ، ترې ډيره مننه کوم.

څو دې توان رسي د ښو لپاره وس کړه
له تيارو او تورتمونو څخه بس کړه

دا تاسو او دا کتاب
پوهنوال احمد شاه (زغم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

تحقيق و تفحص در زمينهء مسايل فولکلوري و شناخت ، از مباحث بسيار مهم ميباشد ، به دليل اينکه بسيار از جوانب زنده گي انسانها در آقشار فولکلوري بازتاب يافته است ازآن تاريخي که جورج فريز انگليسي در قرن ۱۹ م به نوشتن کتاب شاخه طلايي (Golden bough) در راستاي موضوعات فولکلوري پرداخت و اهميت اين ساحه را ايضاح نمود تا امروز در کشور هاي مختلف و در ميان ملل گوناگون علاقه مندي به گرد اوري اثار فولکلوري ، ترتيب و تنظيم آرشيف نمودن و سپس تحليل و بررسي داشته هاي فولکلوري روبه تزايد است. در افغانسان توجه به گرد اوري آثار فولکلوري ، به بخصوص ضرب المثل از زمان امير حبيب الله خان به اثر تلاش محمود طرزي شروع شد و ماحصل کار هاي انجام شده در اين زمينه در جريده سراج الاخبار افغانيه انتشار يافت اين سعي و تلاش در توالي زمان ، پاياي خود را از دست نداد . مخصوصا پس از حصول استقلال کشور (سال ۱۹۱۹ م) کار در ساخت فرهنگي قوت يافت و در انجمن ادبي کابل به مسايل فولکلوري نيز عطف توجه صورت گرفت. بحث و بررسي در اين مورد تا سالهاي ، ۱۳۳۰ و . ۱۳۴ به گونه ابتدايي به پيش ميرفت ، مخصوصا از دهه چهل برخورد جدي تر علمي تر به موضوعات فولکلوري صورت گرفت و نتايج تحقيقات و امکان نظر محققان اين ساحه در کنفرانسها ، سيمينارها ، کتابها و مجله ها و روزنامه انعکاس يافت. نظر به اهميت اين بخش فرهنگ ، مضمون فولکلوري شناسي در بعضي از ديپارتمنت هاي چند پوهنځي پوهنتون کابل و بعضي از پوهنتون هاي و لايات ، تدريس ميشود. به اساس يک ضرورت مبرم درسي ، محترم پوهندوي احمد شاه زغم استاد ديپارتمنت پښتو در پوهنځي ادبيات پوهنتون کابل ، به تجرير کتاب درسي « پښتو فولکلوريک ادبيات»

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرداخته است اين کتاب علاوه بر مقدمه ، هدف و اهميت مضمون پس منظر مضمون ، دارای شش فصل و نتيجه ، اصطلاحات ، پيشنهاد و ماخذ ميباشد ، محترم پوهندوي زغم در هر فصل مباحث مختلف را به نحو دقيق مطابق به معيار هاي کتب درسي در مقياس پوهنتونها مورد تحليل قرار داده و در پايان مطالب هر فصل پرسشها يي را مطرح کرده است.در اين کتاب بر علاوه توضيح لغات و اصطلاحات مربوط به فولکلور ، طريق و روشهاي جمع اوري مواد فولکلوري مشخص گرديده است هم چنان انواع ادبي فولکلوري را به صورت جداگانه به بررسي گرفته ماهيت هر کدام را با چگونه گي ارزشمندي ان در گمچيمخ ائبيان فولکلوري ايضاح نموده از هر کدام نمونه هاي ذکر کرده و به تشريح چاپ و تبين انها مبادرت جسته است بنا بر ان کتاب درسي محترم پوهندوي زغم براي ارتقاي موصوف به رتبه علمي پوهنوال ، کاملاً مناسب و کافي است.

با احترام

پوهاند دکتور عبدالقيوم قويم

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

کتاب درسي (پښتو فولکلوريک ادبيات) که براساس پلان مطروحه درسي ديپارتمنت پښتو توسط محترم پوهندوي احمد شاه زغم براي ترفيع به رتبه عملي پوهنوال تاليف و تدوين شده است از مضامين اساسي ديپارتمنت ميباشد ، چه ادبيات فولکلوريک يک بخش مهمي از ادبيات جامعه را احتوا کرده معرف حقيقي داشته هاي فرهنگي و ادبي مردم ميباشد .

ادبيات فولکلوريک از لحاظ قدامت بر ادبيات تحرير و از اينکه حيقيت دانش نخستين افراد جامعه را دارد و نيز از انجايي که ادبيات فولکلوريک از تاريخ و فرهنگ ديرينه اجتماع نماينده گي کرده يک بخش ارزنده ميراث فرهنگي را تشکيل داده است در زمينه مختلف علوم مورد استفاده قرار گرفته در عرصه هاي گوناگون ، تحقييقات تاريخي و فرهنگي را ياري ميرساند ، مردم شناسي باستانشناسي و نژاد شناسي ادبيات فولکلوريک پښتو که تاريخي کهن داشته و داراي غنامندي خاص خود است پژوهش در موضوع دقت و تلاش ويژه يي را ايجاب ميکند .

محترم پوهندوي زغم در زمينه ادبيات فولکلوريک پښتو تحقيقات دقيق و ارزشمندي را انجام داده مواد دخول درسي را در همه ساحه هاي ادبيات فولکلوريک پښتو فراهم اورده است ،موصوغ در موضوعات مختلف مربوط به فولکلور از قبيل تعريف لغوي و اصطلاحي فولکلور ، فولکلور وکلتور ،ارزش فولکلور ، بخشبندي موضوعات فولکلور ، نظر دانشمندان غرب و شرق در باره فولکلور و اهميت پاسداري از آن ، مضله هاي فولکلوريک و عرصه هاي مطالعه ادبيات فوکلوريک به حد کافي تحقيق کرده بالنوبه در پيرامون ادبيات فولکلوريک پښتو و مشخصات ان ، مقوله هاي ادبيات فولکلوريک پښتو ، ادبيات منظوم و منشور فولکلوريک پښتو تحقيقات جامع و بررسي انجام داده است ، و اين همه در معرفي وشناخت ادبيات فولکلوريک پښتو بسنده و کافي است ، از انجايي که لارمه يک کتاب درسي است اين اثر در پايان هر بخش

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاصه بحث و توام با پرسشها در زمينه را هم احتوا کرده شرايط يک کتاب درسي مرجع را پوره نموده است تا انجا که اين اثر علاوه از استفاده به حيث مواد درسي براي ساير علاقمندان اين رشتهء ادبيات منبع خوبي بوده ميتواند چون محترم پوهندوي احمد شاه زغم در کار تحقيق و ندوين اين اثر خوب موفق بوده و وي يکي از ضرورتهاي ديپارتمنت را در بخش تهيه مواد درسي بر اورده ساخته است مستحق ترفيع به رتبه علمي پوهنوال ميباشد ، البته با چاپ آن نه تنها سهولت در کار تدريس بلکه هم چنان استفادهء عام از ان ميسر ميگردد ، به اميد موفقيتهاي بيشتر نگارنده در پژوهشهاي اينده ء شان.

با احترام

پوهاند دکتور محمد حسين يمين

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ:

ددرسي کتابونو لیکل د څانګي یو اهم ضرورت دي خوله نیکمرغه اوس د څانګي استادانو دغه ضرورت ته خپله ډیره پاملرنه را اړولي ده او د درسي کتابونو لیکلو ته یې متې را نغاړلي دي څو دغسي ستو نزې د پاي ټکي کیږدي . ښاغلي پوهندوي احمد شاه زغم چې د څانګي یو تکړه او با تجربه استاد دي له کلونو کلونو راهیسې یې دغه مضمون په بریالیتوب سره تدرس کړي دي او په دې برخه کې یې کره او ښه پاخه مواد د دغه درسي کتاب د لیکلو په اړوند د خپل څو کلن تدریس پرمهال را ټول کړي دي دا دي اوس یې د یو درسي کتاب په توګه خپلو زده کوونکو او نورو مینه والو د استفادې له پاره وړاندې کړي دي . دغه کتاب د یوې جامع سریزې ، شپږوڅپرکو ، پایلې ، وړاندیزرونو او دکره ماخذونوڅخه په ګټې اخستینې سره د زده کوونکو او در نو لوستونکو ته وړاندې کړي دي . د کتاب بله ځانګرتیا دا ده، چې د درسي کتاب لیکنې ټول معیارونه په نظر کې نیول شوي دي ، په دې معني، چې لیکوال د هر څپر کې په پاي کې د زده کوونکو د ښه پوهاوي په خاطر هر څپرکي د موضوعاتو لنډیز راوړي دي او په پاي کې یې پوښتنې هم طرحه کړي دي چې د درسي کتاب لیکیني یوه مهمه برخه تشکیلوي . تر هر څه د مخه زغم صاحب ته د دغه کتاب د لیکلو مبارکي وایم او د لوی څښتن څخه ده ته د لاړیاتو علمي اوادبي بریالیتوبونو هیله کوم . څرنګه چې محترم استاد زغم دغه کتاب د پوهنوالۍ علمي رتبې د لوړیدو لپاره کاندید کړي دي ز ه دپوهنوالۍ علمي رتبې ته د لوړیدو لپاره د نورو شرایطو په نظر کې نیولو سره دغه اثر کافي او پشړ ګنم او د پوهنتون د خپرونو له ریاست څخه په درنښت هیله کوم ،چې دغه کتاب ژر تر ژره د چاپ په زیور ښکلي کړي .

په درنښت

پوهاند محمد صابر خویشکي

د پښتو څانګې استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونه:

د پوهاندوی احمد شاه زغم(د پښتو فولکولوري ادبیات) یوهنیز اوځیړنیز اثر مې سر تر پایه وکوت او وارزاوه په دغه اثر کې اړوند سکالو(موضوع) ښه تراځیړل شوې او د څیړندود (میتودولوژي) تول اړخونه او اړونه پکې سمبال شوي او یو لړ نوي تکي پکې ګټه اخیستل شوي ، چه د کتاب په پاي کې ښوول شوي دي. استاد احمد شاه زغم ډیر هڅه کړي دي ، چې دغه اثر د یو درسي کتاب په توګه له تیوریکي پولې ښه ترا وځیري او چمتو کاندي ، د وګنې او ګرنې (عامیانه او شفاهي) . په بله وینا ، (ولسي ادب) پر ټولو خپلونو (ژانرونو) یې رڼا واچوي او ډ لیندي یې کړي او له تدریسي آرونو (اصولو) سره سم یې واو ډې او ترتیب یې کړي. زه پر خپل وار د ښاغلي استاد زغم دغه نو ښتګرانه او ګټور اثر لوړ ارزوم او پوهنوالي علمي رتبې ته دلوړیدو او چاپ لپاره غوښتنه کوم او د استاد زغم د لازیاتو بریو او بریا و وپه هیله یم.

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه: (مقدمه)

فولکلور پېژندنه په عمومي ډول د ټولنو د عامو و ګرو د طبعیت پېژندنه ده. په ځانګړي ډول پښتو فولکلور، د پښتو او افغاني ټولني د ګنو ولسونو پراخ دو دونه او ولسي ژوند انځوروي. فولکلور که مادي دي او که معنوي، د دي ولس سترہ شتمني ګڼل کیږي، د دې لپاره چې فولکلور د ولسونو مال دي نو د فولکلور پېژندل، را ټولول، ځاي پر ځاي کول یو حتمي خبره ده. پښتو فولکلوریک ادبیات کتاب، چې ما اوس برابر کړي دي، د دې څانګې تدریسي کتاب دي، چې د څانګې د اړتیا له مخې برابر شوي دي. دغه کتاب شپږ څیر کي لري، چې په هر څپر کي کې اړوندې موضوع ګانې په لنډ او کره دول تشریح شوي او په هر فصل کې لنډیز او پوښتنې هم راغلي دي. هڅه مې کړي دغه کتاب د اوسني کتاب لیکنې په علمي او تدریسي معیارنو سره سم ولیکم او د څانګې تدریسي ستونزې حل کړم.

فوکلور انګلیسی کلمه ده چی په ۱۸۴۶م کال w.J-thoms لومړی ځل لپار وکاروله ،له هغه ادواو له هغه وروسته په نوروارو پانی اوآسیانی هیواد اوله هغه رواسره سم په پښتو ادب کی هم استعمال شوه.

فولکورته یه پښتوژبه کی (ولسی پوهه) ،پرته درعجیکی کی ورته (خلیقات)،په فارسی – دری کی د(فرهنګ مردم)اوپه نوروژبو کی نورنومونه ورته اخستیل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي څپرکی

پښتو فولکلوریک ادبیات

۱- کلتور او فولکلور :

کلتور ، ثقافت یا کلچر (Culture) یا فرهنګ د ملتونو د تهذیب او تمدن ښانه ده ، د ملتونو د کلتور پوړی (سطحه) هغه وخت مونږ ته ښه څرګند یږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهیږو او د هغوي فولکلور سره ښه بلد تیا ولرو . کلتور یا ثقافت د انسان د ارتقائي ژوند او عمل یو مجموعي پانګه ده ، چې د انساني ژوند له پیل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه او خوندې شوه ده . د کلتور په دي لویه تاریخي مجموعه کې لاندي اجزاوې شاملې دی :

۱- «د ولسي ژوند نظام (Social Process) ۲- تمدن او تهذیب (Civilization) ۳- روایات ژبه (Communication) هر ډول اداري ولسي ټولنې ، هر ډول ټولنیز دودونه ، کیسې ، دم ، درود ، جادو ، اقتصادي ، اداري تنظیمونه ، تعلیم ، تربیت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاقیات ، علوم او فنون ، موسیقي ، نقاشي ، لوبې او لنډه دا چې د ولسي ژوند د هر اړخ سره متعلق عمل چې د تاریخي دور له ابتدا نه وروسته راپدې خوا روان دی ، د کلتور یا ثقافت په دایره کې شمارلي شي» (۲,۵:۲۴) فولکلور پخپله د کلتور یو توک (جز) دي . د کولتور جاج (مفهوم) بیخي ارت او هر اړخیز دي ، سیمه ایز کیدا شي ، مګر کلتور کله - کله د یو هیواد له پولو هم وراوړي . که دلته ځینې ترمینو لوژیکي توپیرونه هم په پام کې ونیسو ، بیا هم په هیڅ ډول فولکلور د کولتور له ډګره وتلای نشي ، سره له دې که فولکلور په یوه الواک (نظر) یوائې په وګړني ادب ، دود و دستورپورې تړلی هم وګنو ، کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لرلی شي ، کلتور دیوې ټولنې ټوله مادي او معنوي شتمني رانغاړي ، په کلتور کې د ژوند پراخه اړخونه ځلونه کوي. همدا رنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلتور اغیزې د ژوند په بیلابیلو برخو او اړخونه کې کوي او ځلونه ډاګیزه دي ، له همدې امله ده چې د کلتور څېړنه او په هغه پوهیدل په هرې ټولنه کې ځانته ارزښت پیدا کوي. د یو لیکوال خبره:

کلتور دیوې ټولنې عمومي کړه وړه ،اعمال ،مهارتونه ، عقیدې ، او سلوک راچاپیروي او فولکور دیوې ټولنې د کولتور تکاملي پروسه ده ، اوله کولتور سره په اړیکه کې دی.» (۱:۲۱).

داسې هم ویلي شوي چې کولتور د انساني ټولنې د ژوند عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند یوه پراخه برخه پایه بله وینا:

کولتور د کل او فولکلور په کې ،د ستر جز مثال لري ، ټولنې فولکلوري پدیدې د یوې ټولنې د کولتوري میراثونو زېرنده او د کلتور جز دي او یوله بله سره نه شلېدونکي دي. د ملتونو او قبایلو د کلتوري میراثونو د تاریخي بهیر مطالعه د هماغه ملت او قوم د ټولنیزو او قبیلوي روابطو او نورو اړخونو ښه رڼا اچوي. کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کلیت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کلیت کې د ټاکنو مثال لري ، کولتور د یوه بڼ ټولو ګڼوونو او بوټو ته پاتې کېږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصو و نو او ځانګړو ګلانو او بوټو نندارې ده. کلتور د یو هیواد ، ملت او ټولنې د خلکو د ثقافت عمومي کچه او اندازه څرګندوي ، یعنې د هغو خلکو چې په یوه ملت پورې اړوند دي د اروایوهنې ښه بیلګه کېداشي ، د ساري په ډول د پښتو میلمه پالنه د دوي د عام کولتور نماینده ګي کوي ټولي معنوي او مادي شتمنۍ د کلتور په دایره کې راځي.

۲- فولکلور پېژندنه :

که د لویې نړۍ په غیږ کې د انسان د کرامت او لوړتیا درجه د هغو په کلتور کې نغښتې وبولو نودا خبره د دې معني لري چې یوه ټولنه په ثقافت او کلتور ژوندی ده او ژوندۍ به وي. فولکلور او دودونه د ثقافت یو درونډ او په زړه پورې اړخ دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو ملت ثقافت تر ډیرې اندازې پورې دهغه له فولکلور څخه ښه څرګندیږي فولکلور د ملت تیر ژوند پر بیلا بیلو اړخونو ښه رڼا اچوله شي او د راتلونکي ژوند د ښه والي لپاره ښې او په زړه پورې لارې چارې په ګوته کوي (۱۰:۸۳)

د فولکلور له کلمې سره بلد تیا که څه هم نوې خبره ده خو د ولسي ادب له روحیې سره آشنایي بیابل مفهموم لري ځکه ولسي ادب او ولسي ژوند له ډیرو زمانو له انسان سره مل دي. د فولکلور کلمه کابو یوه پیړۍ کیږي چې مروجه شوې ده اما د ولسي ژوند اهمیت او سابقه خورا لرغونې ده دلته به د فولکلور او یا ولسي توب په برخه کې ځینې نظریات راواخلو ګڼ شمیر پوهان پدې اند دي چې د وروسته پاتې هیواد له تاریخ نه د دغو هیوادنو فولکلور ډیر مخکې دي او دا ځکه چې د وروسته پاتې هیواد و تاریخ یاد نورو په لاس کښل شوي دي او یا د کوم ځانګړي غرض له مخې لیکل شوي دي.

پوهان دا خبره هم ورسره عبرګوي چې که تاریخ د یوه ملت یا د یوې ټولنې دموجودیت یوازې سطحي او قشري پته رابنیي. نو فولکلور مورږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې، جذبات او آرزوګانې پکې منعکس کیږي.

۱- که یو ملت د خلکو د ژوند بهیر ته ښه چمتو شو په زغرده ویلای شو چې عنعنه دود او دستور د هماغه ملت دخلکو په ژوند کې آن تر دینې مناسکو لیک لوست او تاریخ مخینه لري، مثال په ډول د عربو د جاهلیت په دوره او یا زمونږ د هیواد د خلکو تر مسلمانیدو د مخه د هغو یا دغو هیواد و خلک د یولړ عنعوي موازینو در لودونکي و، دو ي ټولو د عنعنوي، ولسي نرخونو او روایتونو له مخې سره ژوند کاوه، عقیدي او باورونه یې در لودل ځکه وایو چې ولسي نرخ، ولسي عنعني یا په جامع ډول فولکلور دیوې ټولنې د ژوند هنداره ده، داسې هنداره چې د هماغه ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي.

۲- پرهان دا هم زیاتوي، که څوک وغواړي چې د یوې ټولنې د ژوندانه په بهیر او دغه راز د هغې ټولنې دخلکو په افکارو، عقایدو، انګیرنو او پدې بر سیره د هغې ټولنې په تاریخي دریځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې په فولکلور کې ژوره اړهر اړخیزه مطالعه وکړي. د یوې ټولنې او یا یو ولس د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فولکلور له مطالعې پرته دهغې ټولنې او ولس د پیژند لو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري.

۳- له پورته یادونو څخه زمونږ مطلب دادي چې ، په فولکلور او ولسي توب کې د ژوند اصلي روحیه نغښتې ده.

۴- څرنګه چې د فولکلور زیاته برخه ولسي یا شفاهي ادب جوړوي ، نو هنر هم را چاپیروي. شیلر او سپنسر عقیده در لوده چې د هنر انګیزه د لوبو له انګیزې څخه را پیدا شوې ده او د نړۍ ستر ادب پوه ماکسیم ګورکي (Maxim Gorki) به ویل د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی. حتی د لرغوني یونان ، د عربو او د ختیځ د ګڼ شمیر هیواد ډیر و سترو لیکوالو آثار په فولکلور بنا شوي دي. د فارسي – دري ادبیاتو د ادب ځلانده ستوری ابوالقاسم فردوسي نړیوال شهکار شهنامه د فولکلور یک داستان بڼه لري همدارنګه د پښتو ادب پلار خوشحال خان (۱۱۰۰-۱۰۲۲) ډیر ښه ادبي شهکار دستارنامه هم یو له مهمو پښتو فولکلور یکو اثارو څخه ګڼلې شوی ده چې د پښتون ولس د طبیعت ځلانده هنداره ګڼل کیدای شي.

۸- د دي لپاره چې نن ورځ د فولکلوریکو څیړنو ساحه یوازې د هنر او ادبیاتو په برخه کې نه محدودیږي او له دې څخه ډیره جامع ده چې اساطیر ، افسانې ، منظومې . کیسې. متلونه ، ګډا ، لوبې ، کوډې ، خرافات. کرکې او کړنې ، انګیرنې ، سندرې ، ترانې ، سرودونه ، رسم او رواجونه ، ولسي فوانین ، ټولنیزې لارې چارې ، نجوم ، کلیوالي طب او ... رانغاړي او سره له دې چې د ټولنې په اتنو ګرافیکي ( )* جوړښت پورې اړه پیدا کوي ، خو له فولکلور سره یې له ارګانیک پیوند او تړاو څخه سترګې نشو پټولای.

اتنوګرافي:

۲- که څوک وغواړي د فولکلور په رښتني معنې ځان پوه کړي باید د هغې یا د عې ټولنې اتنیکي (قومي) ځانګړی هم هیري نه کړي نو د دغو دواړو کلمو او اصطلاحاتو په سم د ټولنې سسمه پیژندنه ممکنه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- ټولنیز ارزښتونه: د دې لپاره چې زموږ او یا د یوې ټولنې فولکلوري مواد د وخت څېړې په مخ ونه وهي (لکه چې مخکې زموږ د ټولنې یې برباد کړه) او یا په بله وینا د زمانې له تو فانونو او سیلابونو مو. ژغورلې وي او له خاوورو سره خاورې شوي نه وي، نو فولکلور پوهانو ته بویه چې تروسه وسه پورې دغو معنوي ټولنیزو ارزښتونه ته ځانګړې پاملرنه وکړي. ځانته زحمت ورکړي او فولکلوري ولسي شتمني د زمانې له ګردودونو څخه پاکه کړي او تلپاتې ژوند وربښي، ثبت یې کړي، تحلیل او سره را ټوله یې کړي.

۸- په ټولنه بر لاسي رژیمونه او اړوندې ټولنې، په هیوادنو بآندې مسلط اوبر لاسي رژیمونه او حکومتونه د ولسي پانګې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغیزمن ګامونه پورته کولای شي باید وخت تر وخته فرهنګي اړونده موسسې + دولتي مقامونه + مدني ټولنې + روښان فکره پښت او آن نړیوالې فرهنګ پالې ټولنې داکار خپله دنده و بولي او د فرهنګې میراثونو په راټولولو او بیا ساتنه کې لوي لاس وکړي.

۹- اقتصادي پیاوړتیا او کمزوري اقتصادي کمزورتیاوې د هیوادونو د فرهنګي میراثونو د لوټونې یو بل لوي عامل کیدای شي د بیلګې په توګه زموږ په هیواد کې چې داځو کلنو نا تار زموږ د اصلي فرهنګ خوندي کولو ته یې زیان رسولي دی.

نه یوازې دا چې زموږ د ټولنې مادي خو اووې یې زیانمنې کړي. بلکې زموږ د ملت ټولې معنوي ښېګڼې یې له خاورو سره ځاورې کړي دي نو لارمه ده، دولتي مقامونو او فرهنګي ژمنې مؤسسې د غو ارزښتونو ته په سپکه سترګه ونه ګوري او په خوندي کولو کې یې لوي لاس وکړي.

۱۰- د فرهنګي موسسو اغیزې او شتون: د ملتونو فرهنګ د ساتنې، راټولولو او خوندې کولو یوه بله ستره او غوره وسیله دا ده چې، فرهنګي مؤسسې – د فرهنګ وزارت او اړوند ارګانونه لاس سره یو کړي، څو په دغه برخه کې ګډ اوږده پلانونه جوړ او بیا د فرهنګ د خوندي کولو په برخه کې د خلکو د پراخه پرګنو په لور ورشي او د خلکو له منځ څخه دهغوي د آر او اصیل ولسي دود او دستور

(c) ketabton.com: The Digital Library

راټولونه پیل کړي. لنډه دا چې ، فوکلور پیژندنه د فوکلور په تیوریکو اړخونو رڼا اچوي او له فوکلور ټولنې او فوکلور خوندي کولو سره توپیر لري. فوکلور پیژندنه ، د فوکلور په برخه کې هراړخیزه څېړنه او پلټنه ده.

۳- فولکلور په لغت کې :

فوکلور یا فولکلور انګریزي کلمه ده اصلا په انګیریزي متن کې د لومړي ځل لپاره تامس (Thoms) په ۱۸۴۶ کال داګست میاشت په خپل یو مضمون چې (Ambroise Merton) په مستعار نامه استعمال کړه . هلته یې د (فوکلور) (Foklor) اصطلاح وکاروله . یعنی دا چې (ل) په عاریتي ډول د نورو ولسونو او خلکو (افغانانو) له خوا ورسره یو شوي دی ، اصل یې فوکلور (Foklore) دی . څرنګه چې د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د یوه انګریز له خوا په انګریزي متن کې استعمال شوی ده ، نو له همدې امله ، فولکلور انګریزې کلمه ګڼله کیږي . د فولکلور (Folklore) لغت له دو و تو کونو څخه جوړ شوي دی : (فولک) او (لور) (۴۵ -۱۷، ۱۸، ۳۸)

فولک (Folk) یا فوک (Fok) د خلکو په ما نادي . دلته مطلب له خلکو څخه (ولس) دي هغه ولس چې د ټولنې مادي او معنوي ځواک او قوت جوړوي، لور (Lore) پوهې او حکمت ته وایي په ټولیزه (مجموعي) توګه ، فولکور داسې تعرفو لاې شو : فولکلور د خلکو (ولسي پوهی) څخه عبارت دی. په انګریزي ژبه کې د (Folk) د کلمی (ل) (L) نه تلفظ کیږي ، په خپله انګریزان د فولک (Folk) د کلمې سره (ل) نه راوړي او نه تلفظ کوي او د فولکلور کلمه د فولکلور په توګه کاروي فولکلور د هر ملت د کلتور تکاملي ریښتنې ، سیر او حرکت ته هم ویل کیږي یا په بله وینا د هر ملت تکاملي ریښې له فولکلوره پیلیږي . په (ښتني فولکلور) نومې کتاب کې راځي چې همدا کلمه « د یوې انګلیسي کلمې (Folklore) څخه جوړه شوې چې (فولک) د خلکو او (لور) د علم او پیژندنې په مانا راغلي او د نیکونو عقایدو ، د اجدادو در سم افسانې ، عقایدو او عنعناتو د څېړلو معنې ترې اخیستله کیږي او د لومړني ځل لپاره فولکلور

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم یو اروپایي (؟) پوه په ۱۸۸۵ ا م کې وکارو له چې د خلکو د پوهني په معنی ده (۸۷ : ۱۴)

دبلخ پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د دري څانګي ځوان او تکړه استاد او محقق دوکتور عبدالغني برزین مهر په خپل اثر (ضرب المثل و کنایات) د الف او ب مخونو کې ځینې نظریان د فوکلور په اړوند راغونډ کړي چې لنډیز یې داسې راوړو :

زمونږ د ملت د لرغوني فرهنګ یوه سمسوره څانګه (فولکلور) دي دغه کلمه فرانسوی ریښه لري ، (Folk) د خلکو او (Lore) د پوهي ، یعني دپرګنو د پوهي په مانادی ، یا په بله وینا دیو ملت عقیدو . افکارو . کیسو ، آدابو ، رسومو ، ترانو ، ساده او ابتدایي هنرونوته فولکلور وایي (۱۶) د (الف) .

په پورته لیکنه کی د (فوکلور) د کلمې د رامنځته کوونکي ، استعمال کونکي او مروجونکي نوم ځاي او کال نه دي راغلي دا هم نه دي په ګوته شوي چې د فولکلور ریښه د فرانسوي ژبې د کومې کلمې له ریښې راوتې ده ؟

خوچې کله سړي د ادب او بیا فوکلور په برخه کې مطالعه او پلټنې کوي نو سړي ته پته لګیږي چې د فولکلور د کلمې رواجیدل او استعمال د نولسمې پیړۍ په لومړي نیمایي ې پیل شوي دي.که څه هم فولکلوریکي څیړنې او راټولونې خو په او ولسمه پیړۍ کې په سیستماتیکه او منظمه توګه پیل وشوي دي ، او دغه کار د لومړي ځل لپاره John Aubrey جان ایبري په ۱۶۸۰ م کال پیل کړاو د خپل وخت زیات شمیر خرافات او دودونه یې ولیکل او دهنري بورن د کتاب په نامه یې چاپ کړل او دې کتاب کې یې د انګلستان د بزګرانو عنعوي موسمي شعارونه او اړوند مطالب خپاره کړل دایبري په نظر ډیر ځله منفي دودونه په فولکلور کې شاملېدلی شې . له دي راوروسته جان براند John Brand او نورو د فوکلور په باب آثار خپاره کړل همدارنګه ویل شوي چې په نولسمه پیړۍ کې جرمني پوهانو یا کوب Yakub ګریم Greem او د ده – ورور ویلهلیم ګریم W.Hilum Green د فکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څیړنې وکړي او له دوي را وروسته انګریزي پوه تامس رایت Thoms Riut په خپل اثر د (ادبي نوښت) کې د نکلونو د اغیزې موضوع و څیړله (۹۳ : ۲۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې املـه فولکلـور یـا فوکلـور * انګریـزي کلمـه ده چې د لـومړی ځـل لپـاره W.J.Thoms په خپل یو لیک کې چې د Ambroise-Merton نامه یی لیکلي وه استعمال کړه .

د فولکـور د اصـطلاح د وضـع کـونکي پـه بـاب دغـه معلومـات لـه (بریتانیکـا انسایکلوپیدیا) ۱۹۷۰ م امریکانا انسایکلو پیدیا ۱۹۶۱ م ، بریتانیکا دایره المعارف کې په تائیدي ډول راغلي دي . خو یوازي په لږ تفاوت چې په یوه کې W.T.Thoms او په بل کې W.J.Thoms راغلي دي* په فولکلور انسیکلوپید یا کې د فولکلور (Folklore) له کلمي سره (ل) راغلي دی . او همدارنګه په نورو معتبرو منابعو کې ، کـه چیرې (ل) ورسره اسـتعمال شي یـا نـه ، پـروا نـه لـري . ایراني نامتو داستان لیکونکي صادق هدایت په خپلو اثارو (بف کور) او په تیره بیا (نوشته هاي پراګنده) کې وایي چې ، فولکلور کلمـه د لـومړي ځـل لپـاره په ۱۸۸۵ م کالـل فرانســوي (امبــرواز مــورتن) اســتعمال کــړه . بریتانیکــا انسایکلوپیدیا) کې راځي چې (امبرواز مورتن) د ټامس مسـتعار نـوم دی خـود د هیښتیا (تعجب) خبره دا ده چې انګریزې ژنګه په فرانسوي بدله شوې ده ، ډیرو معلوماتو لپاره وګورئ (۸۸- ۱۲۸)

خدا ښبلی ابراهیم عطایي په خپله یـوه مقالـه کـې څرګندوي پـه ۱۸۴۰ م کال د فولکلور کلمه خلکو ته پوره آشنا نه وه او یو آلماني فوکلوریست د ګریم په نامـه په المان کې د خپلو فولکلوري مواد و پر مجموعه د فولکلور نوم کیښـود او لـه دغه وخته په انګلستان او فرانسه کې دا نوم او دغه کار تقلید شو (۶۷ : ۱۲۳)

لـه څیړنـو څخـه داسې ښـکاري د لـومړي ځـل لپـاره دغـه کلمـه W.J.Thomas اسـتعمال کـړي وي . فولـک د خلکـو او لـور د پـوهې پـه معنـا راځـي او فولکلـو د خلکو او ولسونو په پوهې او حکمت څخه عبارت ده .

۴- برجسته فولکلور په اصطلاح کې:

اصطلاحاً فولکلور د ملتونه ټوله او عامه او معنوي شتمني ده . دغه شتمني یوه داسې هستي ده چې د ټولنې د انسانانو تر منځ د تاریخ په اوږد وکې پـه شـعوري او غیر شعوري ډول را منځته کیږي او وده مـومي . د یـوې ټولنې د انسـانانو تـر منځـه د کلتـوري اړیکـو پراختیـا او راتولونکـو نسـلونو تـه د همـدغو هنرونـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغزیدنه د ټولنې د کلتور پوړۍ ښیي او یا په بله وینا د ټولنې د انسانانو کلچر انتروپولوجي Cultutral Anthorpology د لوړ تیا سطحه په فولکلور پورې تړلي ګڼل کیږي ،څکه په کلتوري انسان پیژندنې (کلچرل انتروپولوجي) کې فوکلور بیا د اجتماعي ژوندانه څرنګوالي (کیفیت) او مظاهر په مورډ پیژني او د انسان پوهني په لارکې دا یو مبرم احتیاج دی چې مورډ دخپلې یا بلې ټولنې حالات په قدیمه نړۍ کې معلوم کړو (۶۶- ۵۱)فولکلور پیژندنه ، اجتماع پیژندنه ده . په فولکلور کې نه یوازې چې معنوي ارزښتونه خوندي دي ، بلکې دهغه په واسطه د ټولنې د افرادو دافکارو ، معتقداتو ، امیالواو غوښتونه څخه د دوي د اجتماعي تاریخ مبادي معلومولای شو .

په فولکلور پوهیدنه ، په اجتماع پوهنه ده ، په فولکلور پوهیدل د ټولنې او اجتماع سره نږدې کیدل دي . فولکلور پوهنه د ټولنپیژندنې یو عمده او غوره فاکت اولامل (سبب) هم کیدای شي .په فولکلور پوهیدنه د ټولنپیژندنې یو ضروري اصل پوره کیږي . دا کار مورډ ته دبري کنجي (کلي) په لاس راکوي او دغه کار مورډ هغه وخت ښه تر سره کولای شو، چې د ټاکلې ټولنې په فولکلور کې څېړنه وکړو .په فولکلور پیژندنه کې تر ټولو غوره او عمده اصل دا هم دی چې د هماغه ټولنې شفاهي کیسې راوپلټو ځکه کیسو کې د تیرو خلکو او اجتماع یوه ستره خزانه پرته ده . له بلې خوا د اجتماع د تاریخ د غوره تحقیق په لاره کې ، فولکلور یوه ډیره ښه وسیله کیداشي . فولکلور د تیرو خلکو او ټولنې هغه قیافه وینې، چې د اجتماعي تاریخ دبیلا بیلو تاریخي دورو د فوق العاده علامو او نښو حکم لري . آن د ټولنیز تاریخ څیړونکي دې ته اړتیا لري ،چې په پرونې نړۍ کې د ده ترڅیړنې لاندې ټولنې څرنګه حقوقي او جزایي احکام در لودل او ترد غو احکامو لاندې د ټولنې خلکو څرنګه تفکر اوترخپل منځ څه ډول روابط در لودل ، ځکه د دغه تفکر او مناسباتو خپریدل یوه څیړونکی ته دا قضاوت ورښیي، چې د هغو د اجتماعي تاریخ مر حله پرې وټاکي . یعنې فولکلور دتیرو خلکو د تفکر او شعور سطحه هم رامعلومولاشي . د مثال په ډول د (وحشت) یا له اسلام څخه د مخه دورو په تاریخ پوهیدنه د هغو دورو د کلتور او فوکلور پیژندنده را په ګوتو کوي . د هغه دورې د انسانانو د لومړنۍ کلتور ریښې احتوا کوي ، له همدې امله یې پیژندنې ته احتیاج احساسیږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ورو دانسانانو د اجتماعي ژوندانه په راز پوه شو او په هغه راز پوهیدنه د تاریخ کره والي هم دی . د لومړینو یا مخکنیو دورو انساني ټولنو ، اجتماعي مؤسسات او د دوي د افرادو عقاید ، عنعناتو رسم او رواجونو باندې پوهیدنه دا غواړي ،چې د هماغه خلکو فولکلور پوهنې ته مراجعه وکړو . لنډه داچې د فولکور په تعریف کې اساسي مقولي داسې وړاندې کولای شو . (لرغوني ، عوام اوعنعنه) دغودرومقولوله ارګانیک ترکیب څخه داسې تعریف لاسته راځي : فولکلوردعواموخلکوهغوعنعنوته ویل کیږي، چې د لرغونو زمانو څخه راپاتې شوي او د اوسني وخت دمتداولوپوهنو، عقاید اوچلن بیلګو سره یوځه توپیرولري))یاپه بله وینا : فولکلور دعواموخلکوهغه لرغوني عنعنې اودودونه دي، چې دتاریخ په اوږدوکې له نورونسلونو څخه راپاتې دي، فولکور د عوامو خلکو پرهغوعنعنوی عقاید و، خرافاتو، کړو وړو، دودونو، اوشعایرودلالت کوي چې له ځنډنیووختونو څخه تراوسه موږته رارسیدلي دي . یااصطلاحاً فولکلور دعواموخلکو، یادیوملت یایوقوم اویایونژاد په نظر د هغو حقایقو مجموعه ده، کوم چې د دوی عنعنوي پانګه ګڼل کیږي اودژوند اوجهان په باب د دوی فکر، عقیده ، معلومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنیت دی. دیوملت یایوملیت اویا د یوهیواد په فولکلورکې د هغوی ټوله ماضي اود موجوده او راتلونکي ژوند دپاره ارزښتونه پراته دي . دیوې ټولنې فلکلور موږ ته دهغوی دپلرونو، نیکواواجدادو کلتوري نورمونه اوټولنیزارزښتوته بیا نوي او دهغوی له کلتوري میعارونو او هدفونوسره موآشنا کوي . په همدې توګه فولکلورانسانانوته لارښوونه کوي ، ژوندته یې معناورکوي اودحرکت سمت یې ټاکي . د سویس نامتوروحیات پوه کارل ګوستاف یونګ (carI Gustave Yang) ۱۸۷۵ - ۱۹۶۱ م) وایي : موږباید دیوې ټولنې دفولکلور په باب بې پروایي ونه کړواودچتیاتو په نظرورته ونه ګورو ، ځکه دنورواړزښتونوله څنګه یې یوستراړزښت دادی چې د روحي تحلیل له مخې د هغه عصر عمومي فلسفه ، ټولنیزشعور اود ژوند معنی اومفهوم پکې موندلی شو.

۱- دغه انځورزموږدهیوادد کلتوري لرغونپوهنې یوه برخه ده . دلوګرولایت کا فرکلا (خروار) ولسوالۍ کې پخوانۍ بڼه (لرغونپېژند : ۲۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلور د راټولولو اړتیاوې :

که چیرې د بشري ژوند په ټولو را ز ونو پوه شو باید ولسي پانګې او د خلکو دودونه او تفکر ته سرور - دننه کړو. دمثال په توګه : که یو ازې پښتو لنډۍ مطالعه شي نو نه یوائې د پښتون ملت طبیعت ، بلکې د بشري منعویت ښېګڼې به ورکې پیدا شې ، لکه لاندې څو لنډۍ :

۱- جانانه ستا مزه ګۍ نشته زماهمزولي زانګوګانې زنګوینه

پیزوان دې میاشت، خالونه ستوري = مخ دې آسمان زلفی شیبې دباران دینه ، له دې املې دولسي پانګې خوندي کول دهرملت لپاره ضروري دي ځکه نو فولکلور په عمومي ډول او په ځانګړي توګه ، زموږ د پښتني ټولني د خلکو د ادب او ژوند د ټولو اړخونو پو عمومي جاج څرګندونکې معنوي هستي ده . یا دغه جاج او د عمو مي حالت نندارە په څولنډ یو او متلونو کې رابر سیره کړو :

۱- متلونه :

د زورورو او به په پیچومي خیژي .
او به ډانګ نه بیلیږي .
ږیره زما واک یې د ملا .
پښه له خپل نیمڅي (لمڅي) سره و غزوه .
توره سره ښه ده ،خو نه د ورور په وینو .
ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده .

۲- لنډۍ :

باور مې نشي چې به روغ شم
زه د کمکي پیکي شمال وهلی یمه
باور مي نه شي چې به روغ شم
زه د جانان روغې راستۍ وهلی یمه
په مور مي پټه جرګه وکړه
پلارمې ناداردی ما سودي ته ورکوینه (۵۵ :۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته متلونه او لنډې له دریا ب څخه د یو ټکي د راپورته کولو ما نا لرې په دغه متلونو او لنډیو کې رموز د ټولنې د خلکو د فکر لوړه سطحه خوندي شوې ده په پورته متلونو کې ګورو چې .

۱- د ولس په طبیعت پوهېدل دي .
۲- د ولس د خیال ساتنه ،په کې کیږي .
۳- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقیدې او مینې په کې ښکاري .
۴- په فولکلور پوهیدنه په قومي طبیعتونو باندې پوهیدنه ده .
۵- د هغوي په ذوقونو پوهیدل دي .
۶- د ولسي پانګې ساتنه ده .
۷- د ټولنیزو ارزښتونه برجسته کېدل او خوندي کیدل په فولکلور پورې اړه .
۸- د تیرو نسلونو طبیعت ورکې انځورېدلې شي .
۹- د ولسي ذهنیت او تخلیقي فکر اهمیت په کې څرګندیږي .

که چیرې د فولکلور هر اړخیز اهمیت ته پاملرنه وکړو ، له دې سره سم دا اړتیا احساسوو چې باید د خپلې ټولنې فولکلور خوندي کړو .

د دې لپاره چې فولکلور د ولسي ذهنیت او تخلیقي فکر اهمیت مورږ ته څرګندوي . له همدې امله د فولکلوري موادو ایجادول او بیا دهغو راټولول ، زمورږ د خلکو د دود ، دستور او عنعنې ژوندي ساتل دي ، د شفاهي عنعنې لیکل د فولکلور په حیث د هغې ارزښت او فولکلور ته زیان نه رسوي او حتې ګټه یې لاداده چې ولیکل شي نو په هغه شکل ثابت خوندي کیږي ، له مرګه ساتل کیږي او نورو کلتورونه ته یې انتقال هم آسانیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱)

۶- دبرجسته فولکلور موادو د راټولولو لارې چارې:

فولکلور ټولونه او بیا دهغه خوندي کول یو تاریخي رسالت دی او د خپل هیواد د برم او شوکت خوندي ساتلو مانا لري دفولکلور د راټولولو لارې چارې ډیرې او له ځینو حالاتوکې هغه راټولول محدودیت هم پیدا کوي ، خو مورږ به دهغه د راټول تر ټولږ ګټوري او اسانه لارې – چارې ولټو او پیشنهاد به یې کړو .

الف- څرنګه چې فولکلورد خلکو د او لسونو مال دی ، نو د ټولنې دغه کلتوري او فولکلوریکه شتمنې له خلکو او ولسونو کې پیدا کیږي او په خپله وسونه دهغه (فولکلور) د ساتنې لیږد او ضبط تر ټولو ښه وسیله ده او د یو لیکوال خبره چې پښتني فولکلورنو و بیا له ټولو کلتورونو لاډیر غني دی اروپایان چې د پښتو نخواسیموته راغلل ، نو هک بحران پاتې شول او دغه غني فوکلور او شتمن کلتور ته ګوته په غاښ شول ځینو پې سندروته ، ځینو متلونو ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو کسیو و نورو دغه ډول موادو راټولولو ته مخه کړه ، او د خپلو استعماري اهدافو د ترسره کولو په څنګ کې یې د پښتو د فولکلور ځینې خوا وې هم راټولې کړې او پښتانه په عصر شکل دخپلې ژبې پر مختیا ته متوجه شول ، نو یې د نورو کارونو تر څنګه د فوکلور ټولولوته هم هڅه وکړو ، نو څرنګه ګې خلک د فولکلورلیږدونکي دي او خلک د سن ، طرز تفکر او ټولنیز دریځ له مهې توپیر لري مثلا مشران او سپین ږیري د لنډوکیسو متلونو او اخلاقي افکارو لروتکي او لیږدونکي (حاملین) دي د پورته خبرو پر بنیاد په ټولنه کې سپین ږیري او مشران د فولکلور د لیږد او خوندي کولو او راټولو ښه وسیله کېدای شي .

ب – د فولکلور د ساتنې او لیږد بله ګټوره وسیله ماشومان هم کیدای شي همدا ماشومان دي چې د سرودونو ، ترانو او لنډو کیسو ، چستانونو (کیسې) په راټولولو او ضبط کې تر ې استفاده کیدای شي . د دغو ترانو او کیسو د ضبط او ثبتولو غوره ځای دهغو د لوبو ځای دی ، کله چې دوی په لوبو بوخت کیدای شي د دوی له خولو څخه دغه مواد راټول شي .

ج– دفولکلوري او کلتوري میراثونو د ضبطولو او راټولولو یوه بله ستره منبع او مرجع په کلیوا او بانډو کې ښځمنې هم کیدای شي ، دوی د فولکلوري مواد و په ساتلو او راټولولو کې ګټور توب لرلی شي د مثال په ډول ښځو ته د ماشومانو دویده کولو ، دسندرو ویلو او خوښي کولو په مخت کې دسندرو د ویلو لارې چارې ورایادې وي همدارنګه په مروجه دودونو ښې پوهیږې که څه هم ل دغې مرجع څخه د فولکلوري مواد ضبطول پو څه ستونز من کار دی ، ځکه زمور پښتني دود د دې اجازه نه لري چې دنارینه و وفوکلور یوهانو لپاره د ښځمنو منځته دورتګ اجازه ورکړي ، د دې کار لپاره لازمه ده زمور لوستي (باسواده) خویندې او لونې و هڅیږې چې فولکلوري مواد راټول کړې په کلیو او بانډو ګې دخلکو جرګې ، ناستې ،ولایې او مرکې هم د فوکلوري مواد و د راټولو زمینې او لارې چارې برابر وي ،که څه هم زمور په هیواد (افغانستان) کې تیره بیا په پښتني سیود کې دغه کار اوس یې کلیوالي اصلي هویت له لاسه ورکړي په دې ځکه د درې لسیزو په اوږدوکې خلک له خپلو اصلي سیمو څخه بې ځایه شوي دي او نورو هیوادو او سیموته مهاجر شوي دي . ځو بیا هم ځینې خاص سپین

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږیري خلک شته چې د قبایلو او کلیوالو ځینې ولسي کارونه سر ته رسوي دغو خلکو ته هرې قبیلې پریکړې او حتی د هغې بلې قبیلې طبیعت ور ، معلوم وي نو په دغه برخه کې له زړو ښځو څخه ډېره مرسته غوښتلی شو ،

د- دخصوصي او ولسي سندرو د ضبط له لارې کیدای شي د نظرور سیمې یا سیموته لاړه شو ، لومړي د اوده او یا دنورو کلتوري دودونو د ځای ننداره وکړو . هلته کلیوال ذوقیان ، شاعران ، سندربولي او ټوکماران ننداره کړو ، دا ځکه چې همدا ذوقیان د ولسي سندرو ، سروکو ، ټوکو ، چاربیتو ، کیسو او ... ښه زیر مه ګڼل کیږي ، باید له دوي سره د فولکلوریست له خوا اړیکي پیدا شي پدې ډول مواد ترې راټول شي .

- د فولکلوري مواریثو په راټولولو کې تر ټولو مهمه موضوع دکار ساحه ده ، چې نر ډیرې اندازې په ځیرونکي پورې اړه لري دی باید پدې یوه شي، چې په کوم ځای کې کار کولای شي ، له کومو خلکو سره توافق حاصلولای شي ، ځکه په نا اشنا سیمو کې کار کول یو څه ستونزې لري . که فولکلور ټولونکی په یوه نا اشنا سیمه کې پرته له پیژند کار بیل کړي او د فولکلوري مواد و په راټولو لاس پورې کړي نو ښکاره خبره ده چې په هغو سیمو کې به ستونزې ورته پیدا کیږي . د دې لپاره چې دی دهغې نا بلدې سمې د خلکو په طبیعت او بیا دودو دستور نه پوهیږي او بل داچې په ژبه او لهجه ور سره پوهیدل هم ضروري دي ، خو په فولکلور راټولونکي به هغه کانه شوي وي چې یو څوک په تا بلدې کې په شفتلو کې وانښه وکړي او بیا به دهمغې سیمې خلک ورته وای په شفتلو کې چې وانښه کوي دا دی هم چل دی !! او که چیرې فولکلورریست په سیمه کې بلد تیا ولري نو دا موضوع ورته حل وي چې څنګه له خلکو سره برخورد وکړي .

و- فولکلور مواریث باید داسې ضبط شي، چې د هغو ځانګړې په پام کې ونیول شی . فولکلوریست باید لومړي په ولس کې د ولسي خلکو او خصوصا د هغو ولسي خبرې ، روایات په خورا دقت او پاملرنې سره واړوری چې په ولس کې د اعتبار خاوندی او نوریې خبروته غوږ ږدی . د منظوم فولکلور په برخه کې باید وویل شی چې د امکان تر حده باید هغه ثبت شی او که دا زمینه برابر نه شوه نو لومړي باید د نقل کونکي له خولې څخه ولیکل شی او که ویل کیږي د لیکل شوی منبع سره دی پر تله شی ځکه نقلونکی یوازی د وینګ په وخت کې دنظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولی ځانګړنی وایی . د (فرهنګ مردم) مجله کې د فولکلوری یدیدو د ثبت لپاره لاندې ټکی د ارزښت وربلل شوی دی .

۱- کله ، په کوم ځای کې د چاله خوا ثبت او یاولیکل شو ؟

۲- د کوم څې نوم ،ناحیه ، کلي ، ولسوالي یا ولایت ؟

۳- ورځ ،میاشت ، او د ثبت کال باید ولیکل شی ؟

۴- نوم ، کورنۍ نوم ، تخلص ، سن ، کار ،ژبه او دراوي نوې ځانګړني په دقیقه توګه ثبتول؟

۵- راوی زده کړه لری او کنه ؟

۶- درواي د زده کړې سطحه کومي اندازی پوره ده ؟

۷- چیری زیږدلي دی ؟

۸- راوی هنرمند او په خبره یوه دی او کنه ؟

۹- روایت او کیسه یی چیري اوریدلی ده ؟

۱۰- له کومی زمانې یا وخت راهسي یی دا کار پیل کړي دی ؟

۱۱- په کومو مواردو کې په کومو ځایونوکې په وینګ پیل کوي ؟

فوکلوري مواد د موکو له لارې هم راټولولاي شو . په پښتو ژبه کې مرکه ډول- ډول معني لری .

په ځینو پښتني سیمو کې مرکه د ټرون د منلو په باره کی جوړیږي ، مرکه دنجلی دغوښتلو جرګی ته هم ویل کیږي ، په ځینو پښتني سیمو کې د دیالوګ په معني هم کارول شوی ، خو په روستیو وختونوکې مرکه مصاحبي او له یو چا اوږیرو سره مخامخ خبروته ویل کیږي چې د یوه ټاکلي هدف په رنا کې د سمو او باوري معلوماتو د راغونډولو لپاره د ډیرو کسانو سره کیږئ (۴۳ :۱۰۳) مرکه د ژورنالیزم د مسلک له پلوه جلا بحث دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډیز:

- کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري ، کلتور د یوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتنمني رانغاړي . کلتور د یوې ټولنې عمومي کړه وړه اعمال ، مهارتونه غقیدي اوسلوک راچاپیروي او فولکلور د یوې ټولنې د کولتور تکاملي پروسه ده او په کولتور سره په اړیکه کې دي کولتور د کل او فولکلور د سترې برخې مثال لري . ټولې فولکلوري پدیدې دیوې ټولنې د کولتوري میراثونو زیږنده دي او یو له بل سره نه شلیدونکي دي کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کلیت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کلیت کې د ټاکنو مثال لري .
- کولتور د یوه ټولو ګڼوونو او بوته ته پاتې کیږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصونو او ځانګړو ګلانو او بوټو نو دي
- کولتور، ثقافت کلچر ، او فرهنګ مترادفې او هم مانا کلمې دي
- کلچر انګلیسي کلمه ده ، کولتو ر لاتین ، ثقافت عربي او فرهنګ اریایي کلمه ده او په پښتو کې ورته محمد ګل مومند (هڅوب) ویلی دی.
- کولتور د ملتونو د تهذیب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو کولتوري پوړې هغه وخت موږ ته ښۀ څرګندیږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهیږ او د هغوي له فولکلور سره بلدتیا ولر .
- کولتور یا ثقافت د انسان د ارتقایي ژوند او عمل یو مجموعي پانګه ده چې داساني ژوند له پیل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه اوخوندي شوې ده .
- د کلتور په لویه مجموعه کې د (ولسي ژوند نظام تمدن او تهذیب ، روایتونه ، ژبه . هر ډول اداري ولسي ټولنې ، هرډول ټولنیز دودونه ، کیسې ، دم . درود ، جادو . اقتصادي ، اداري تنظیمونه ، تعلیم او تربیت ، ادب ،قانون ، فلسفه ، اخلاق ، علوم او فنون . موسیقي . نقاشي ، لوبې او لنډه دا چې په ولسي ژوند پورې اړوند شیان چې له پخوا تر اوسه راپاتې دي د کلتور په دایره کې راځي .
- فولکلور انګریزي کلمه ده

وي ، چې ټامس په ۱۸۴۶ کال د لومړي ځل لپاره په یوه مضمون (امبروز میرتن)کې په مستعار نامه استعمال کړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټامس دغه کلمه فوکلور folkolor و نومو له او (ل) وروسته په عاریتي ډول ورسره نورو خلکو یو ځای شو . د فولکلور کلمه ترکیبي کلمه ده ، دوه برخي لري . (فوک)یا (فولک) او (لور) فوک د خلکو په مانا او لور پوهې ته وایي .
- په فولکلور کې (لرغوني ، عنعنه او ولس) اساسي توکي دی ،نو له دې امله فولکلور د لرغونو خلکو هغو عنعنوته ته وایي چې په ولس کې له پخوا را پاتې وی .
- دفولکلور په برخه کې څیړنې په ۱۶۸۰ کال کې جان ایبري هم کړي دي .
- په نولسمه پیړۍ کې جرمني پوهانو یاکوب ګریم او د ده وروړو یلهلیم ګریم د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څیړنې وکړې .
- ایراني نامتو داستان لیکونکي صادق هدایت په خپلو اثار بف کور او نوشته هاي پراګنده کې وایي چې فولکلور کلمه د لومړۍ لپاره په ۱۸۸۵ م فرانسوي امبرواز مورتن د ټامس مستعمار نوم دی .
- فولکلور د ارزښت په برخه کې د سویس نامتو او حیات پوه کارل ګوستاف یونګ وایي موږ باید د یوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروایي ونه کړو .
- دفولکلور راټول د دې لپاره اړتیا ده چې د ولس طبیعت ور کې خوندي دی .
- دو لس په خیال پوهېدل دي .
- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقیدې اومینې په کې ښکاري .
- په فولکلور پوهیدنه په ولسي پوهنو کې معلومات تر لاسه کول دي .
- د فولکلوري مواد و راټولولو لاې چاري ښځمني دي .
- ماشومان ، سپین ږیري ، د کلي مشران ، ملا او نوري دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي پوښتنې :

۱- سویسي اروا پوه کارل ګوستاف یونګ د فولکلور د ارزښت په برخه کې څه ویلي دي؟

۲- د فولکلوري مواد و د راټولولو لارې چارې کومې دي ؟

۳- کولتور د یوې ټولنې کومه شتمني رانغاړي ؟

۴- د کولتور یو دوه تعریفونه راواځلي ؟

۵- فولکلور تعرف کړئ ؟

۶- فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د چاله خوا په کوم کال او په کوم متن کې استعمال شوه ؟

۷- دفولکلور کلمه له کومو توکو جوړه ده او هر برخه یې توضیح کړئ ؟

۸- د فولکلور کلمه د بل چا له خوا هم په کومو کلونو کې استعمال شوی دی ؟

۹- د فولکلور د خوندي کولو اړتیا څه ده ؟

۱۰- انترپالوجي ، دود ، فولکلور او کولتور توپیر او ورته والی وکړئ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنیف):

څرنګه چې فولکلور د ثقافت او کلتور پراخه برخه جوړوی نو د ولسی ژوند نظام تمدن او تهذیب تری څرګندیږي لازمه ده په ډلبند کې یې هم ژوره پاملرنه وشي .
د فولکلور د ډلبندي په برخه کې باید و واویو چې د شلمې پیړۍ په درېیمه کې پدغه برخه کې دلته افغانستان کې هم کار شوی دی .
یوه خبره د یادو ولو وړده چې ډلبندي اختاري کار دی . په ټولنیزو پوهنو او لیبر هنرونو کې تصنیفونو یو له بل توپیر لری ، خو سره له دی تصنیف هم ځانته پرنسیپونه او موازین لری . د مثال په ډول تصنیف باید جامع افراد او مانع اغیار (دا اکثریت د تائید او د اقلیت درد وړ وی). سیستماتیک او منطقي وی، له واقعیتونو سره توافق ولری او داسي نور په هر تصنیف کې د تخصص د خاوندانو عندی تمایلات ډیر نقش لری (۱۶- ۱۴) د فولکلور ډلبندي له ټولو نیمګړتیا ووسره - سره په زړه پوري هم لری او هغه داچې د هر علم خاوندان یې د خپلې پوهې له زاویې څیړې . دلته له دې موضوع سره په تړاو کې یو مثال راوړو : زموږ په عام او غریب او همدارنګه له ښار لري سیموکې د ناروغ په باب د خلکو عقیدی بیلا بیل لوري لري .
که چیری یو ناروغ یو کلیوال یونانی طبیب ته ورولي ، نو هغه ته دیونانی بوتواو درملوتوصیه کوي . که همدغه بیمار بیا ملاته لارشی دوم توصیف ورته کوی . اروا‌پوه یی ناروغي له بلی لارې د درملنې بلنه وړ بولي . همداسې یې د فولکلور د ډلبندی په برخه کې هم درواخله ! دلته به ځینوعلومو د پوهانو نظری د فولکلور په برخه کې راواخلو :
الف - ادب پوهان فولکلور ته دېې سواده پرګنو د ادبیاتو په نظر ګوري او د ثبت شوی فولکلور په برخه کې له هماغه تحلیلي تکنیک څخه کار اخلي لکه په لیکلي ادب کي چې کار ورځینې اخیستل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب – د مقایسوي (مقابلوی ژبیوهنې) پوهان او څیړونکي فوکلوري موضوعات د ژبپوهنې د نورمونو له مخې ویشي . مثلا : دوی د بیلا بیلو قومونو تر منځ ژبني فولکلوریک موضوعات را سپړي او پر تله کوي یی .

ج – کلتوری انترپالوجستان په فولکلور کې ولسي عنعني ، دودونه ، د ټولنیزو موسسو سمبولیکه استازي (نماینده گي) او د خلکو د ذهنیت محتوا مطالعه کوی . لکه : وایي د دی یا هغه قوم د ژوند ادبي او فرهنگي سطحه په کومه درجه کې واقع ده .

د – سایکلوجستان (ارواپوهان) له فولکلور څخه داسی شواهد راټولوی چې دهغو په مرسته د بشری اروایی فعالیتونو یو ډول والی څرګندیږي او څرګند خبره ده چې فولکلور له ساینس ، تاریخ ، ټولنیزي پوهنې . حدیث ، ارواپوهني او ... مظامینو سره کلک تړاولري ، نو ځکه د بیلا بیلو علومو پوهان حق لري شوه، چې دغه موضوع (فولکلور) له خپل مسلک سره سم تعبیر او ډلبندي کړي .

ه – تر ټولو غوره دا ده، چې د فولکلور تصنیف د پخوانیو فولکلوریستان له نظره وګورو او وڅیړو . پخوانو فولکلوریستانو خپل مواد د موضوع په اساس تصنیفول او تر اوسه پورې هم د غه ډول تصنیف څخه کار اخیستل کیږي . د مثال په توګه دا ، د ، ج د کلتور د دولتي کمیتې د (فرهنګ مردم) آمریت په آرشیف کې فولکلور په څلورو عمده څانګو ویشل شوی دی :

۱ – شفاهي فولکللور

۲ – د خلکو ټولنیز دودونه

۳ – مادي فرهنګ

۴ – د خلکو هنرونه

لومړي به ټول ذکر شوی تصنیفونه راټول او بیا وربآندي انتقادي نظر وراندی کړم .

د (۱۳۶۰ م کال) د قوس او جدي ګڼه (فرهنګ مردم) مجله کې داسې راغلی : آداب رسوم ، عقاید ، عادات ، افسانه ها ، حکایات ، امثال ترانه ها ، اشعار عامیانه.

۱ – عنعنوي روایتونه ، اولسي نکلونه ، د اتلانو په باب افساني ، منظوم داستانونه (Ballads) د چې پښتانه سندر غاړي یی داستان بولي ، سندرې او محلي روایتونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- عنعنوی دودونه ، محلي دودونه ، داخترونه او میلو دودونه ، د مراسمو دودونه او لوبې .
۳- خرافات او انګیرنې ، کوډی او جادو خرافي کارونه او خیالي شیان Fancies .
۴- د خلکو ویناوې ، و جیزې ، عامیانه اصطلاحات او نومونې ، متلونه ، قافې جنګول کیسي (چستانونه) پورته تصنیف دا وسني معیار له پلوه بشپړ بریښي ، خو د مادي فرهنګ خواووی پکیې پوره ندی ذکر شوی مورِ به د دی کمبود د پوره کولو لپاره ځیني نور تصنفونه هم واخلو: په (۱۳۳۵ ه . ش) کال محمد قدیر تره کی له ترکی منابعو څخه ځیني فولکلوري تصنیفونه اونور موضوعات را وژباړل اوپه کابل مجله کې یې خپاره او همدارنګه سرور ګر یا له فرانسوي اثارو څخه استفاده وکړ او د (فولکلور لاټبود) په نوم رساله یې په فارسي ژبه وژباړله، ایراني لیکوال صادق هدایت هم پدغه برخه کې لیکنې درلودی ، د دوی دری وارو تصنیفونه سره ډیر ورته واوله یوې منبع څخه یې استفاده کړې وه، چې مورِ به د کابل مجلې تصنیف دلته راوړو :

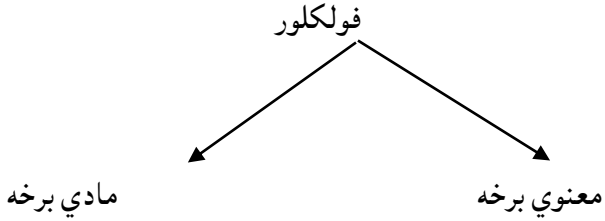

الف – معنوي برخه :

لومړي : ادبیات :

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طویل بحر ، رنګارنګ ملي سندرې .
۲- نثر : کیسې ، حکمتونه ، معماوې ، او کیسې (چستانونه)

دویم : پوهنې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- طب دزړو ښځو د معالجې ډول ، اغیزه لرونکي وابنه او ګانې ، شکسته بندي د بسمل غوڅول او نور
۲- د مار ، لړم او غنډل د چیچلو تداوي ، د ګران بیع (بیه) کانړواو بوټو په واسطه .
۳- نجوم .
۴- غریبه علوم لکه د پیریانو په حکم راوستل او نور .
۵- عامیانه سایکلوجي .
درېیم : دودونه او رواجونه :
۱- اخترونه ، مارکې ورځې ، محلی بازارونه ، میلې .
۲- دزیږیدو ، مړینی ، ولده په باب قومي رسمونه .
۳- د ماشومانو ، ښځو او سړیو ډول- ډول لوبې او ساعت تیري اودهغو د منځته راتلوپه باب روایتونه .
۴- موسم پیژندنه ، د تقویم حساب .
۵- د حقوقي تعاملانو پاتې شوني ، نتواتې او نرخونه .
۶- خرافات او اباطیل .
۷- متلونه او حکمتونه .

مادی برخه

د فولکلور مادي برخه چې زموږ د خلکو د ولسي ځانګړتیاو غوره برخه جوړوي ، داسې په ګوته کولای شو :
۱- دودانیو او کورونو په باب عقیدې .
۲- ځانګړې انځورونه لکه کاشي کاري ، حکاکي .
۳- دکور سامان ، کالي او ګانې .
۴- د جګړې ، ښکاراولو ټولو ابزار(وسایل) او نورو ...
۵- د خلکو کسبونه او صنعتونه لکه جولایی ، ندافي ، کولالي ، بزګري . د ګمري ، بقالي ، غالی او بدل او نورې حرفي .
۶- نقاشي ، رسامي ، موسیقي ، ملي سندرې ، ملي اتڼ ، ډهل او سرنی .
۷- د محلی خوړو ډولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بل تصنیف د فولکلور داسی وړاندي کوو :

۱- د خلکو بدیعی شفاهی ادبیات:

پـدې کـې (۱) اسـطورې ، (۲) افسـانې ، (۳) معمـاوې ، (۴) ټـوکې ټکـالې ، شـوراوې ډول – ډول سـندرې ، متلونـه ، ټکـې (چسـتانونه) قـافیی جنگـول ، ښکنځلې سیمه ایز یا محلي خواړه په دوه ډولو ویشلای شو :

الف – هر ډول خواړه ب – ځانګړي خواړه چې د ځانګړو سیمو پورې اړه لري لکه دنډکی (خوست)، د لغمان او ګره یا صابونکه ،د حیواناتو شړل را بلل ، ښیراوی ، پیغورونه کترې ، لوړی (قسمونه) او ....

۲- د خلکو دودونه :

د زیږیدو ، واده ، اومړینې مراسم ، میلې ، اخترونه ، نذر ، پګاړه ، (حشر) صدقی خال وهل ، د ګانو استعمال ، سینګار ، جرګې ، نرخونه ، ولسی طب ، خرافات (فال لیدل ، کوډی ، او جادو) شګون(شګوم) ټوټکې ، په نظر کول ، د پیریانو ایستل قصیدې پخول یا پیریان تابع کول ، د ناستې ، ولاړی آداب او ....

۳- د خلکو کسبونه :

دا حرفې او کسبونه له ډیر پخوا راپاتی دي، پدې کې د اهل کسبوو د ژوند خاص حالات او د کسبونو وسایل او طریقی مطالعه کیږي . مثلا جولایی . ندافي ګیلم اوبدل.....

۴- د خلکو هنرونه :

(نیمه لفظي هنرونه) چې پدې کې ملي موسیقی ، د هغه الي او وسایل ، د خلکو (نارینه و و او ښځینه وو) سندرې او اتنکی نڅاوی لکه (اتڼ ، د طالبانو ګډوای لکه د مداری ګرۍ او شادی بازی ننداري) د خلکو ډرامې (په پراخ میدان کې د ټوکیانو او مسخره چیانو اکټونه) او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د خلکو کارونه :

لکه چې ښکلایزه ، ذوقی او ایستیتکی ارزښت ولری ، لکه ښکلي کالي ، خوندوري غذاوی ، کوډولی . کورونه ، سینګار شوی سمځې ، د نندارې وړ ودانۍ او ښکلی تولیدات....

۳- فولکلور د ولسي پانګې په توګه :

فولکلور د ولس مال دی ، دنړۍ ګڼ ولسونه د فولکلور څښتان دي ، فولکور د ولسي پانګې له توګه تل د خلکو د پراخه او ګڼو ولسونو په سینو ، خولو او حافظو کې ځای لري ، همدا فولکلور دی، چې دوختونو په اوږدو کې دعامو خلکو په خوي او عادت ، کړونو او اعمالو او غښتنو کې ځان را څرګندوي او د لسونو د معنوي او مادي شتنمنۍ له توګه ځای نیسي .

د وختونه په اوږدوکې ولسونه او خلک له ډول ډول پیښو او لاټجو سره لاس او ګریوان کیږي دغو پښتو ته ځواب ورکولو ترټولو ډاډمنه تیکه ګاه یوائې د خلکو عقیدې دي چې په (فولکلوري هستۍ) کې ځان را څرګندوي .

مثلا د خلکو دودیز باورونه او عقیدې) په خدای انبیاوو زیارتونو او ...) باور لکه یا دودونه) چې هر ملت او ولس معنوي شتمني ده ، ځکه نو په دغو دودونو کې دولس پراخه خویونه خوندې دي له هیواد سره مینه زموږ د خلکو یو لرعوني زرین (دود) دی ، میمله پلنه او ... نا غه دودونه په ډیر ښه ډول په فولکور کې ځان ښودلی دی د میوند په میدان کې د غیلم ګولۍ زموږ د هیواد د ځلمیانو ټټر په وینو لیت پیت کړ د دې لپاره چر د جهاد سنګر ځلمونه وي پرې ایښي د ملالۍ غوندي پې پیغلو دافغان بچو بیرغ په خپلو سرو منګلو راجک کړ او په نورو غازیانو او مجاهدینو باندې یې ناري وکړې چې .

که میوند کې شهید نه شوي خدای ږولالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

په همدارنګه په ولسي ادبیاتو کې دچاپیریال واقعیتونه په ساده ډول ښودل کېږي هره پیښه دیو رښتیني واقعیت په توګه دخلکوپه غوښتنواو پوښتنو کې ځان څرګندوي.

افغان ولس لر غوني ، سوچه اوپاخه فولکلوریک اثارلري ، دغه آثار څه په تیرو اوڅه اوس په پراخه توګه ثبت اوضبط شوي دي. دپښتوفولکلوریک آثار لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډۍ ،متلونه ، دودونه ، قبیلوي او کلیوالي کښې داستانونه اونورملي اومحلي اومحلي ممیزات اوهم خاص عنعنات دي چې دهر فولکلوریک اثر اغیزې یې زمونږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .

فولکلور ته یواځې د ولسي معنوي پانګې په توګه ځان ځلوي . بلکې د ورځنۍ ژوند ارزښتونه هم ور باندې ټاکل کیږي د بیلګې په توګه :

(خلک ښېګڼې ته رابولي لکه : (ښه خوی به دې سلطان کړي = بدخوي به دې په ځان پورې حیران کړي) یا د ژبې ، الفاظو او کلمو ارزښتمندي او دغه راز دادب لوازم په ناخود آګاه ډول خلکو ته په ګوته کوي . لکه (خپله ژبه هم کلاه ده هم بلا)

یا په لسګونو کیسې ، داستانونه ، متلونه ، لنډۍ او نور ، د ولسي ادب ژانرونه شته چې د خلکو ټول خویونه ، عنعنې او ټول کلتوري مناسبات ور کې څرګندیږي .

۴- فولکلور د ولسي ادب زیرمې په توګه :

دولسي ادب زیرمې په خپله په ولس کې دي او دغه زیرمې د ولسونه په خویونو او دودونو پورې اړه لري .

ددغو خویونو او دودونو دتولید منبع او سر چینه د خلکو کړنې او عادات دي، چې د ژوند په اوږد و کې د خلکو له عمل سره یو ځای را منځته کیږي . د ولسي ادب زیرمې ، په هغو پیښو کې راز رغونیږي، چې ولس ورسره لاس او ګریوان دی ، ولسي ادب د خلکو د ټولو افکارو او کړو وړ رابرسیرونکي دي او فولکلور څېړنه د عامو خلکو او ولس د پراخه پرګنو پوهیدل دي.

د ولسي ادب د سر چینه ، د خلکو د کلتور د دوې نتیجه ده ، ځکه دیوې ټولنې عمومي کړه وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقیدې او سلوک را چاپیروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړیکه کې دی . یا په بله وینا کلتور د کل او فولکلور پکې د جز حیثیت لري .

ویلای شوچې ، ټولې فولکلوري او ولسي ادب زیر مې د یوې ټولنې د کلتوري میراثونو زیږنده ا و د کلتور جز دی ، نو په دې توګه په هیڅ ډول یو له بله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلانشي څېړل کیدای او یو له بله نشلیدونکي دي د ملتونو او قبایلو د کلتوري میراثونوتاریخي سیرمطالعه د هماغه ملت او قوم د اجتماعي ، او قبیلوي روابطو او په بیلو خواوو ښه او په زړه پورې رڼا اچوي او د راتلونکې ژوند د ښه والي او څرګنتوب لپاره لارې جاړې رابښیي .

د ولسي ادب زیرمې ، په ولس کې دي ، مخکې له دې چې د ولسي زیرمې ښکاره او څرګندې شي لازمه ده چې په دووټکو وپوهیږو .

۱- د یو ملت تاریخ ته پاملرنه وکړو .

۲- د یوه ملت په کلتور او فولکلور پوهیدل لازم دي .

او سنیو معاصرو څېړونو ښودلې ده چې د یو ملت او ولس پیژندل د دهغو د ولسي ادب له سطحې څرګندیږي . د مثال په ډول (میمله پالنه) د افغان ولس او بیا پښتو یوه غوره عنعنه او ستر دود دی .همدارنګه په (ناموس ننګ کول او غیرت) د دوی تاریخي او کلتوري لوړتیا ثابتوي .

د ولسي ادب زیرمې ، د ولسي فرهنګ سپیڅلتیا ښیي ، په دې ماناچې دغه اساس او بنسټ د هماغه ملت له ولسي شتمینو څخه تثبیت کړو د ولسي ادب زیرمې دهغو عنعنو او دودونو او کړنو نتیجه ده، چې دوختونو په اوږدو کې په ولسونو کې رامنځته کیږي ، ټولو مادي او معنوي مناسبات او شتمني د فولکلور او ولسي فرهنګ د ښیرازه اړیکو سپیڅلی انځور دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۲)

فولکلور یا ولسي ادب ارزښت :

فولکلور اهیمت پدې کې دی چې د ملتونو په ژوند پورې تړلي او اړوند معنوي او مادي اړیکي تر څېړنې لاندې نیسي .

فولکلور اهمیت خورا برجسته او ډاګیزه دی ، پوهان وایي : دټولنې سطحي او قشري بڼه رابنیي ، نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او ارزو ګاني پکې منعکس کیږي ....

فولکلورد یوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې دخلکو ژوند په بښه توګه پکې منعکس کیدای شي . که څوک وغواړي چې د یوې ټولنې د ژوندانه په بهیر او دغه راز دهغې د وګړو په افکار او عقاید و او انګیرنو او پدې برسیره د هغې په تاریخي دریځ او نورو اړخونو څان پوه کړي او د هغې ټولنې مادي او معنوي حال او څیره ځانته معلومه کړی ، نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخیزه مطالعه ورته په کار ده ،ځکه د یوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې او یا یو ولس د فولکلور له مطالعې پرته د هغې او ولس د پیژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري . حتي د شیلر او سپنسر په عقیده ، (د هر انګیزه د لوبو له اګیزې څخه را پیدا شوې ده) او ماکسیم ګورکي وایي چې د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی .فولکلور د خلکو د لاسته راوړنو ، انګیرنو ، ارزښتونو او کړو وړو هنداره ده سره له دې چې له فولکلور کې ټوټکي ، کوډې او دخرافاتو نور ډولونه هم شامیلږي خو که د غو پدیدوته په ژور نظر وکتل شي نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم د حیاتي اړتیا و وسره نیغه اړیکه لرلای شي . د ځینو خرافي اړخونو په نفي کولو سره فوکلور څخه د اتربیتي مقاصد او ښکلایزو غوښتنو د پوره کولو د پاره هم ګټه اخیستل کیدای شي . تاریخ او ټولنیو هنه د یو ملت یا ټولنې د موجودیت او حرکت یواځې بهرنۍ او قشري ښه رابنبې فولکلور مور د هغو له روان (روح) او باطني نړۍ سره آشنا کوي او دخلکو مفکورې ، ذوقونه ، جذبات او ارزو ګانې منعکسوي .دهغه په پراخ مفهوم سره فولکلور د بشري ذهنیت او احساساتو بیلګه ایزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله ، د خلکو د معنوي فرهنګ د پیژندنې لپاره له فولکلور څخه د یوې مهمې وثیقې او منبع په توګه کار اخیستل کیدای شي . باید ووایو چې کلتوري بشر پیژندنه(Inter pology) ژبیونه ، ټولنیونه ، ادبیات پیژندنه ، د تمدن تاریخ او اقتصاد پوهنه خپلو څیړنو لپاره د فولکور پاګې څخه ګټه پورته کوي فولکلوري څیړنو د نورو ټولنیزو پوهنو لپاره د علمي څیړنو ور پرانستلې ده . د لیک له ایجاد او رامنځته کیدو دمخه د فولکلوري مواد و تحلیل کلیدي اهمیت لري ، یعنې چې د خلکو د ټولنیز ارتبارط پوه مهمه وسیله وه . فولکلور د بشري مدنیت د تاریخ په روښانولو کې ستره ونډه لري ماکسیم ګورکي پدې عقیده و و چې : د فولکلوري د معلوماتو له لاسته راوړلو پرته زیار ایستونکو خلکو د تاریخ پیژندنه نا ممکنه ده . له فولکلور څخه د ښکلا پیژندنې (ایستتیکی) د تیوري په رغولو کې هم د مهمې سر چینې په توګه کار اخیستل شوی دی .

د ښکلا پیژندنې تاریخي – ټولنیز نظریې اکثرا له فولکلور او اتنوګرافیو څیړنو څخه استنباط شوي دي . د فولکلوري ادبیاتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده :

۱ – لومړي دا چې په فولکلوري ادبیاتو کې د خلکو غوښتنې ، انګیرنې ، کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولنیزه سایکلوجي او کر کټر څرګندیږي ، واقعیتونه پکې په ریالستیکه بڼه انګازه کوي اور دې امله د ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت او ماهیت او په مجموع کې د تاریخي انسان د بر خلیک د پیژندلو لپاره د یوه مثال په توګه کار ورکوي .

۲- دویم ، داچې د فولکلوری موضوعاتو ، ایماژونو ، استعارو ، تشبیهاتو ، اسطورو او بدیعي مختصاتو د هنري نو بڼتونو او تلمیحاتو لپاره زیاته استفاده کیږي آن نړۍ یو شمیر ادبي شاهکارونه په نیغه توګه له فولکلور څخه په الهام اخیستلو سر رامنځته شوي دي لاډیرې مخکې د خلکو په خولو کې جاري وي .

دکتور امیر حسین اریان پورپه خپل اثر(جامعه شناسي هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوریکو ادبیاتو په باره کې ډیره په زړه پورې یادونه کوي، چې ، د عوامو هنر د عوامو د فرهنګ (فولکلور) د نورو تو کوپه شان دهنر په رسمي تارخونو کې کو مقام نه لري او په ندرت سره یې یادونه کیږي خو داسې بڼکاري چې دغه هنر د تاریخ یو جریان دی ...

د عوامو هنر همیشه ساده وي هر سپیڅلي زیات تجمل او سینګار نه قبلوي او د ژوند له ارټیا وو سره پیوستون پري دعوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شیان بڼکلي دي چې ژوند ته ګټه رسوي د دوي هنر ریالستیک دی. ریالیزم د فولکلور محور دي د عوامو هنر همیشه مثبت او له انساني عواطفو او ارما نونو څخه ډک دی .

د فولکلور اهمیت دا هم دی چې کولکټفي (ډله ایز – جمعي) خاصیت لري، فولکلور نه یوازې د خلکو دهلو ځلو او ژوند پیښو په باره کې د معلوماتو منبع ده ، بلکې دهغه په مرسته د ټولنو د ملي خصلتونو په باره کې هم جاج اخیستل کیدای شي ،

لنډه دا چې فولکلور داسې مثبت ، دیموکراتیک او انساني ارخونه لري، چې له هغو څخه د خلکو تر منځ دمیني ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارنو په منظور ګټه اخیستل کیږي . د بیلګې په توګه (پکاړه) یا (اشر) له یوې خوا خلکو تر منځ ټولنیز ارېکې پیاوړي کوي او له بلې خوا ولسي درانه کارونه په ډله ایزه توګه سرته رسوي د قومو او خلکو تر منځ د یووالي او دوستۍ ځرګندونې کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د دوهم څپرکي د موضوعاتو لنډیز

- فولکور یوه ژوندۍ پانګه ده .
- فولکلور په نیغه توګه د ولس مال دی .
- فولکلور دوختونه په اوږدو کې د عوامو خلکو په خوي . عاداتوین ، کړنو او اعمالو لو غوښتنو کې ځان را څرګندوي او د ولسسونو د معنوي او مادي شتمنۍ په توګه ځان ښیي .
- په فولکلور کې د چاپیریال واقعیتونه په ساده ډول ښوول کیږي ، هره پیښه دیو ربښتني واقعیت په توګه خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان څرګندوي .
- پښتو فولکلوریک اثار لکه (لنډۍ . متلونه . دودونه ، قبیلوي او کلیوالي کیسې داستانونه او نور ملي او محلي ممیزات هغه ځانګړې عنعنې دي، چې د هر ولسي اغیزې یې زمونږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
- فولکلورنه یوائې دولسي معنوي پانګې له توګه ځان ځلوي ، بلکې د ورځیني ژوند ارزښتونه هم وربانديې ټاکل کیږي .
- په فولکلور کې کلتوری مناسبات هم خوندي کیږي .
- د ولسي ادب سر چینه د خلکو د کلتور دودې نتیجه ده ، ځکه کلتور دیوې ټولنې عمومي کړو وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقیدې او سلوک را چاپیروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده .
- کلتور کل او فولکلور یې لویه برخه ده .
- دولسي ادب زیرمې په ولس کې دي .
- د ولسي ادب د زیر مو د پلټنې په پرخه کې دوه واقعیتونه باید په پام کې ونیول شي :

۱- د یو ملت په تاریخ باید وپوهیږم

۲- د یو ملت په کلتور او فولکلور

- د ولسي ادب زیرمې د یو ولس فرهنګي سپیڅلتیا ښیي .
- د ولسي ادب زیرمې د هغو عنعنو ، دودونو او کړنو نتیجه ده چې دوختونه په اوږدو کې په ولسونو کې را منځته کیږي .
- ټول مادي او معنوي مناسبات د ولسي فرهنګ د ښیرازو اړیکو سپیڅلتیا انځور دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلور اهمیت پدې کې دی چې د یوې ټولنې په عنعنوي تاریخ هم پوهیږو .

- شیلر او سپنسر ویلي چې آن دهنر انګیزه د لوبو له انګیزې څخه را پیداشوي لکه ماشوم چې کله له نورو ماشومانو سره په لوبو بوخت وي نو سندرې او د هنر نور ډولونه زده کوي .
- فولکلور دیوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي .
- که څوک وغواړي چې دیوې ټولنې د ژوندانه په بهیر او دغه راز د هغې د وګړو په افکارو عقایدو او انګیرنو او په دې بر سیره د هغې په تاریخي دریځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې مادي او معنوي حال او څیره ځانته معلومه کړي نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخیزه مطالعه ورته په کار ده .

- تاریخ دټولنې قشري بڼه رابنیي ، فولکلور مورږ د هغو له روان او باطني نړۍ سره اشنا کوي . فولکلور د بشري ذهنیت او اخساساتو بیلګه ایزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله د خلکو د معنوي فرهنګ د پیژندنې لپاره ل فولکلور څخه د یوې مهمې وثیقې او منبع په توګه کار اخیستل کیږي .کلتوري بشر پیژندنه ، ژبپوهنه ، ټولنپوهنه ، ادبیات پیژندنه ، د تمدن تاریخ او اقتصاد پوهنه د خپلو څیړنو لپاره د فولکلوري پانګې څخه ګټه پورته کوي . فولکلور د بشري مدنیت د تاریخ په روښانو لو کې ستره ونډه لري . ماکسیم ګورکي ویلي دي : د فولکلوري معلوماتو له لاسته راوړلو پرته د زیار ایستو نکو خلکو د تاریخ پیژندنه نا ممکنه ده . د فولکلور ادبیاتو مطالعه له دووارخونو څخه د پاملرنې وړ ده . لومړی دا چې په فولکلوري ادبیاتو ګې د خلکو غوښتنې ، انګیرنې ،کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولټیزه سایکلوجي او ملي کرکټر څرګندیږي واقعیتونه پکې په ریالستیکه بڼه انګازې کوي .
- دویم : دا چې د فولکلوري موضوعاتو ، (ایماژونو ، استعارو تشبیهاتو ، اسطورو او بدیعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تشبیهاتو ، اسطورو او بدیعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تلمیحاتو لپاره زیاته استفاده کیږي . دکتور امیر حسین اریان پور ۱۳۶۸ کال په خپل اثر (جامعه شناسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوریکو ادبیاتو په باره کې ویلي : د عوامو هنر د عوامو فرهنګ د هنر په رسمي تاریخونو کې کوم مقام نه لري او په ندرت سره یې یادونه کیږي خو داسي ښکاري چې دغه هنر د تاریخ یو جریان (بهیر) دی .د عوامو له اړتیا ووسره همیشه ساده او سپیڅلي وي ، زیات تجمل او سنګارنه قبلوي او د ژوند له اړتیا ووسره پیوستون لري

- ریالیزم د فولکلور موضوع او د عوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شیان ښکلي دي، چې ژوند ته ګټه رسوي .

- فولکلور ډله ایز خصوصیت لري ، او د ټولو ملي خصلتونو په باره کې هم تر ې جاج اخیستل کیږي .

- فولکلورمثبت ، دیموکراتیک او انساني اړخونه لري د خلکو تر منځ د مینې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارونه په منظور ګټه اخیستل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

-

۶ : د دویم څپرکي پوښتنې :

۱- دوختونو په اوږدو کې ولسونو له ډول ډول پیښو سره لاس او ګریوان کیږي ، دغو پیښوته د ځواب ورکولو تر ټولو ډ ډامنه زیرمه (تکیه ګاه) کومه ده ؟
۲- د چاپیریال واقعیتونه په څه شي کې ښکاریدلی شي ؟
۳- د ولسي ادب ژانرونو نومونو واخلي ؟
۴- د ورځیني ژوند ارزښتونه په څه شي معلومولي شو ؟
۵- د ولسي ادب زیرمې د یوې ټولنې په کومو میراثونوکې مطالعه کیداي شي ؟
۶- فولکلور دوختونه په اوږد کې د عوامو خلکو په څه پورې اړوند دی ؟
۷- د فولکلورو اهمیت په څه کې دی ؟ ټول موارد ذکر کړي ؟
۸- د ولسي ادب سر چینه د خلکو د څه شي نتیجه ده ؟
۹- کلتورد یوې ټولنې کوم شیان را چاپیروي ؟
د ولسي ادب د زیرمو د پلټنې په برخه کې کوم واقعیتونه په پام کې نیول کیږي؟
۱۱- د ولسي ادب زیرمې د یو ولس څه شی ښوولي شي ؟
۱۲- د یوې ټولنې په عنعنوي تاریخ څنګه پوهیدلای شو ؟
۱۳- شیلر او سپنسر د هنر انګیزه په څه کې بولي ؟
۱۴- ماکسیم ګورکي د فولکلوري موضوعاتو اغیزې څنګه څرګندوي ؟
۱۵- د ښکلا پیژندنې په تیوري کې له څه شي کار اخیستل کیږي ؟
۱۶- د فولکلوریکو ادبیاتو مطالعه له څو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده ؟
۱۷- دوکتور امیر حسین اریان پور ، د هنر او فولکلوریکو ادبیاتو په باره کې څه ویلي دي ؟
۱۸- د فولکلور محور څه شی جوړولي شی ؟
۱۹- فولکلور کوم انساني اړخونه لري ؟
د عوامو هنر څه ډول هنر دی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

۱ - د فولکلور پیژندلو پس منظر

دفولکلور د کلمې په برخه کې تاریخي معلومات دا څرګندوي، چې دغه کلمه ډیره لرغونی نه ده د لومړي ځل لپاره (وي جي ټامس) په ۱۸۴۶ م کال په یوه متن کې وکارولـه د فولکلـور د پس منظر په برخه کې دا کاډیمسن کاندید اوابنـاد محمد صدیق روهي لیکي : که چیرې مورږ د نولسمې پیړۍ د نیمایي جریانات په تاریخ پسې وپلټو نو دا به راته جوته شي چې دا وخت د کارګرانو او زیارایستونکو پرګنود و یښتیا او یا څون دوران دی ...

د فولکلور پس منظر د بشر په تاریخ کې خورازړې جړې لري . آن په لرغوني یونان کې د تاریخ پلار (هیرودتس ، لیوی او پلینې) په لرغوني یونان او روم کې د بشر د تاریخ په برخه کې څه لیکلي دي، چې هماغه هم لومړني فولکلوري یادښتونه ګڼل کیږي . همدارنګه په راوروسته کې ډیرو لیکوالو په ساده ډول خپلـو ولسـونو ملـي ویاړونـه خونـدي کړي دي (د مثـال پـه ډول (تاسـیتوس) د انګریزانو ملي کرکټر او کلتور څیړلي دي او په دې توګه یې د ملتونـو د دودونـو ، انګېرنو ، کړو وړو او کرکټر په باره کې د فولکلور او اتنو ګرافۍ لپاره زیات مواد براپرې کړي دي) ۵۱ : ۳

له دې راوروسته په او ولسمه پیړۍ په اروپا کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پیل شو ، جان ایبري John Aubrey په ۱۶۸۶- ۱۶۸۷ کلونـو کې د خپل وخت یو زیات شمیر (خرافات او دودونـه) راټول او ولیکـل او په ۱۸۸۱ م کال کې د (پوپلیرانتي کویتیز popular Antiqaities به نامه چاپ کړل . په دې کتاب دانګلستان د بزګرانو عنعنې او موسمي شعایر شرح شوي دي . جان برانډ (John Brands) هم همدې کلونو کې د فولکلور په باب ځینیې آثار خپاره کړي دي. په جرمني کې په نولسـمه پیړۍ کې (یـاکوب- ګریم) او د ده ورور (ویلهلـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګریم) د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څېړنې وکړې .په بریتکانیکا انسکلو پیډیا په (۲۱۲) کې راځي چې د فولکلور په برخه کې تر ټولو ښې څېړنې انګیریزي پوه (ټامس رایټ) په خپل اشر (ادبي نوښت او په هغه کې د نکلونو د اغیزو موضوع وڅېړله وروسته له دې فولکلور پیژندنه ډیره باب شوه .

فولکلور پوهنه په لندن کې:

کله چې له لندن کې (وي ، جي ، ټامس) د فولکلور ټولنه تاسیس کړه ، ورسره فولکلور پیژندنه هم ډیره رواج شوه او له دې سره په یو زیات شمیر اروپائي هیواد و کې د فولکلور څېړنې موسسې او مرکزونه هم جوړ شول . هغه وخت خلکو څه په اکادمیک او څه هم د ملي احساس پالنې له مخې له فولکلور راټولولو سره زیانه مینه وښوده . فولکلوریستانو زیارویسته چې فوکلوري اسناد او معلومات د ورکیدلو له خطره بچ کړي له همدې امله وچې د دغې ولسي پانګې په خوندي کولو خلکو زیارو یسته . د فولکلور د راټولولو او خوندي کولو په برخه کر د روس د انقلابي دیموکراتانو هلې ځلې هم د خاصې پاملرنې وړ دي (و ، ګ ، بیلنیسکي) د روسیې د نولسمې پیړۍ د انقلابي دیموکراتانو د فولکلور پیژندنې موسس ګڼل کیږي بیلنیسکې د عوامو د بدیعي تخلیقاتو په برخه کې د پوشکین په پله ، پلونه کیښودل او زاړه مواد یې راټول کړل . ګریګورو یوویچ. بیلنیسکي (۱۸۱۰- ۱۸۴۸) ادبیات د ټولنیز پوهنې (سوسیولوجي) په رڼا کې وڅېړل د یو لیکوال په وینا بیلنیسکي د فولکلور کولکتیفي خاصیت داسې توصیح کړ، که څه هم فولکلوري هنر په لومړي سر کې د یو منفرد شخص ابداع ګڼل کیږي خو تر څو پوري چې د ټولنې احساساتو ذوق او ارمانوتو سره توافق ونه لري، ډله ایز خاصیت نشي لرلی د فولکلوري هنر په تاریخ کې ځان ته ځای نشي ښولي . له بیلنیسکي وروسته، یو بل پیاوړي ادب پوه (نیکولائي کاوریلو ویچ چرنیشفسکي ۱۸۲۸ م – ۱۸۸۹ م) دغه لاروپاله او شفاهي ادبیاتو او ښکلا پیژندنې په باره کې یې د یادونې وړ کارونه تر سره کړل. چر نیشفسکي په دا خبره ډیر ټینګار کاوه چې د ولس

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیعي ایجاد ات باید د هغو په مشخصه تاریخي قرینه کې تر څېړنې لاندې ونیول شي او باید شفاهي ادبیات له تاریخ سره ګډ مطالعه شي که نه نو خپل مفهوم او ارزښت له لاسه ورکوي. ده به ویل چې د ښکلاییز ایډیالونه طبقاتي منشا لري او ښکلا ټولنیزه تاریخي پدیده ده . ښکلا نسبي ده زمور له ذهن څخه د باندې موجوده ده، په طبیعي ډول هم موجوده ده او مور هم هویت ورکولاي شو .

فولکلور پېژندنه په شوروي کې:

په شوروي اتحاد او آلمان کې د فولکلور د پس منظر عوامل ډیر پیاوړي او پراخه اړخونه لري ، انګلس ، مارکس او لینن هم د فولکلور د ارزښت ، تاریخي بعدونه او ارزښت په برخه کې ډیر نظریات لري آن انګلس ویلي دي چې (زه د خلکو له لرغونو کتابونو سره دهغو د جذابیت او ښکلاله املا مینه لرم . د چا خبره کار ګړي طبقې مخکښانو لکه مارکس ، لینن او نورو د خلکو او ولس په فرهنګ کې دوه ډوله عناصر یا فرهنګونو لیدل ، یوېې د استسمار ګرې او بل یې زیاې ایستونکو طبقو فرهنګ دی او دا یې زیاتوله چې د فولکلور مطالعه د خلکو د اجتماعي سایکلوجی د پېژندلو له مهمه وسیله ده . د هغه وخت د شوروي اتحاد له انقلابه راوروسته (ماکسیم ګورکي ترټولو لومړي لیکوال وچې د فولکلوري ادبیاتو شوقمن پاتې شوی دی او د فولکلور په اهمیت یې ټینګار وکړو او په خپله بیانیه کې یې د فولکلور پېژندنې ځینې بنسټیز تیوریکي مسایل وخېړل، بیلنسکي چرنشفسکي ، دوبرولیوبوف او پلیخانوف هم د ادبیاتو اوفولکلور د منشاء او بشپړتیا په باره کې لاړیاتونې وکړې .

فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې:

فولکلور پېژندنه اروپائي هیوادونو ته هم په شلمه پیړی کې خوره شوه او د شمالي اروپا په هیواد وکې فولکلور پېژندنې زیاته پراختیا وموندله په دغو هیواد وکې د مادي فرهنګ بیلابیل مظاهر هم د فولکلور تر عنوان لاندې وخېړل شول . د وخت په دیموکراتیک المان کې فولکلوري موزیمونه شته ،چې په هغو کې د کورونو سامان او لوازم ، د کار افزار ، او ډول ډول کالي ، پسولونه او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو لاسي صنایع ښودل کیږي . همدارنګه په سکاندیناوي هیوادو او شمالي اروپا په نورو هیواد کې نه یوازي د فولکلور ټولونې په کار کې ډیر پرمختګ شوي دی ، بلکې د فولکلور پیژندنې په ساحه کې هم ډیر اثار لیکل شوي دي چې د هغو په جملي څخه په ناروي کې د (هنریک ایبسن) او په سویډن کې د هلتن کاولونشی لاکرلوف Helton kawlonshi lakarlof (۱۸۵۷م) آثار د ځانګړې یا دوني وړ دي ، هلتن کاولوش لاګرلوف په ۱۹۰۹ م کال کې د نوبل جایزه هم پدي برخه کې تر لاسه کړه .په اروپا کې د نورو فولکلور ستانو تر څنګ د (کارل کوهن Carl Kohan چې فنلنډي و ، د ډیرې یادونې وړ دی .

فولکلور په ایران کې:

صادق هدایت چې د ایران تکړه لیکوال دی او ډیر ادبي او فولکلوري اثار لیکلي دي ،په خپل اثر (نیرنګستان) کې ویلي دي چې (اریانا ویجه کې د اسطورو او جادوګرۍ شته والي ثابتیږي د (اویستا) په کیسو کې له جادو ګرانو کرکه ښودل شوې ده)

دغه راز په (ریګویدا) کې د نړۍ د پیدایښت اسطوره (Meeth) راغلي دي :

په ګزیده سرود هاي ریګویدا (۱۲۹) سندره کې دنړۍ د خلقت په باب راغلي دي :

۱- هغه وخت نه نیستي وه او نه هستي ، نه هوا وه او نه آسمان چې له هغې نه پورته دی څه شی پټ وو ، چېرته او د چا د ملاتړ په سیوري کې .

۲- په هغه وخت کې نه مړینه وه او نه همیشنی ژوند او نه د شپې ورځې نښه نښانه د خپل ځان په قوت یوازنۍ فرد بې له هوا (ساه) ایستله له ده پرته بل شی وجودنه درلود .

۳- په لومړی سر کې تیاره کې پټه وه هیڅ ځانګړي نښه نه وه هر چیرې او به وې هغه فرد د ګرمۍ په زور منځ ته راغی .

دالومړی تخم و چې فکر د هغه محصول دی پوهان چې په خپلو زړونو کې د پوهې په مرسته څېړنه کوي دوجود قید له نیستۍ (عدم) نه بولي .

۴- څوک په یقیني توګه پوهیږي او څوک دی چې هغه دلته بیان کړي ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیرته پیدا شو او په کوم ځاي کې خلقت را منځته شو ؟
ایا ارباب الانواع له خلقت وروسته را پیدا شول ؟
نو څوک پوهیږي چې د خلقت سر چینه چیرته ده ؟

د فولکلور پس منظر په لرغونې آریانا کې:

اریا یا اریاناویجه د لرغونو اریایانو دګڼ فولکلور زانګو، ده اریانا خورا لرغوني د فولکلور تاریخ لري د ژوند له لومړ یو شیبو څخه را په دې خوا د دوی ژوند د ګڼو پیښو څرګند ونه کوي او ډیرې زیاتې کښې د دوي د ژوند د پراخه اړخونو د څرګندتیا په برخه کې موجودې دي . د آریایي قومونو پخواني متلونه او سندرې موجودې دي اریائیان تر خپریدو او ډیریدلو د مخه په یوه ځاي او کې اوسیدل چې دوي په خپله پخوانۍ ژبه اریاناویچه Aryana vaego بلله .دوی ځانګړي کلتور درلود مورخین پدې خبره کې سره مختلف نظر لري ، ځیني وایي چې دوي د تورسین شمالي غاړې کې اوسیدل بله ډله وایي چې د خزر د ډنډ شرقي او شمالي غاړې د اریائیانو اصلي مرکز دی ... * افسانه :Folk fairtale هغه کیسې دي چې د ساعتیري لپاره وي کرکترونه یې ریالیستي نه وي . * اسطوره Meeth مذهبي کیسه خود اسلام له دین څخه مخکې په اوستا کې مروج وه .دا خلک چې هندواروپائي ژبې یې ویلې د انسانانو د سپین تو کم څخه وو ، دوي ځیني حیوانات او بوټي پیژندل ، ښلي چې ځینویې لاس صنایع هم در لودل دوي د ژوند په اوږد وکې د غني کلتور دلودونکي وو . د نورو کلتوري کارونو تر څنګ یې ځیني ولسي ترې هم در لودې چې تراوسه پورې د پښتنو لپاره په زړه پورې دي د مثال په ډول : بزګري چې د آریائیانو پخواني او لرغوني دود دی دا (متل) چې : (آره آره ، یوم پر غاړه) هم دا څرګندوي اریائیانو دنورو دودونو تر څنګ ځیني لوبې هم درلودلې (سامانه) نومیدې، سامانه هغه لوبې وې چې په ډله ایزه توګه د قومونو او قبیلو له خوابه تر سره کېدلې او یوې قبیلې به له بلې سره د خوښیو او ښادیو په ورځو کې د رقابت (مثبت) په توګه تر سره کولې . دغه لوبې ډرامائي وې ؟، داسي چې د یوه قوم یوه ډله ځلمیان به د بل کلي او قوم ځوانانو او ځلمیانو ته د ډلې په توګه په غیږو ور تلل ، لومړي به

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي ځانونه ښکاره کول . لاڅې او شاڅې به یی کولې او بل لوري به یې کمزوري ښکاره کاوه ، بیا به سره ببر شول ، لاس په لاس ، غاړه په غاړه اوملا په ملا به شوال او لاپه لغتو به یې هم سره وهل . یو لیکوال ویلي : زمونږ لرغوني هیواد چې د اریائي توکمنو لومړی ځانګو او د اریائي ژبو او کلتورونو ټاټوبې دی . په زرګونو کلونو یې فولکلور او ولسي ادب په خپله غېږ ګې روزلي دی اریائي تمدن همدلته زیږلي او له همدغه ځایه خپور شوي دی . د افغانستان تاریخ ، لومړي ټوک . ۲۸ مخ کې راځي (زیات امکان لري دمعاصر افغانستان خاوره یوه له هغو سیمو څخه وي چې بشري بیولورژیکه ارتقا پکې راغلې ده او .. همدغه نظریه په بل عبارت په اریائي فولکلور څېړونکو داسي اټکل کړي دی .

الف : له پښتنو باختریانو څخه چې هغه په زیاته اندازه د اویستا مقدسو متنونه ته ټوټې ساتل شوې دي .

ب : د کوچې ساکو څخه چې اویستا ته دومره لاره نه پیدا کړې او دومره مذهبي روحیه نه لري او د (توراني) یا (اریائي) په نامه هم یادیږي . له افغانستان سره د نورو ګاونډ یو هیواد و د خلکو قومي او کلتوري اړیکي هم شته . محقیقن وایي چې د باختریانو حماسې کیسې داویستا په متنونو کې راغلي دي . یوه له دغو کیسو څخه ښایي د کیومرث لرغوني باختري کیسه وي چې لومړي اویستا او بیا وروسته فارسي (دري) ادبیاتو ته ننوتې وي او په بیل بیل رنګ ساتل شوې ده له دغې حماسې ښکاري چې باختر یانو خپله خاوره د لومړي انسان د پیدایښت ټاټوبي باله . د نبات نه د انسان د لومړي پیدایښت یا (کېومرث) کېسه چې ګایه مرتن (Gayamartan) په نامه یاد شوې ده داسې پکې راځي :

(د ګآیه مرتن د هپلې مړینې په وخت کې تخم پریښود تخم د لمر د وړانګو په ګرزېدو سره پاک شو . څلویښت کاله وروسته پنځلس کلنه یو نارېزه دري ساقه پنځلس پانېزه پښې (روانې) له ځمکې زرغونه شوه ، په داسې ډول چې د دوی دوه لاسونه د غوړونو سره وو اویوه نښه یې جوړه کړې وه دوي په یوه بڼه او یوه شکل وو او د تنې په منځ کې سره یو ځای شوي وو بیا په ماشیا او ماشیانا (مترہ او مترویانا) په نامه وبلل شول ، په ګرزیدلو او جوړلویې پیل وکړو ، د دوي نه د انسان توکم پیدا شو) (تاجیکي نظم تاریخ ۱۲۰ – ۱۲۱ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کیو مرث افسانه بیا د منځنیو پیړیو په عربي او پارسي ادبیاتو کې زیاته منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاریخ الرسل والملوک) د البیروني په (الباقیات عن الصرون الخالیات) د فردوسي په (شهنامه) او داسې نوروکې .

– د البیروني په (الباقیات عن القرون الخالیات) کې دغه افسانه ډېر لرغوني خصوصیات لري چې (کیومرث) دري زره کاله په جنت کې و و او بیا ځمکې ته راکیښوت او دلته هم دري زره کاله تر هغه ژوندي و وچې دا یمن په څېره کې بدې او بد کارونه لانه وو پیدا شوي داهر یمن زوي بیا په کیو مرث ور پیښې شو ، هغه یې وواژه ، اهریمن بیا کیومرث وواژه ، د کیومرث له پوښتیو دوه څاڅکي توی شول ، له هغو د پوښیو دوه بوټي سره یو ځای شوي او دا د انسان لومړي جوړه وه . پنځوس کاله تر هغه دوي ژوندي وو تر څو چې اهریمن د بودا په څیرو ورنږدې شو او دوی یې تېر ایستل دوی دهغه په لمسون میوه وخوړه ، سره یو ځای شول او خلک تري وزیږیدل .

– اروانباد البیروني لیکي : د کیو مرث نوم گرشا په پهلوي کې غره ته وایي او ده په غره کې ژوند کاوه .

– په پښتو کې (غر) ورته وایي ، اوسیني مثالونه لکه : سپین غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانۍ بنې ، گربند ، سپین گر .

– د فردوسي په شهنامه کې کیو مرث د یوې هیولااو یوه عظیم الجسه انسان په توگه ترسیم شوی چې خلک یې په غرونو کې په تورو سمڅونه دیوه خیر رسونکي په حیث په ښارنو کې کورنو نه ووېستل .

– طبقات ناصري د کیو مرث په باب لیکلي دي:

– د کیو مرث په نسب کې اختلاف زیات دی ځینې وایي د سام بن نوح له اولادې دی او نوم یې اسیم بن لاورد و په نړۍ کې دگرځیده په بې نومه شیانو یې نوم کیښود او د نړې میشی ، دزوی یې سیامک او د سیامک زوي فراواک او دهغه زوي هوشنگ و .

– د اریائي کیسو دویمه لړۍ کې ساکې افسانې دي چې مهم اتلان یې رستم ، زال زرینه ملکه تومیریس (Tomiris) او نور دي د د غو اتلانو نومونه د لوسیتا متنونو نه ننوتي ، ځکه چې ساک لمر پرستان وو او زردشتیانو ورته په ښه نظر نه کتل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– خود ساکي اتلانو په جمله کې یوهم رستم دی ، د فارسي ژبې پیاوړی شاعر فردوسي د تور انیانو له خولې د اریانا د نامتو رستم داسې کیسې کوي :

بدانبد کېن شیر دل ، رستمت بدین رزمگا از در ماتمست
پزرگان وشیران زابلستان همان نامداران کابلستان
چوگو رز کشا وچون گیو وطوس به ناکام رزمی بود بافسوس

او همدارنگه د رستم د مفاخرو په باب یې ویلي دي :

بدوگفت : من رستم زابلي زره پوش با خنجر کابلي
چوبشنید پیران او ان سر فراز فرود امد از اسب و پردش نماز (۷۵ – ۲۰)

د رستم نوم په (بهمن یا شته) کې د روستتهم (Rostathom) په نامه د عربو تیرې کونکو سره دیوه مبارزه شخص په حیث ثبت شوی دی . رستم د فردوسي د شهنامې یو وتلی او ګران هیرو دی او هغه افسانې له دې او پښتو کې زیات شهرت لري ، د ساکو ډیرې حماسې لرغونو مورخینو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې پوه هم د شیرک حماسه ده ، هغه حماسه داسې ده .

- کیسه: دهخامنشیانو د پاچا لومړي (دارا) په خلاف د ساکو د قیام (۵۱۳ ه ، ق) په وخت کې یو ساکې میتر (د آس د جلب نیوونکی) په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه یې غوڅ شوي وو د پارسانو په سنګر ورننوت . شیرک د خپل قوم له لاسه سخت شکایت وکړ چې له ده سره یې داسې سخت چلند کړی دی او د غچ اخیستلو لپاره یې پارسیانو ته د هغې لارې د ښوولو وعده ورکړه چې د ساکو سنګر ته تللی وو . له (۷) ورځو سترې کوونکې لارې وهنې وروسته یې د پارسیانو لښکر یوې وچې او سپېرې وښتې ته وویست هلته معلومات ،شوه چې شیرک په خپله ځان په دغه حالت کړی او دارایې غولولی دی کله چې د پارسیانو د لښکر مشران په دغه راز پوه شول دشیرک وژلو ګواښ یې وکړو او ورنه غوښتل چې دوی ببرته له دښتې وباسي شیرک له دغه کاره انکاره وکړو او د وروستۍ سلګۍ په وخت کې یې وویل : زه بریالی شوم ځکه چې زما د هیواد و الو ساکو د بې وزلۍ نه پارسایانو کرکه کوله ماله تندې او لوړې ووژل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د فولکلور پس منظر:

فولکلور چې د ولسي ژوند هنداره ده په دغه هینداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه ، چال چلند انګیرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکس کیږي ، په افغانستان کې هم (ولسي ادب) یا فولکلور خورالرغونې پس منظر لري.

لکه چې په اریایي کلتور کې مو د یوې کولو یا بزګري دود اراواصل بللی وو ، همداسې افغانستان هم د کروندې او غنمو د تولید او کرنې یو لومړنی مرکز و او آن زمونږ خلکو په خوانی قطغن د افغانستان (کندو) ګانې .

یو شوروی اکا دیمسن نظر در لود چې (دافغانستان غرنی لمنې او هغو ته نږدې د هند دنیمې وچې شمال لوید یځې سیمې د غلې د دانو د پیدایښت یو لرغونی مرکز دی) د ولسي ادب لارې : ۴ مخ)

د افغانستان په خاوره (کندهار) کې چې کوم ډول کودي موندل شوي د هغو همعصر او هم زمانې په نوروګاونډ یو سیمو کې نه د ایران په خاوره او نه د منځنی آسیا د جنوب لودیځ په نورو سیمو کې تر اوسه موندل شوي چې دا ټول د افغانستان د لرغوني تمدن د قدامت شواهد دي . د افغانستان خاوره یوازې د لرغوني آریایي تمدن غیږه ده ، بلکې د لرغوني آریایي فولکلور ځانګو او لمن هم ده .

په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولونې پس منظر:

که د پښتو ژبې معروف کتاب د محمد هوتک پټه خزانه (۱۱۴۱- ۱۱۴۲ ه ، ق) په نظر کې ونیسو را ته څرګنده به شي چې په دغه کتاب کې هم غوره پښتني احساسات خوندي شوي دي ، دلته به (مثبت نمونه یې خروار) له پټې خزانې څخه د شیخ المشایخ ، قطب العارفین او زبدة الواصلین ، بابا هوتک علیه الرحمه چې په لوی شیخ مشهورو ، پیژندنه راوړو . (لوي شیخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چې د دپلارپه بارو علیه الرحمه د (۴) تولر زوي و او د تولر پلار بابا غلجی و رحمته الله علیه چې خپل وخت کې مشر ګڼل کېدي ، د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتک په اټغر کې زیږیدلي و ، په سنه هجري (۶۶۱) کې او هغه وخت چې لوي شو ، نو یې اکا دخدای عبادت او په اټغر او سوري کې د قوم سردار او بادارو ، نقل دي چې:

دهغه په وخت کې به هر ځل مغولو د ارغنداو پرغاړو لوټ کاوه اټغر او بولان او کلاته به یې تالان کول . بابا هوتک خپل قامونه راټول کړل او د سره غر سره یې مغولو شخړه بوتله پدې جګړه کې مغول تالاشول او د پښتو ګړند یو ډیر ووژل . ماته خپل پلار داود خان داسې نقل کاوه ، چې سور غر په دغه ورځ د مغوله په وینو داسې لبخند ککړ شو چې پلو شو د لمر به بریښانده کا . په دې شخړه کې پښتانه لږ او بې ځواک و چې د سرو مغولو پیښه راغله او اخیسته یې وکا یو څو غښتلي د بابا هوتک خپلوان ومړل بابا هوتک په لوړ ږغ دا سندره لوله او په غشویې د مغولو ټټرونه څیرل ، غښتلیو میړو چې دا سندره اوریدله ، په جګړه تودیدل ، تر څو چې سور غر یې د مغولو په وینو ولاړه او ټول یې ینا کړل ، هغه سندره دا ده .

په سور غر بل راته نن اور دی — وګړویه جوړ را ته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی — هم په غزني هم په کابل راغی
غښتلیوننګ کړئ دا مو وار دی — مغل راغلی په تلـــوار دی
په پښتو نخوا کې یې نا تار دی — پر کلي ، کور باندې مغل راغی

دهغه په اثر کې د پښتنې فرهنګ او فولکلور پراخه مواد موندلئ شو .

پیښتو فولکلور ټولو نه د خوشحال خان له خوا باب شوه !

(په ژبه کې د فولکلور ټولونې کار له خوشحال خان او د ده له کورنۍ سره پیل کیږي)د خوشحال په مشهور اثر (سوات نامه) کې د یو سفزیو دودونه ، انګیرنې او ځینې نور دودونه په ژوره او عالمانه توګه څیړل شوي دي . - فالنامه) د خوشحال خان بل اثر دی چې فولکلوریک مواد لري او دانګېرنو په باره کې یو مهم ماخذ دی خوشحال خان که څه هم ظاهراً منظومې افسانې نه دي لیکلي خو خپلو زامنو ته یې په دې برخه کې سپارښتنې کړي دي . صدر خان خټک د خپل پلار د غوښتنې په اساس ، د (ادم خان او درخانۍ) د داستان په منظور مو لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې کړ (د زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ : (ادبي څېړني ـ صدیق روهي) (۱۸) مخ
صدر خان په خپل داستان کې د یو یوسفزي چې (طوطي) نومیږي ، کیسه د معتبرو منابعو له خولې کوي همدارنګه په دغه نکل کې د جلال الدین اکبر (مغولي اکبر) د خوشحال او یوسفزو تر منځ د جګړو یادونه هم شوې ده . د خوشحال خان طب نامه ، فضل نامه او نور ډیر اثار او همدارنګه د ده کورنۍ ډیر شمیر غړو د نورو علمي ، ادبي او دیني څېړنو تر څنګ فولکلوریکو مسلو ته هم ډیره پاملرنه کړې ده او په خپل وار یې د (مادي او معنوي) فولکلور او په مجموعي ډول فرهنګ غنامندي کړي ده . دا لاځه کوې چې په نثر خو لاپرېږده خوشحال خان (طب نامې) غوندې پیاوړي او علمي اثر نظم لیکلی دی لکه چې وایي :

د حکمت له کتابونو　　راوتلي له بابونو
ماد طب په کتابونه　　نظر کړی په بابونه

که د فولکلور د ټولنې لړۍ په منظمه توګه د پښتو ادبیاتو په اوږد کې راوڅېړو نو په عمومي ډول ویلای شو چې یوازې په کلاسیک دوره کې هغه هم د خوشحال په کورنۍ کې په شعوري ډول هڅې او هاند د دعې برخې په غني کولو کې شوي دي .
د یو لیکوال په وینا چې د پښتو ژبې د اثارو د غنا او پیاوړتیا په برخه کې(هسې خو د پښتو ژبې د ادبي پانګې د خوندي کولو لپاره په منظمه توګه د هو تکپانو په دوره کې څه نا څه توجه شوې ده ، چې زمونږ د ادعاښه ثبوت په هغه وخت کې د نورو فرهنګي خدمتونو تر څنګ د پټې خزانې لیکل او موجودیت دی د همدغې خزانې په استناد په ډاګه شوې ده په همدغه وخت کې په د (نارنج معانې) کې ادباوو غونډه جوړیدله او په خپله شاه حسین هوتک به هم برخه په کې اخیستله ، په دغو غونډو او نورو علمي ادبي فعالیتونو برسیر مشاعرې هم کېدلې) (۱۷ : ۷۷)
په پښتو ادب کې د هغو ادبي غونډو لړۍ چې زمونږ ادب او فرهنګ ته یې غنامندي وربښلې دشاه حسین هوتک په وخت کې د پام وړ دی ، د پښتو ژبې ښاغلی او حقدار لیکوال حبیب الله رفیع پدې برخه کې لیکي : (په افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پښت لومړنۍ منظمې ادبي غونډې جې تاریخ یې راښي هغه غونډې دي چې هره هفته دشاه حسین هوتک له خوا د کندهار په سلطنتی کتابتون کې د ده په مشرۍ جوړیدلې د کندهار علماو او ادباو به ګډون کې کاوه ، ادبي او علمي بحثونه او شاعري به یې کولې او د پټې خزانې یادونې له مخې په دې ټولنه (ادبي دربار نوم ایښودلي ،شو) (۸ : ۲۶۴)

(دپښتني فولکلور د چاپې مجموعه ځیړندود د لیکوالۍ بناغلي سر ځیړونکی نصرالله ناصر په حواله : د دایمي غونډو لړۍ د احمد شاه بابا د واکمنۍ په دوره کې هم ترستر ګو کیږي د امیر شیر علي خان دویمه ځل پاچاهي د امیر عبدالرحمن خان (۱۲۹۷) د امانی غورځنګ دوره ، د ظاهر خان په وخت او د ۱۳۵۷ کلونو را پدې خوا د پښتو فرهنګ پالنې ښیرازه دوري وي . خو له ۱۳۷۱ کال څخه بیا تر ۱۳۸۰ ه .ل کلونو پورې دلته په افغانستان او بیا کابل کې په مجموعي ډول خو په تیره پښتو ادب او فرهنګ د سقوط پیر او مرحله ګڼل کیږي . خو د فولکلور پیژندنې ژوند او ښیرازه پس منظر د امیر امان الله خان او بیا له هغه راوروسته دور کې راپیلیږي د اعلحضرت محمد ظاهر شاه (۱۳۳۰ – ۱۳۵۲) د ده د تره زوي جمهور کېدل (۱۳۵۲– ۱۳۵۷) او له ۱۳۵۷ بیا تر ۱۳۷۰ مو کلونو کې منظمې فولکلور ځیړنې او ټولنې شوي دي . د اروښاد اکاډیمسن محمد صدیق روهي صاحب (۱۳۶۸ کال) په وینا (دفولکلوري مواد و راټولونه نه یوازې د اکاډمیک انټرست (مینه والۍ) او علاقه مندۍ له مخې پیل شوه بلکې د هیواد پالنې او دملي تشخیص احساساتو هم پکې هم هم نقش درلود ، فولکلوریستانو زیارایسته چې فولکلوري اسنادو معلومات د ورکېدله خطر نه بچ کړي .) دغه کار او دغه روحیه او دغه مینه والی نه یوازې د پښتو ، فارسي فولکلور د غنامندۍ لړۍ ده بلکې تر دې د مخه لویدیځوالو او ختیځ پوهانو داسې تجربې هم کړي دي .

ځکه نو لومړی لازمه ده د فولکلور د پس منظر او خوندي کولو په برخه کې د لویدیځوالو او ځینو ختیځو پوهانو نظریات راواخلو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د فولکلور په برخه کې د لویدیځوالو او ختیځو پوهانو نظریې :

لویدیځوالو او شرقي پوهانو د خپل ادب او فرهنګ دېډاینې او ښیرازې لپاره په هر وخت کې تلپاتې ګامونه پورته کړي دي .

لومړی به دلته د لویدیځواو بیا به د شرقي پوهانو نظرې راوړو ، یعنې دا چې څنګه فولکلوري راټولونې شوي دي .

۳- الف – د لویدیځو پوهانو په نظر :

د فولکلور کلمه د لومړی ځل لپاره غریبانو یا لود یځو پوهانو په خپلو لیکنو کې وکارو له . ډبلیو – جي ټامس (W.J.Thoms) لومړنی غربی یا انګریزو، چې د ۱۸۴۶ م کال په اکست کې یې په خپلو لیکنو کې د فوکلور (Foklore) کلمه استعمال کړه . خو تر دې د مخه په پنځلسمه او شپاړسمو پیړۍ کې د یونانی (Greece) او ښوم (Uoom) پوهانو یعنې هیروډتس ، لیوی او پلانینی او په اتلسمه پیړۍ کې انګلیسي رابرت هم فولکلورې څیړنې کړې وې . اصلي خبره دا ده چې انګلیسانو فولکلور راټولنې ته ډېره یاملرنه وکړه او آن (Folklore Society) ټولنه یې هم جوړه کړه . له دې راوروسته د فولکلور ریکا ډ په نامه یوه مجله هم را منځته شوه . د فولکلور ژورنال (The Folklore Journal) هم رامنځته شو ، (دغه ژورنال او فولکلور مجلو په انګلستان کې د فولکلور ټولونې او خوندي کولو کال ګړندی کړ او ځکه یې نړیوال شهرت هم وموند) (۲۷: ۱)

د فولکلور د راټولنې اړتیا د ټولنو کار او اړتیا ده . د (فولکلور پیژندنه) اثر نامتو لیکوال اروابناد محمد صدیق روهي دخپل کتاب په (۳۸) مخ کې ویلي دي : (..په او ولسمه پیړۍ کې په اروپا کې د فولکلور ټولونې په برخه سیستماتیک او شعوري کارپیل شوی دی جان ابری (۱۸۸۶- ۱۸۸۷) او هنري بورن د خلکو یو شمیر خرافات او دودونه ولیکل او له دې وروسته (جان براند) او نورو پوهانو په نولسمه پیړۍ په آلمان کې لکه یا (یاکوب ګریم) او د ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروور (ویلهلم گریم) او نورو د فولکلور پیژندنې او راټولونې په برخه کې کار کړ دی) (فولکلور پیژندنه ، ۳۸ مخ) .

ترټولوښه خبره خو دا ده چې په غرب کې د فولکلور راټولونه د اکاډمیکې مینه والۍ له مخې پیل شوې ده ، دا ځکه دوی (پوهانو) غوښتل چې دغه ولسي پانګه له ورکېدلو وژغوري . د ویلو وړ ده، چې فولکلور ځیړنه او هغه خوندې کولو لړۍ په انګلستان ، جرمني فرانسې او نوراروپائي هیواد و کې محدود پاتې نه شوه او دنړۍ نور شمیر هیواد ، ته هم ور وغزیده . ډیر ژر دغه پخواني شوروي اتحاد ته ورسیده په پخواني شوروي اتحاد کې د شفاهي یا د عوامو ادبیاتو) په نامه فولکلور ټولنې او څېړنې پیل شوې .د روهي په وینا (و . گ . بلسینکی دروسیې د نولسمې پیړعد د انقلابي دموکراتانو د فولکلور پیژندنې مؤسس ګڼل کیږي . په نولسمه پیړۍ کې د روس روښانفکره او مترقي قشر و خلکو فوکللوریکو آرونو ته متوجه شول د هغو مثبت او روښآنه اړخونه یې له ایرو څخه پاک کړل او تیوریکي بنسټونه یې ورته کیښودل د شفاهی ادبیاتو او ښکلا پیژندنې په باره کې ډیر کارکړي دی . د شوروي اتحاد وتلی لیکوال ماکسیم ګورکې هم د(لفظي هنر) پیل په فولکلور کې لټولی دی. دغسې په اروپائي (لویدیځوهیوادو کې نورې فولکلوري څیړنې هم شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۵)

۵- د کلیوالی ماشومانه ښکار وسایل او توکي چې د مادي کلیوال کلتور یوه نښه څرګندوی او دفولکلوري مواد و خوندیتوب کې . (طاهر نواز . (روهي ادب : ۶۴۰ مخ)

فولکلور په خوندې کولو کې د ختیځو پوهانو هلي ځلي :

ختیځو هیوادونو کې د فولکلوري تمدن لپاره ډیره زمینه برابره وه او ده . ختیځ چې پو وخت د نړۍ د مدنیت اساس ګڼل کیده ، همداسي فرهنګي بډاینه یي هم د ارزښت وړ ده . کـه دا ومنـو چـې (افغانسـتان د لروغـوني اریـائي تمـدن او د همدې نیمه و چه او بیا بلخ ، پامیر ، هندوکش او د اوسیني افغانسـتان نـوري سیمې هم د روښانه او لرغـوني تمدن او بیـا (فولکلـور) در لـودونکي دي ، د (پخواینوآریائیانو د ولسي پوهي اثار له هرڅه زیات په (اویستا) کي پـاتي دي خو د محقیقینو ورستي تحقیقات وایي چې زمونږ تر عصره رارسیدلي اریایي ولسي پوهه (فولکلور) د دوو سلسلو پاتي شوني دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د باختریانو له لارې چې همدغه ولسي پوهه (خصوصا د حماسي په ډول) له هر څه زیات د اویستا په متونو اغیزې کړې ، هغه یې اخیستي دي او زردشتي دین د عقاید و جز ګرځیدلی دی .
۲- د ساکو او ولسي پوهه : د زردشتیانو د نظر یو اختلافات له امله د هغوي ولسي پوهې د اویستا متونو ته لار پیدا نه کړه خو له یوې مینې نه بلې ته نقل او وروسته له هر څه زیات په فارسي زاړه ادب کې منعکس شول دسارې په ډول رستم حماسي د فرودسي په شهنامه کې) (۷:۱۲۱)
دغسې دهند په نیمه وچه کې که د خلکو پراخه عنعنات وګورو دمیلونونو کالونه تاریخ لري . مثلا : د (هولي) په نامه لوبه او دخوښې ورځ چې هر کال د حمل په ۱۲ مه ورځ لمانځل کیږي ډیر لرغوني تاریخ لري چې د(مقدس) په معناده. همداسي هم د خراسان زمین او اریانا د (سامانه) او نوري لوبې او فولکلوري موادو توکې یادولای شو .
دا خبره د فولکلور ادب او شعر په برخه کې هم کولای شو . سر څیړونکی نصر الله ناصر د محمد نواز طاهر په حواله وایې (شعر او ادب د انسان طبیعی صفت دی نو که چیری موږ د دوي (پښتنو) د وجود قدامت تر دغه وخته تسلیم کړونو بیا موږ د دوی په ژبه کې ادب د وجود نه هم منکریدی نه شو خو افسوس دی چې تردې وخته موږ ته د هجري سن نه آګاهو د دې ژبې د ادب څه آثار په لاس نه دي راغلي . د پښتو قدیم شعر په ټپه یا مصرع یادیږي او ورپیسې درزمیه نظمونو ابتدا کیږي چې په مثال کې دامیر کړور هغه مشهور نظم ورکول کیږي)(۱۴ :۵۸)
د فولکلورنو تصنیفونه هم شته خو موږ د اد نمونې په توګه معرفي کړ . د پښتو د فولکلور ټولونې په برخه کې محمد ګل نوري هم ډیرمخکښ دی (ملي هنداره) د ده فولکلور ټولونې په برخه کې هلو ځلو نیجه ده ، نورې چې کله د خلکو مال راټول کړی دی نو د امانتداری اصل یې ډیر پکې مراعات کړی دی . (ملي هنداره) کې نوري صاحب د (فتح خان بړیځي ، ښادي او بپو) مرد او نامرد زبزبانه ښاپیرۍ . موسي جان او ولي جان . مؤمن خان او شیرینو ، جلات خان او شمایله) فولکلوریکي خو عیني کیسې راټول کړي دي، دی دخپل کار شیوه داسې را پیژندندي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مـــیانو څه لیـــکلي ماکـــېپ دي
د میـــنو ښې خوږې ناړې پـــکې دي
نه زیادت او نه کـــمبود مې پـــکې کړي
د هماغه نکلـــچي دخولي جـــملې دي
دات کېږي خـــلک په ډول ډول کـــرینه
څوک وای داسې څوک وای داسې یې ناړې دي
که څه زیاد یا کم غلط درسي (درشی) په سترګو
عـــفو غـــواړه دا دبـــل خـــولې دي
محمد گل خان نوري له دغه فـــخر بس دی
لځې کړې یې د پښتو خدمت ته پښې دي (۳۹:۱۷)

کله چې پښتو ټولنه پـع (۱۳۱۹) کال په کابل کې جوړه شوه نو د : (پښتو فولکلور ته هم خاص ځای وټاکل شو او د د غې مؤسسې په اساسنامه کې د فولکلور ټولنې موضوع هم شامله شوه) فولکلور پیژندنه ۵۰ مخ)

له پنځوسمو هجري کلونو (۱۳۵۰) را په دې خوا په عمومي ډول او په ځانګړې توګه د پښتو فولکلور د راټولو په په برخه ډیر کار شوی دی .

په ۱۳۵۱ ه . ل کال د وخت د اطلاعاتو او کلتور (اوسنی فرهنګ) د وزارت په چوکات کې د فولکلور ټولنه تآسس شوه ، د (فولکلور) په نامه مجله او د (قصه ها او افسانه ها) او (پښتني ملي اټنونه او نڅاوې) په نامه یې دوه اثر چاپ هم کړه .

له ۱۳۵۷ ه . ل کلونو را په دې خوا د (فولکلور) د مجلې نوم په (فرهنګ خلق) او بیا په (فرهنګ مردم) واړول شو . له دغو کلونو را په دې خوا د فولکلور د راټولو لو په برخه کې خواره واره کارونه شوي دي . دزیرې اخبار چې د علومو اکاډمی له خوا خبریده فولکلور د خپرونو ښه منبع ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د درېیم څپرکی د موضوعاتو لنډیز :

- د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال کې تامس و کارولە :
- د فولکلور پس منظر (شالید) د بشر په تاریخ اوږدې او لرغونې جړې لري آن په لرغونوني یونان کې د تاریخ پلار (هیترودتس ، لیوی اوپلپنی) په لرغوني یونان اوروم کې د بشر د تاریخ برخه کې لیکنې شو دی .
- په اروپا کې په ۱۷ م پیړۍ کې د فولکلور ټولونې په برخه کې منظم کار پیل شوی دی.
- جان ایبری د لومړي ځل لپاره په ۱۶۸۶ - ۱۶۸۷ م کې د خپل وخت یو زیات شمیر(خرافات او دودونه) راټول او د یوې مجموعې په توګه په (پوپلیراتئ کویتیز) په نامه یې چاپ کړل او پدې کتاب کې دانګلستان د بزګرانو عنعنې اوموسیمي شعایر شرح شوي دي .
- جان براند هم په همدغو کلنو کې د فولکلور په باب ځینې اثار خپاره کړل .
- په جرمني کې په ۱۹ مه پیړۍ کې (یاکوب - ګریم) او د ده ورور (ویلهلم ګریم) د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکی څېړنې وکړې .
- د فولکلور د خوندي کولو په برخه کې د روس انقلابي دیموکراسانو هلې ځلې هم د یادونې وړ دي .
- و . ګ . بیلنسکي د روسې د نولسمې پیړۍ د انقلابی دیموکراسانو د فولکلور پیژندنې مؤسس ګڼل کیږي هغه د عوامو د بدیعي تخلیقاتو په برخه زاړه مواد راټول کړل .
- چرنیشفسکي (۱۸۲۸- ۱۸۸۹ م) شفاهي ادبیاتو او ښکلا پیژندنې په باره کې ډیر کار کړي دی او د ولس بدیعي ایجادیاتو په برخه کې یې نظر در لود چې باید په مشخصه تاریخي قرینه (یوه منظمه برخه ورکړل شي) تر څېړنې لاندې ونیول او باید شفاهي ادبیات او تاریخ ګډ سره مطالعه شي .
- ماکسیم ګورکي اونور (دوبرولیویوف او پلخانوف) هم د فولکلور پیژندنې ځینې بنسټیز تیوریکي مسایل وڅېړل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– فولکلور څیړنه په شمالي اروپا کې د هغو له جملې ناروی کې (هنریک ایبسن) په سویدن کې هلتن کاولوشي لاګرلوف(۱۸۵۷ م) چې په ۱۹۰۹ م کال یې د نوبل جایزه هم واخیسته د یادولو وړ دي .
– په ایران کې هم فولکلور څیړنې شوي دي . صادق هدایت (نیرنګستان) . (بف کور) او نورو اثار ولیکل .
– په ریګواید کې د نړۍ دپیدایښت اسطوره راغلي ده .
– په اریانا کې لومړنۍ فولکلوري لوبي (سامانه) او نورو مواد شته .
– په اریانا باختري برخه کې له د یشینو (غیرکوچي) څخه د اوستا مقدس متون را پاتې دي .
– د ساکو کېسې او د کیومرث لرغوني باختري اثار راپاتې دي . حتي د کیومرث افسانه بیا په منځنیو پیړیو کې په عربي او فارسي ادبیاتو کې ډیره منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاریخ الرسل والملوک) یا د البیروني په (الباقیات عن القرون الخالیات) فردوسي په (شاهنامه) .
– البیروني لیکي : د کیومرث نوم (ګرشاه) او (ګر) په پهلوي کې (غر) ته وایي او ده په غره کې ژوند کاوه .
– په پښتو کې غر ، ورته وایې اوسني مثالونه لکه : سپین غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانی بڼه لکه ګربند ، سپین ګر .
– د کیومرث په باب اختلاف زیات دی ، ځینې وایي سام د نوخ زوی له اولادې وو ،. او نوم یې اسیم بن لاورد و ، په نړۍ وګرځیده او په بې نوم شیانو یې نوم کیښود او د نړۍ په کرنه او و دانۍ کې یې زیارویوست ، دیرش کاله یې حکومت وکړ ، دزوی نوم یې (میشي) د زوي ، زوي یې (سیامک) د سیامک زوی (فراواک) او دهغه زوی(هوشنګ) وو .
– د اریائي کېسو دویمه لړۍ کر ساکي افسانې راځي چې مهم اتلان یې رستم زال زرینه ملکه تومیرس اونور دي .
– ساک لمر پرستان و او زردشتیاو ورته په ښه نظر کتل فردوسي هم یاد کړي دي بزرګان و شیران زابلستان = همان نامداران کابلستان ...
– په پښتو کې د ساکو د (شیرک) کېسه ډیره مشهوره وه . دا هغه حماسه وه چې شیرک د هخامنشیانو د پاچا (دارا) په خلاف د ساکو د قیام (۵۱۳ ق.م) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې یوساکي میترو په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه یې غوڅ شوي و دپارسایانو په سنګرور ننووت ، همدغه شیرک وو .
– شیرک پارسایانو ته چالې جوړ کړې و ، هلته یې د خپل قوم شکایات وکړ ، پارسایانو هغه ته دغه اخیستلو لاره وروښوده . شیرک (۷) ورځې سترې کوونکی مزل کړي و و او پدې اساس هغو له ده سره د مرستې وعده وکړو او دهغوی لښکر دښتي ته ووت ، خوپارسایانو ته دامعلومه شوه چې شیرک خپل ځان له بد حالت سره مخ کړی دی ، شیرک له دغه کار انکار وکړو او په وروستۍ سلګۍ کې یې وویل زه بریالی شوم ځکه چې دوي ، زما دهیواد والو (ساکو) د بې وزله نه یې کرکه کوله .
– په افغانستان کې دفولکلوري اثار اودخلکو د طبیعت ډیر اثار او حماسي پاتې دي ، کندهار په خاوره کې د ځینې لوښو موندل ، په بغلان ، آیې خانم و ګندهارا یا اوسني ننګرهار (هډه) کې د لرغونو اثار وموندل او دغه راز په لسګونو یادونې موندلی شو .
– په پښتو ادب کې د لومړنیو حماسي اثارو شته والی لکه په ۶۶۱ ه کې د بابا هوتک شعرونه چې :
– په سور غربل راته نن اور دی وګړیه جوړ راته پیغور دی ....
– غښتیلو ننګ کړي دامو وار دی مغول راغلی په تلوار دی .....

– دا او داسې نور اثار د خلکو د طبیعت ښوونه کوي .
– فولکلور ټولونه د لومړي ځل لپاره خوشحال خان او د ده کورنۍ کړې ده بازنامه دستارنامه یا د صدر خان ختک (ادم خان او درانۍ ، درخانۍ) د یا دولو وړ دي د خوشحال خان (طب نامه) فضل نامه د ډیرو یا دولو وړ دي .
– د احمدشاه بابا له وخته رانیولې ، بیا تر امیر شیر علي خان ، امیر عبدالرحمن خان حبیب الله په تیره غورځنګ ، د ظاهر خان ، داواد خان ، له ۱۳۵۷ تر ۱۳۷۱ ه ل کلونو د ټول افغانستان د فرهنګ او بیا د پښتو فرهنګ پالنې دوره وه .
– له ۱۳۷۱ ه . ل څخه بیا تر ۱۳۸۰ ه ، ل کلونو پورې په تیره د پښتو فرهنګ د زندۍ کولو پیر او مرحله ګڼل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– د فولکلوري موادو راټولونه نه یواځې د اکاډمیک انترست (مینه والې) له مخې پیل شوه ، بلکې د هیواد پالنې او دملي تشخیص احساساتو هم پکې رول در لود

– هغه تصنیف چې محمد قدیر تره کي په کابل مجله (۶۳) ګڼه او شپږو کال کې خپور کړی د فولکلور د ویشلو په برخه کې ډیر غني دی .

– ملي هنداره فولکلوریکې کېسې (فتح خان بړیځي ، ښادي او بیبو . مرد او نامرد ، زبرباند ښاپیرۍ ، موسي جان او ولي جان ، مؤمن خان او شیرینو ، جلات خان او شمایله ډیرې د یادولو وړ دي .

– دپښتو فولکلوریکو موادو د راټولولو ښه موده د پښتو ټولنې له راجوړیدو (۱۳۱۹ ه .ل) را په دې ګڼل کیږي .

۵ – د درېیم څېړګی پوښتنې :

۱– په لویدیځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهیږئ ؟

۲– په ختیځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهیږي ؟

۳– په لویدیځ کې د لومړي ځل لپاره چا د فولکلور کلمه استعمال کړه ؟

۴– د ارپایانو له جملې نه چا لومړنۍ فولکلوریکې هلې ځلې کړي دي ؟

۵– په ختیځ کې کو مو مؤسسو د فولکلور د راټولولو په برخه کې هڅې کړي دي ؟

۶– د پښتنې فولکلور لپاره چا د لومړي ځل لپاره کار کړی دی ؟

۷– د خوشحال خان مشهور فولکلوري اثر څه نومیږي ؟

۸– د فولکلور کوم تصنیف چې محمد قدیر تره کي وړاندې کړی دی راواخلئ ؟

۹– کومو مؤسسو په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د فولکلور راټولولو ته ملاوتړه له ؟

۱۰– د څو فولکلوریکو مجموعو نومونه واخلئ ؟

۱۱– د فولکلور راټولولو لپاره که چا مشخص کار کړی وي نوم یې واخلی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

۱- پښتوفلکلوریک ادبیات:

فولکلور دپښتو اد بیاتو یودرنه اورنګینه برخه ده .
پښتو فولکلوریک ادبیاتو د نوروارڅونوپه څیر خورالویه برخه جوړوي د اروابناصدیق روهي په وینا اکثروپښتنولیکوالود (فولکلوریکوادبیاتو) پرځای د(ولسي ادبیاتو) اصطلاح منلې ده. په هرصورت د فوکلور یا فولکلور کلمه خود نولسمې پیړۍ خبره ده ، مګر د خلکو معنوي هستي اوشتمني یعنې ولسي ادبیات او دودونه خود دوی له ژوند سره هم ګامي دي اوممکن د ((خلکوعنعنې اودودونه دهمدوی دژوندهمزولي هم وي)) پښتوفولکلوریک ادبیات او ولسي شتمني د همدې لوی ولس ما ل دی د ((فوکلورحاملین خلک دي اوخلک د سن ، طرزفکراوټولنیزدریځ له مخې توپیر لري مثلاً : مشران اوسپین ږیري د لنډ و کښو ، متلونواواخلاقي افکارولرونکي حاملین دي .)) (۵۲- ۶۶) له همدې امله پښتو ادبیات هم یوه ستره لر غونې شتمنې ده. د پښتون قوم دوګړني ادب په برخه کې (جم ډارمستسر) په خپل معروف اثر(دپښتنخواد شعرهاروبهار) ۱۴- ۱۵ مخونو کې وایې چې : ((وګړني ادب اصیله چینه لري ...دخلکوله دې سندرونه دپښتنود دودونواوژوند باب لوی مطالب ترلاسه کېږي اود دوی دژوند رښتنی انځور دی .)) (۶۸- ۱۵۴) دپښتنوفولکلور که مادي دی که معنوي او ادبیات که په نظم کې دي اوکه په نثرکې داټول د دوی دټولنیزواړیکو، عنعنواو دفکرد طرزمحصول دي ، له همدې امله : ((دولسي پوهې لمن ډیره ارته اولویه ده ... دنظم اونثرپرخه په هره ټولنه کې شته ... منثورفولکلور (ولسي ادب ، ولسي پوهه) په یوه ټولنه کې دهغې ټولنې هغه کښې (متلونه ، نکلونه) اونور منثورمواد دي چې پکې رواج لري .))منظوم فولکلوریې ولسي سندرې دي چې په ببلوببلوقسمونواوژانرونوسره لیدل کېږي یربېره پردغودووبرخویوډول منظوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزمه فولکلوریک ادب هم شته چې په پښتوکې یې بنه مثال کېدی اومتلونه دي ...
لکه : وه توري مرغی په اوبووهي بوزی ...
توره توره تله = د دووتر مینځ ولګیده ... (۳۷:۱۲) دپښتو فولکلور لمنه خو خوراپراخه ده ، موږبه په لنډ ډول د (پښتوفولکلوریکو ادبیاتو په (شکلي اومحتوایي) اړخونو رڼا واچووا دابه وښتوفولکلوري ادبیات په لاندې ډولونوموجود دی :
الف- فولکلورپه شفاهي ډول
ب- فولکلور په عنعنوي توګه
ج- فولکلوردنظم اونثرپه بڼه
د- دفولکلورجوړوونکي ډیرځله معلوم نه وي .(ولس)
و- فولکلوردیوه کلتور دجزپه توتوګه له هرولس سره شته .
هـ - دپښتنوفولکلورد دوی دکلتوریوه ستره برخه جوړوي .
همدارنګه پښتو (فولکلوریک ادبیات)په دوه کالبونو (نظم اونثر) کې ځان څرګندوي زموږ د هیوادتکړه فولکلور پوه محمد قدیر تره کي دفولکلور یکوادبیاتو د تصنیف په برخه کې خورا دارزښت وړ نظریات وړاندې کړي دي .
نوموړي فولکلور په دوو(معنوي اومادي) پرخوویشلی دی چې موږ یې تر (معنوي) برخې لاندې دپښتو لولکلوریک ادبیات راوړو:
نوموړی په کابل مجله ، ۶۳ ګڼه ۱۳۱۵ کال کې لیکلي و:

معنوي برخه

لومړی : ادبیات
۱- نظم : دشعرډولونه ، طویل بحر، رنګارنګي ملي سندرې .
۲- نثر: کیسې ، حکمتونه ، معماوې اوکیسې (چستانونه)... (۴۴)
دپښتوفولکلوریکوادبیاتوپه معنوي برخه کې معمولاً دا دوه ډوله (نظم او نثر) تر ستر ګوکیږي.د دغو ادبیاتو زمینې او زیرمې ټولې په ولس کې وي ، د یو لیکوال خبره :
(په پښتو کې دشفاهي ادبیاتو د پراخو زېر مو شتوالی له هنر او ادبیاتو سره زموږ د ولس دپراخه پرګنو د مینې ښکارندویې کوي او دا راته شي ،چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک که په پراخو سوځنده د ښتو او ناپایه بیدیا وو کې په ډیره ابتدائي بڼه ژوند کوي او یا په غرونو او درو کې اوسیي – که بیسواده دي او دیا د نوي تمدن له بریا وو لیرې پاتې شوي دي خو هنري ذوق لري او خپله تنده د ځینو داسې سندرو او نورو هنري – ادبي توکو د ایجاد او خورلو له لارې خړوبوي ...) (**۵۳** – ص)

د پښتو فولکلوریک ادبیاتو هر ادبي ژانر * (ډول) د ځان لپاره ځانګړې بڼه یا جوله لري همداسې یې مضمون او منځپانګه هم درواخله ....

ځکه خو په شکل او مضمون کې د نورو ولسونو له ادبیاتو څخه ځانته جلا لاره او ځانګرې رنګ ، خوند او مضمون لري . د مثال په ډول :

د مضمون له پلوه ښتو متلونه یو خاص یا ځانګړې . زبردستي لري هغه مطلب او مضمون چې په پښتو متل کې پروت دی ، فارسي ، عربي ، هندي او یا نورو ژبو کې نه لیدل کیږي لکه : په فارسي ،. دري متلونه کې وایې : (نیم نان – راحت جان – تاکه مبچله بچلان – آفتې نرسد گوشه تنهایي را – گردن نرمه شمشیر نه بریده) ... او نور .

خو په پښتو کې له پورته متلونه سره ورته او یاهم معنی متلونو کې بل ډول روحیه پرته ده ، لکه : (یا مړ یا مړ – بلا په مخ وهلې ښه ده) د (نریا ترپ وي یا خرپ) اوښ په بډه نه وهل کیږي) ... او همدارنګه ډیر نور متلونه ولسی ادب ځانته روحیه او مضمون لري دغه مضمون د پښتون ولس له طبیعت سره سم په متلونو او نورو ادبي ډولونه کې ځان څرګندوي او ببلا ببل مضمونونه لري دا درسته ده چې د مضمون او جولې له پلوه څه مشابهتونه یا ورته والی هم لیدل کیږي ، مګر هر ولس ځانته جلا ادبیات لري .یو بل مثال : په ترکمني متل کې راځي : (آته مالینه گوزتیکن او قوسیز عالر) ترجمه (څوک چې د پلار شتو ته سترګې نیسي بې علمه پاتې کیږي .) په پښتو کې : چې په خپله میړه نه یم = نوبه فخر په باباکوم ترکومه یا ترکمني(آته انه نینګ گونی او غله ن بیله ن غیزده او له رینګ گوني داغ ن دوز ده) (۱۸– ۸) ترجمه –(دومره چې د مور او پلار زړه په اولاد خوږیږي هغو مره د اولاد په هغوی نه خوږیږي . په پښتو کې : (د مور او پلار زړه په اولاد په کانې ، بوټې) (۳۶– ۱۶) .همداسي د شکل (بڼه) له پلوه هم پښتو شعر او متل د نورو ژبو له اشعارو او متلونو توپیر لري مثال : لنډی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژبي یو جلا ژانر او صنف دی د بڼې او مضمون خوند او رنګ یې بالکل جلا دی ، لکه :

ما وي له غمه به دې مړه شم مرګ په نیټه دی د روغژنه شومه مینه

– پښتو لنډۍ ته ورته په (جاپانی) فولکلور کې د (هایکو) په نامه څه شته چې اوس اوس پښتو ادب ته هم څه راغلي خو چې څومره چسپ لري او کنه نو وروستی خبره ده ، مګر دومره به وایم که (هایکو) په فورم کې پښتو شاعر او شاعره څومره تمرین وکړي خو زمونږ مایل نه شي کېدای . ځکه د پښتون ټبر له فطرت او طبیعت څخه سرچینه نه اخلي .

*ژانر : فرانسوی کلمه ده، دډول اونوع په معنا ده.

*

شکل(۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژانر : په لغت کې ډول ، صنف ، ټیپ ، بیلګه وایي . او په ادبي کره کتنه کې ژانر د ادبي اثارو پر جلا ټیپونو یا کټګوریو باندې دلالت کوي چې د جلاوالي معیارې فورم (شکل) یا تکنیک دی . (روهي – فولکلور پیژندنه ۱۵۶ مخ) کوچیانی کلتور او ژوند برخه انځوروی . (سیال کاکړ . پښتني فولکلور : ۱۳ مخ)

فولکلور ځانګړتیاوې:

پښتو ادبیات او بیا فولکلور یولړ ځانګړنې لري ،چې له نورو ادبیاتو را جلا کیږي .

(کابل افغانستان سلطنت بیان) د پښتنې فولکلور په برخه کې یوه مهمه قیمتي خزانه ده ، چې تر اوسه یې بیلګه نه لیدل کیږي الفستن په کتاب د پښتو د بیلا بیلو قومونو فولکلور او د هغو ملي کرکترونه په مفصله توګه بیان کړی دی . د پښتوخویونه ، دودونه ، څیرې، کالي ، انګیرنې ، تولنیز او اقتصادي حالت ، د دوی خوراکونه ، لوبې خرافي افکار د اداري طرز ، شعایر ، عقیدې او باورونه ټول څیړلې دي . پښتنې فولکلور د پښتنو د ژوند ځلانده هنداره ده، چې په دغه هنداره کې د دوی د ژوند ټول اړخونه مخ ښکاره کوي ، الفستن د پښتنې مادي فولکلور لکه (د کورونو د جوړښت طرز ، سامان او افزار ، د جنګ آلې او .. بیان کړي دي . په دغه کتاب کې د ټولنیزو پاټکو (طبقو) طبقاتي توپیرونو او کلتورنو په ګډون تاریخي ، جغرافیوي اتنوګرافي * او سوسیو لوجیکی * هرراز موضوعګاني څیړل شوي دي . د پښتو عام کرکتر یوه بله موضوع ده چې په دي کتاب کې یې لنډیز وړاندې شوی دی په اتنوګرافي ، یا باستان شناسي ، لرغون پیژندنه ده هغه اثار چې دوختونو په اوږدو کې پیژندل او ساتل کیږي .

* تولنیز پیژندنه ده چې په هغه ټولې ډلې په علمي توګه ژوند کوی . یوه برخه کې داسې راځي : (د پښتنو کرکتر چې په څو کلمو کې لنډ شي نو د دوی عیبونه : انتقام ، رڼه حرص ، چور او سر زوي دي خو له بلې خوا په ازادی مین دي . خپلو ملګرو ته وفا داردي په لاس لاندې خلکو زړه سواندي لري ، میلمه پالونکي دي ، زړه در دي او سخت سري دي ، کم خرڅه هم دي ، خواریکښ دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، احتیاط کار دي او نورو ګاونډ یانو ملتونو په تناسب خطا (ایستلو) دسیسې او فریب ته لږزړه ښه کوي . د پښتو کلتور او بیا فولکلور له نورو ګاونډو جلا مطالعه کېدای شي پښتانه د ژوند په ټولو برخو کې له نورو قومونو جلا او ځانته لاره او خصوصیات لري . د پښتني فولکلور د خصوصیاتو په باره کې له لرغونو وختونو څخه تر نن ورځې پورې ډیر مواد لاس ته راتلای شي .

دپښتون (پکت ، پښت) قوم د ملي کرکټر په باره کې په ډیرو کتابونو کې د هغو له جملې (ریګوایدا) ، (سام ویدا) ، مچوریا) او د نړۍ د ستر مورخ (هیرودتس) په لیکنو کې یادونې شته . انګیریزي ختیځ پوه (مکنزي) د ساکو قبیله د پښتنو یوه پیاوړې ځانګه بولي ، د دوی افسانې د پښتني فولکلور ډیرې لرغونې بیلګې ګڼل کیږي . اروانښآد دوست شینواري په خپل معتبر اثر د (پښتو د ولسي ادب لارې) کې وایې (دساکي اتلانو په جمله کې یو هم رستم دی .. هغه د عربو د تیري کونکو سره دیوه مبارزه شخص په حیث ثبت شوی دی . او د(یادګارزریران) او (درخت اسوریک) پانیاني قصید وکې هم دغه نوم قید شوی دی . د فرودوسي صاحب په شهنامه کې هم د دغه واکمن یادونه شوې ده ، د پښتو دولسي ادب لارې لیکوال د (شیرک) نوم هم راوړي چې دا په پښتنو قومونو کې یو معمول نوم دی ، هغه زیاتوي . (دساکو ډیرې حماسې لرغونو مؤرخینو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې یوه هم د(شیرک) حماسه ده چې بولین د(جګړې چلونه) په نامه په خپل کتاب کې درج کړی دی . همدا ډول ډیرې نورې عنعنې او دودونه شته چې د پښتنې فولکلور څرګندونه کوي . میرانه او او قاداري یو بل اصل دی چې د پښتنو کلتور لا برجسته کوي . په دویمه میلادي پیړۍ کې لوکیان د ساکو دروحیې په باب ډیرې نورې کېسې لیکلي دي ، او د ساکو د متل پې را اخیستي دی چې په کې ویل شوي و : له دې زیات خجالت نشته چې په دوستۍ کې څوک خاین څرګند شي ، (دولسي ادب لارې -۱۲ مخ) لوکیان د ساکو د ښځو له زړه ورتیا هم غږیږي او د ملکې زرینې) په باب لیکي : دساکو ښځې ډیرې زړه وړې دي او له نارینه و سره یو ځای له جګړو کې ګډون کوي شیرک : هغه څوک و چې د (هخامنسیانو پاچا لومړی دارا په خلاف د ساکو د قیام (۵۱۳ ق م) کې پداسې حال کې چې پوزه او غوږونه یې غوڅ شوی و د پارسایانو په سنګرونو ورننوت او د خپل قوم له لاسه یې شکایت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکا یې په خپله کړي و مګر د هغوی د غو لولو لپاره دا کار کړی و هغوی یې دښتی ته راویستل او هلته له لوږی او تندی مړه شول . زرینه د ساکو یوه ډیره زړه وره او توریالی ښځه وه چې د خپل هیواد استقلال یې وساته او ډیر ښارونه یې ودان کړل د دې له مړینې وروسته د دې قبر د هرم په ډول جوړ شو او یو سلو پنځوس متره لوړ وو او په سریې د سرو زرو مجسمه در ولې ده . که د لرغونو دورو اثار وګورو د پښتو د فولکلور په پاب زیان معلومات تر لاسه کېدای شي (ابوریحان البیروتي) په خپل یو اثر (الباقیه عن القرون الخالیه) کې د پښتنو د فولکلور په باب څو په زړه پورې ټکي لیکلي دي ، لکه :

(هیوان تسانګ چیني سیاح په ۶۳۲ م کال افغانستان ته د خپل سفر په ترڅ کې د پښتني سیمو د فولکلور او(بابر) هم د پښتنو په باب جالب ټکي بیان کړي دي د سیفي هروي (تاریخنامه هرات) د مسیحي سیاح) (بصیرت نامه) د اخوند درویزه (تذکره الابرارو الاشرار) هم د پښتني فرهنګ په باره کې ډیر مطالب خوندي کړي دي) فولکلور پیژندنه (۱۴۹ مخ)

د پښتو فولکلور په عامه مانا د پښتني ټولنې د تکامل لارې ، د خلکو د تجربو له سرچینه څخه چینه رااخلي ، د (پښتو ولسي ادبیات په لوی سر کې په دوو برخو بآندې ویشل کیږي:

۱- منظوم ولسی ادبیات

۲- منثور ولسی ادبیات

په منظمو اثارو کې جلا صفتونه او ډلې شاملیږي او همدارنګه منثور آثار هم بیلا بیل ډولونه یا ژانرونه * لري چې موږ به په لنډ ډول دغه صنفونه او بیا د هغوی هندسي جوړښت وکاږو :

داسې چې هر ادبي صنف ځانته بیل بیل ډول لري، بیل بیل مضمون هم لري که څه هم په ادبي اثارو کې ډیر ځله مضمون ورته والی شته خو دښې یا جولې له مخې هر (ډول) بیل سکښت لري . دلته به موږ لومړي د (نظم) تر سر لیک لاندې صنوفونو او بیا به د نثري صنفونو نومونه واخلو او ورپسې به د هر نظمي (ډول) هندسي جوړښت او (نثر) حدود او جوړښت وځلوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی – نظم :

د نظم تر سر لیک لاندې :

۱- لنډۍ ۲- سروکی ۳ بآبولاې ۴ – داتن ناري ۵- د ماشومانو سندرې ۶- د میندو سندرې ۷- تاریخي ناري (چاربیتي) ۸- منظوم متلونه ۹ – کاکړۍ غاړې ۱۰- برغازې ۱۱- سلسلې ۱۲- پراکې ۱۳- د بنآدۍ بدلې ۱۴- ساندې ۱۵- چغیاني ۱۶- غزل ۱۷- څلورریځي ۱۸- بدلي ۱۹- ږغونه ۲۰- د متروکو کسرونه ۲۱- بگتۍ ۲۲- لوبې ۲۳- داستان (بدله) ۲۴- مقام (رباعي) ۲۵- انگۍ ۲۶- د بي بي دستي سندرې ۲۷- دنکلونو ناري (غږونه) ۲۸- سنځر خلیې ناري ۲۹- کیسۍ ۳۰- سوزخاني او نور ولاې شو د نظم د پورته ډولونه په عامي (عامو) او خاصو) سندورهم وویشو لکه :

الف عامې سندرې :

۱- لنډۍ ، سروکې ، داتن ناري ، د ماشومانو سندرې ، دمیندو سندرې ، تاریخي ناري دبي بي دستي سندرې ، کیسي (منظومي) منظوم متلونه ، غاړې (کاکړۍ) برغازې ، سولې ، سلسلې ، بلندې ، پراکې ، فالونه ، د بنادۍ بدلې ، ساندې ، چغیاني او .... چاربیتي ، بدلې لوبې ، ږغونه ، د مروتو کسرونه ، بگتۍ ، لوبې ، داستان (بدله) مقام (رباعي) او نور ازاد ولسي شعرونه یادولاې شو .

دویم : منثور ولسي ادبیات :

متلونه ،نکلونه ،وړې کیسې ، توکې ، بولنې ، تکبه کلامونه ، روایتونه ، دعاوې او نیراوې ، متشابهات ، رمزونه ، فالونه ، کتایې او ....

د پښتو ولسي ادبیاتو لنډه پیژندنه او هندسي جوړښت :

الف – د پښتو ولسي شعر هندسي جوړښت او تقطع (شننه) د پښتو فولکلوریک یا ولسي شعر بڼه ځانته خاص هندسي شکل لري چې مور په یې په ترتیب خو لنډ ډول سره دلته راوړو ، زه به هڅه کړم چر په ډیر لنډ ډول د هر (صنف) د نوم تر مخې دهغه دیو عملي مثال او بیا جوړښت په شکل کې ونیسم لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول – لنډکۍ (Landakay) :

لنډکۍ له لنډۍ سره توپیر لري ، مګر بیا هم ورنږدې ده دا ځکه چې د لنډۍ دویمه مسره (۱۳) او د لنډکۍ (۱۴) سیلا به ده : (د پښتو د ولسي ادب دغه له نظره لویدلې برخه د پکتیا په ولایت کې اوس هم ژوندۍ ده او دا یو ډیر لنډکۍ او خوږ شعر دی چې تر اوسه پورې پې دپښتو په ولسي ادب کې انډول نه دی لیدل شوی او د پښتو په ولسي ادب کې له دغه شعرنه لنډکۍ شعر نه لرو ، دا ځکه د کاکړو د غاړو د دواړه مسریو سیلابونه معمولا (۱۶) ا د لنډۍ دواړه مسرې دوه ویشت سیلابونه، دي خو دا شعر یوازې یوه څوارلس سیلابیزه مسرۍ ده نو ځکه د لنډکۍ نوم غوره ورته وبلل شو)

د لنډکۍ پای لکه د لنډۍ غوندې (ونه ، ینه اومه) سرته رسیږي پوره تفصیل یې په بل څیرکي کې وګورئ : لنډکۍ یوازي یوه مسره لري خو دسندرو یلو په وخت کې لکه د سروکو په شان له نورو سره غبر ګیږي لکه :

ګل لالی یې راوړ لکه ناوې په ډولونه
ګلالی مو ورک مور یې جومات کې لټوینه

هندسي جوړښت :

الف

الف ××××

الف ××××

الف ××××

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
ګل	لا	لی	یې	را	وړ	ل	که	نا	وې	په	ډو	لو	نه

۳– سروکې (Saruke) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

سروکي: ځینې خلك ورته (نیمکی) هم وایي. دسروکی مکمل اوبشپړونکی لنډی دي. سروکې یو بیت یعنی دوه مسرې لري اوډیرځله لومړی یې تردویمې اوږده وي، لومړی سروکې ویل کیږي اوبیاټیکی وراچول کیږي (۱۲۴).
سروکې خو پنځه ډوله دي ، هندسي بڼه یې هم یو ډول نه ده .

۱- لکه : له کوره راوتې د نجونو په ټولي کې = پرتوګ دې لیکې لیکې

A A

په تور وربل کې دې ټومبلي زیړې ګلې په څنګ تېریږې ګلې

B B

یا : چې لومړی مسره یې (۱۳) او دوه یمه یې (۷) سیلا به وي . لکه :

جلکی خپه ده نن سبا یې ودوینه اور بل یې ړنګوینه
چې ددیدن نصیب یې نه وي اوربل یې ړنګوینه
په یوه کوڅه کې سره وړاندې وروسته شینه اوربل یې ړنګوینه
جلکی خپه ده نن سبا یې ودوینه اوربل یې ړنګوینه

هندسي جوړښت :

الف الف

الف الف

۲- هغه بیتونه چې لومړی مسره یې (۱۴) او دوه یمه یې (۷) سیلابه وي ، لکه :

ته شوې رانه پاتې زه پر دي وطن ته لاړم خپه یم ځکه ژاړم

الف

یا : ټکه غرمه ده اوس راوځي غونډه منډه د سمال وهي په ټنډه

ب ب

یا : داغونډه منډه ځواني ما سره بدله کړه پا څه ډیوه بله کړه

ت ت

جلکی ودیږي په سپین مخ یې وانښکې ماتې شوې جار وطنه یاتې شوې

الف الف

۳- بیتونه :چې لومړی مسره یې (۱۵) او دوه یمه یې (۷) سیلابه وي لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلک = ته یې شنه کوتره زه یم باز دګړنګو جلکی ورم دې په پنجو جلکی
الف الف
جلی – ځان به سینګآر کړم مازدیګری ته زه درځمه تور لونګ به وټومبمه
ب ب
۴- هغه سرو که چې لومړی مسره یې دیارلس او دوه یمه یې شپږ سیلا به وي لکه :
ګودرته راشه خو له به در کړم مازیګرکې ودریږم په څادر کې
الف الف
یا :
دزیړو ګلو څانګې مه نیسه ماتیږې زړه مې په بدیږي
ب ب
یا :
ته چې د خیال خندا کوي ما به ملنګ کړې ډیر به مې بدرنګ کړې
ج ج
۵- هغه سرو که چې لومړی مسره یې (۱۴) یا (۱۵) او دوه یمه مسری یې شپږ سیلابه وي لکه:
تا به لیونی کړم که زه ډیر توره ومه ځان چې جوړومه
الف الف
آیینه رنجورمه راکړه موري سترګې تورومه یار خوشحاله ومه
ب ب
یا : ټول وور کې به مړه شې ، ستا په سرد ګلوونې توغې کبر جنې
ج ج
(غرنی سندرې له (۱۵۴- ۱۵۱) مخونه .

۴- کاکړی غاړې *kākari γāre*

کاکړی: ته کاکړی غاړې هم وایي، لکه لنډیو غوندې دپښتنو ولسی ادب برجسته صنف دی. د(نارو)، (لنډیو) او (غاړو)په نامه هم یادیږي شاعریې معلوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي په ګډه هم ویل کیږي. کاکړی، هغه ولسي شعر دی، چې غنی او دفورم له پلوه مثنوي غوندې وي.
د کاکړی فورم لکه مثنوي غوندې دی ، د مضمون له پلوه ډیر ډولونه لري لکه :

سپینه خو له په خندا خاندې — مازدیګر دې کړ راباندې
الف — الف

یا : شین خالی قدم په وروکه — پیکي پورته د خالو که
ب — ب

یا : مخ را کوږ که تکې سپینې — تو یوم د سترګو وینې
ج — ج

اوس مې خوږ شي یار خوګان جانان — پرغابنـــو درد کـــي د
د — د

۵- لنډی (Landay) :

لنډی: دپښتو دولسي سندرو یوه ستره او مهمه برخه ده او مخصوص جوړښت لري. لنډی غیر مقفی او عروضی شعر دی چې لومړی مسره یې(۹) او دویمه یې (۱۳) سیلابه وي. په دینه او ونه ختمیږي وایی چې دغه نوم له لنډی مارنه اخیســتل شــوی،هغه هــم زورور او دشــعر دادول هــم قــوی مغمــون او ډیــر خوندلري.لنډی ځانته فورم (بڼه) اومحتوا لري . هندسي شکل یې هم له نورو فورمونو سره توپیر لري لنډی د پښتو یو طبیعي او فطري شعر دی ... لنډی یو خاص طرز او ځانګړی وزن لري (۵۲) لکه : سترګې کچکول کړه دیدن واخله ملنګه یاره بهانه راغلې -یمه

شنه : الف — ب

یا : مور یې په کلي شړومبې غواړي — لور یې په سپینه روپی خو له نه ورکوینه
الف — ب

شتنه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
له	واخ	دن	دي	کړه	کول	کج	ګې	ستر

۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
مه	ي	لې	غ	را	نه	ها	ب	ره	يا	ګه	لن	مه

یا: داهلکان دې ځوانیمرګ شي مینه یې پریښې په فیسبوک لوبې کویته

۶- بابو لاله (*Bābolāle*) :

دشځو له خوا جوړیږي او ویل کیږي. بابولالې په ولسي سندروکې مخصوص جوړښت لري. له دریو بیلوبیلو توټوجوړه شوې وي اوکله دوې مري لري. په واده کې ویل کیږي.

دا هم د پښتو فولکلوریک شعر ځانګړي ډول (فورم) دی او جلا هندسي جوړښت لري .

لکه :

د مورې د ناوې څومره بوک تندی دی _____ الف

آرمان مې د ماما داشین پټې دی _____ الف

x x x

یا : ښه شوې چې د شنو ونو را تیره شوې _____ الف

آبادې په پیسو شو ته یې هیره شوې _____ ب

(پښتو څانګه : ناجیه وردګ ، ۱۳۸۵ کال)

شنه :

۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
دی	دی	تن	بوک	ره	څوم	وې	نا	د	مورې	ز
۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
دی	تی	پ	شین	دا	ما	ما	د	مې	مان	ار

۷- فالونه (*Fāluna*) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

فال هم د ولس مال دی ، دا کثرو فالونو لومړی مسره یې لنډه او دویمه یې اوږده وي .
او کله هم دواړو مسرو سیلا بونه سره برابر وي ، ډیر ځله دوه او څلور مسرې وي .

۱- دوه مسره ایز فالونه : چې لومړی او دویمه مسره یې اته . اته سیلابه او دوه یمه یې هم اته ده لکه :

د پاسه مسله راله (راغله) پر کل عالم خوره راله (راغله) (۴۲ - ۸۰)

هندسي بڼه :

۲- څلور مسره ایز فالونه :

د جنت په مناړې سور چرګ وهي ناړې
شیر د خدای تېریږي خلکو کاندي نندارې (پښتنې فولکلور-۶۹ مخ)

الف الف
X الف

۸- د بي بي دستې سندرې (Bibi daste sandare) :

مراد والا ښځې یې وایې ، محدودي دي لکه :

د دوهې ملنګې سر دې وې تور دی سر مې داسې تور دی پر موږ هم
ښه لوی دین د محمد رسول الله لااالله الاالله محمد رسول الله

هندسي جوړښت :

الف
ب
ج
ج

لومړی نیمه مسره (۱۲) دوه یمه (۹) درېیمه (او) څلورمه (۱۴) سیلابه ده .

۸- سولې* (Sole) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوده او خوشحالۍ په وخت کې ویل کیږي ، دویلو په وخت کې یې ډلې جوړیږي ، طنز* ور کې وي .

لکه :

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلانې ته به دې وکمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلانې ته به دې

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کومه

۱۵ - په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی که یې

وکمه : (سیال کاکړ فولکلوري سندرې ۳۲- ۳۴ مخونه)

لومړۍ نیم بیتی یې (۱۵) او نوریې (۱۶) سیلابه مسرې دي .

* سولې : مراد ترې (شولې) ده د ور یجو تا ټکول شوې بڼه .

* طنز : هغه هنرمندانه وسیله ده چې انسان هغه په واسطه ترټولو بد فکري حالت او خپل حالت د الفاظو په کالب کې له ویري پرته بیانوي ، فکاهي یا فکاهیت یا له خندا ډکې خبرې هم دي (۵۶ :۱۱)

هندسي جوړښت :

الف	الف
الف	الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف الف

شنه :

سولې د وزن او هیجاو د شمېر له مخې سره یو شی دی ، لکه دمثنوي په څېر بڼه لري .

لاندې شتنه وګورئ .

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
سـ و	لـ ې	تې	ک	و	م ه	تې ،	ک	و م	تا	به	وا	ده	ک	مه

۱۰- برغازي (Bar γazi) :

د سیال کاکړ په وینا د ږوب تاریخي ناوه او د بورې جانانه * سیمه کې د دغه شعر فورم موندل کیږي زیاتره برغازي یو نیم بیتیزه وي ، خو کله درې بیتیزه او کله

هم تر دې زیات زي ، خو په ټولو صورتونو کې (دغه ولسي شعرونه سره هم قافیه او اکثر و ځایونو کې هم ردیفه وي) (د پښتو شفاهي ادبیات ، ۲۸ مخ)

۱- د کویټې (کوټې) ایالت ، پښتون اباد په ۲۵ کیلو متری جنوب شرقي خواکې یوه ناوه ده

۲- خاصیه سیمه

۳- بازار میان ، سیمه ایز بآزار ورځ ده چې د پنجشنبه ورځ ده .

۴- د (لالا یعنې پلار یا مشر ورور لنډه بڼه (مخفف) دی .

لکه :

(بازارمیان) دی خولګی راوړه — چرګ اذان دی خولګی راوړه

لوړ سهار دی خولګی راوړ — زما تلوار دی خولګی راوړه

راځه وړې راځه چې ځو — دګل کېږی راځه چې ځو

نن سبا چې راځه ځو — د لال ټکرمو چېرې دی ؟

الکانو کور مو چېرې دی ؟ — مستی غولی مو چېرې دی ؟

هندسي بڼه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ——— الف ———

الف ——— الف ———

ب ——— ب ———

——— ———

ج ج

۱۱- د پروفیسور سیال کاکړ په وینا : (اکثره سلسلې د نارینه او ښځو تر منځ د مسابقې او ګوندې (سوال و ځواب) په بڼه ویل کیږي) ، دسلسلو ځینې مسرې سره برابر پ دي

لکه :

۸ راوتلې په سنځریم زه د ښو نجونو اجل یم

۷ په شان د سپنیکی ماریم د هر چا تر اوده تریم

(سیال کاکړ ، فولکلوري سندرې ۱۵ مخ)

لومړۍ مسره (۸) دوه یمه (۸) ، دریمه (۷) ، څلورمه (۸) سیلابه ده .

هندسي بڼه :

الف ——— ب ———

———

الف ——— الف

په پورته سلسله کې ګورو چې (سنځر) ، (راجل) ،(مار) او (اوده تر) د قافیې کلمې راغلي خو سنځر له اجل سره هم سوی دی ، کله نا کله په فولکلوریک ادب کې داسې مثالونه نور هم لیدل کیږي او په دوه لومړۍ نیم بیتې کې (مار) له (تر) سره هم قافیه شوی چې داسې قافیه د اروښاد علامه عبدالشکور شاد په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینا د (سستې * او چستې * قافیې) (۴۵) سره راوړل دي(یم) یم په څلور واړو مسرو کې ردیف راغلي دی .
یادونه : سسته قافیه : چې د قافیې کلیمې سره تختـه یـه تختـه نـه راځي :لکـه : مار او تر یهنې د تـورو لـه پلوه د قـافیو په کلمـو کې تـوپیر موجود دی . چسـته قافیه : هغه ده چې دوه کلیې د هجاو تورو لـه پلوه یـو شـی اوپـه ردیف کې هم سره یـو شان وي لکه : سینګار ، افګار .

۱۲- چغیان ($\bar{C}i\gamma \quad yan$) :

دپښتو شفاهي ادبیـات) لیکوالـه اغلې غـوتې خاورې دفولکلوریک شعر دغـه فورم د لومړي ځل لیاره د پروفیسور ولي محمد خان سیال کاکړ د وینـا پراسـاس معرفي کوي
(دغه فورم یواځې جنوب غربي سیمه کې ونومول شو) چغیان د واده ورځ د نـاوې یا نورو پیغلو له خوا د خوا شینې خپګان په وخت کې ویل کیږي لکه : درې نیم بیتی لري چې دریمه نیم بیتي د لومړۍ پر قافیه وي لکه :

۱- وروره لاس یه کځوړه یو اصیل غمی را باسه
خور دې ځي د بابک له کوره
۲- ځواب خورې هوي که غاړه لوی که اکا ګان درته ولاړ دي
اکا ګانو زړونو لوی دي (۴۲ - ۸۰)

د لومړي چغیان د لومړۍ مسرې سیلابونه (۸) د دویمې (۸) د درېیمې (۹) دي :
او د دویم چغیان د ټولو بیتونو مسرې (۸) دي .

۱ الف _____ ب _____
_____
۲ الف الف _____

ب _____ ج

یا دابل چغیان :

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په خپل کور کې وم په راحت　　بابک خرڅه کړم په ډیر دولت
په پردي کور کې مې نه شته عزت　　خـود بـه ژړا کـړم پـه هـر سـاعت
(۱۲-ج)

د ټولو مسرو سیلابونه یې (۹) دي :

هندسي بڼه :

الف ——————　　الف ——————

الف ——————　　الف ——————

۱۳- د میندو سندرې (Damayndo Sandare) :

د سیال کاکړ په وینا : (پښتنې مو مینه ناکه غیږ په حقیقت کې د شعر او ادب د زده کړې لپـاره هغـه ابتـدایي ښـوونځی دی چې ملالـه . نـازو ، ایمـل خـان او خوشحال خان یکې روزل کیږي د میندو سندرې سیلابیک او څپه ایز اوډون لري لکه :

پلانکی جانه ښآیسته = ښه دې توره ښه وسله = په ښایسته نیلي سپره
چې نیلی دې تماشې کا = تور تازیان دي ورسره

د لومړیو مسرو شمیر یې (۷) د دویم نیم بیتی (۸) او بیا د پای (۷) سیلابه دی

هندسي بڼه :

——————الف　　——————الف　　——————الف

——————ب　　——————الف　　——————

یا : آللو للو للو = خوب دې درشي په لیمو = خوږ دې لرې له هډو:

هندسي بڼه :

——————الف　　——————الف　　——————الف

۱۴- د ماشومانو سندرې (Demashumano Sandare) :

د ساعتېرې په وخت کې ویل کیږي ، طنز او ټوکې پکې ډیرې وي لکه :

ما سره با درنگ دی = جنگه جنگه تو دشه = تا به تودې نینې وکړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه بـه تماشـې وکـړم لـومړی مسـره (۶) دویمـه (۴) درییمـه (۱۱) او څلورمـه (۷) سیلابه ده

هندسي بڼه :

الف ——— ب ——— ج

ج ———

یا :

نری . نری باران دی = ورور مې راروان دی

د کټ لاندې پیشو ده = پیشو ته وایم پشي

مور کـه سترې مه شې (۴ : ۱۶۶)

د مسرو سیلابونه یې (۷) سیلابه دي :

هندسي بڼه :

الف ——— الف

ب ———

ج ———

ج

۱۵- کېسی (Kisay) معما :

معما (کېسی) اړونه (ټکونه) هم ورته وایي .

بآید داسې وویل شي چې لومړی سړی یا ماشوم یې وواي او دویم ځواب ورکړي کنـه لوبـه بـایلي . معمـاوې کلـه منظمـومې او کلـه هـم منثـورې وي : منظـومې کیسی (معما) ساده او روان شعر دی، مطلب په اشارو او کنایو کې ښودل کیږي کله دوه مسرې ، کله درې ، کله څلور او ځینې وختونه زیاتې وي لکه :

مثالونه :

۱- دډه ونه - کړوپه ونه - کال وسر کې دوه ګلونه (دوه اختره)

۲- له پاسه راغی سور بلوڅ اغوستي یې دی پنځه پنځوس (پیاز)

۳- تور دی کارغه نه دی الوزي مرعه نه دی (غوبارې)

۴- په یو رپ ځي آسمان ته چارچـاپیره ټـول جهـان تـه (د سـترګودید) (۱۷۰-۷۷)

په دویمه ګڼه کې د مسرو شمیر (۸) ، په درېیمه ګڼه کې (۶) (۷) سیلابه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندسي جوړښت .

۱ ——————— الف ——————— الف ——————— الف

۲ ——————— الف ——————— الف

۳ ——————— الف ——————— الف

۴ ——————— الف ——————— الف

۱۶- ساندې (Sande) :

ساندې (ګي) یا ویرنې د ولسي نظم یوصنف دی ، د ښځو له خوا په مړي باندې ویل کیږي ځینې خلک یې ستاینې ، کړیکې او ځینې نور یې غړنګې هم بولي (دپښتو شفاهي ادبیاتو شکل او مضمون) کله د لنډۍ په بڼه هم وي خو په ځانګوي وزن کې راځي :

په لاندې ډول دي : اول هغه ساندې یا ویرنې یا مثیله چې د لنډۍ په فورم کې دي:

لنډۍ : ګلونه خاورو له پیدا شول ځما لالۍ ترګل نازک خاورو له ځینه

ماوې له غمه به دې مړه شم مرګ پخ نیټه دی د روغژوند شوم مینه

ماله قلم ، مشوانۍ راوړئ د یارانې تاریخ وکړه شپه به چا کره کومه

(۶۱ – ۵۵ او ۶۷)

د پورته لنډو لومړی مسرۍ (۹) او د دویمې یې (۱۳) سیلابه دی .

هندسي بڼه :

——————— الف ——————— ب

همداسې د نورو لنډ یو شننه هم درواخله :

دویم : غبر ګې ساندې : چې له یوې ښځې سره یې نروې ښځې د غم په وخت کې غبر ګوي .

۱- (پلانېکه) په سردې کښه یوه مرغۍ = چې درته ووایې د پلانکي) سلامتۍ

X X X

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- خدایه پخې کړې د غره ممانې = (پلانکي) شاوو کړې ښځه یې ناوې ساندې معمولا دوه مسره ایزې وي لکه

۳- پلانکېه مه شپې کړه مه کلونه
کورته دې را درومه

دلومړۍ ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۱) او دوه یمه یې (۱۴) همدارنګه د دویم لمبر ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه یمه هم (۱۰) او دریم لمبر ساندې ، لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه یمه هم (۶) سیلابه دي .

هندسي جوړښت :

۱- _____ ۱۱ الف _____ ۱۴

الف

۲- _____ ۱۰ ب _____ ۱۰

ب

۳_____ ۱۰ ج _____ ۶

ج

د مثال په ډول د (۱) لمبر ساندې شننه :

پلانېکه مه شپې کړه مه کلونه کورته دې را درومه

۱۷- سروکې (Saruke) :

د پښتو ولسي سندرو ځانګړی ډول (فورم) دی چې بیلا بیلې بڼې لري .

(ځینې پښتانه یې سروکې ، نیمکۍ بولي او د پکتیا په منګلو کې د (پام) په نوم یادیږي

سروکې ویل کیږي بیا ټیکۍ (لندۍ) وراچول کیږي یعنې ټیکۍ + لنډۍ = سروکې

سروکې + ټیکۍ +لنډۍ = سروکې

لکه :

۱- خانه راځه راځه دلبره ډکې لاړۍ د جنکو لندن ته ځینه

د جنکو کدر (قدر) یې کم که امان الله ته دې خدای لوې نه ور کوینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خانه راځه دلبره ډکې لارې د جنکو لندن ته ځینه..

(د پښتو شفاهي ادبیات ۶۰ مخ)

یادونه : لکه چې شاه امان الله غازی د افغاني نجونو یوه (۹) کسیزه ډله زده کړو لپاره یورپ ته ولیږل له نو بیا دا لنډې جوړې شوي دي ، (په ځای ده چې ووایو شعر او هنردتو حالا یو رنګین انځور دی اویاهنرداجتماعي شعور یوه بنه ده.)
سروکې دوه مسره یې (لومړۍ یې لنډه او دوه ییمه یې اوږده وي کله درې مسره ایزي او څلور مسره ایز او پنځه مسره ایزې هم وي .
د مثال لپاره یې دري مسره ایزه سروکې راواخلو :

پسې ورجګ کړه سره لاسونه لنډه کړه تیکۍ مزی دې، خال به دې وران شي

هندسي جوړښت :

_____ الف _____ ب

څلور مسره ایزه سروکې :

څلور مسره ایز سرو کې :

تورې سترګې خماري درته کړم ناله زاري
دزړه زخم مې کاري شوم رسوا ستا په یاري

هندسي جوړښت :

_____ الف _____ الف
_____ الف _____ الف

داپورته سرو کې څلور مسریزه چې هره مسره یې (۷) سیلابه ده ، همداسې نور مثالونه هم ډیر دي .

۱۸ – د اتڼ ناري $A\tan - \bar{n}are$

د اتڼ سندرې هم په پښتو ادب کې ځانګړی فورم او مخصوص وزن لري .
د اتڼ ناري خوږې ، له سوزه ډکې ، روانې او دخلکو د فطري احساساتو ښکاره ندویه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دري مسره ایز – اتن ناري :

داپوري و وري کلی مي د یار دی یا مي پکي نشته

زړه مي په ګوګل کي ناکرار دی (محمد عارف غروال ، غزنی سندري ، ۴۱ مخ)

هندسي جوړښت :

ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ ب

یا څلور مسره ایزه :

که دوې دي نجونې دوې دي د اتن غاړې کوي سره ترلې دي

دیوې د چټ کمیس دی د بلې زرغونې جستې په پښتو دي

هندسي جوړښت :

ـــــــــــــ ـــــــــــــ الف

الف

ـــــــــــــ ج ـــــــــــــ د

دوه نورې یې هم (۸) او (۱۲) سیلابه دي .

۱۹ – چاربیتي (Charbite) :

چار بیتی دپښتو خاص سندري دي .

چار بیتونه ، ډار مستتر د پښتو یو لیکلی تاریخ واي ، ځانته موسیقي او په زړه پورې آهنګونه لري . یو لیکوال ویلي و :

(چاربیتی ها مجموعه اطلاعات و اخبار حوادث ملی و محلی و مطالب سرگرم کننده برای شونده گان بوده و در قلب الفاظ ،منظوم مفت و ریگان برای مردم عرضه میگردد ....) ۹۱- ۳۵ تر مخ ۴۰)

چاربیتي په دوه ډوله دي .

- الف : ساده چاربیتي
- ب : ځنځیري چاربتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ساده تعریف :

کسر اهو چشمې ، ګل اندامې ، ماه جبینې

زه دې وسوم ولې څه دپاره ؟

بند : وسوم ، وسوم څوک مې نه اخلي عرضونه

نه پوهیږم ربه دا څرنګ تاثیر دی ؟

لیلا تور وربل دې جال نیسي بازونه

باز د زړه نیسي بې شکه هوا ګیر دی

د هر چاله خولې نه خیږې دا غږونه

شنکی خال غونډه زنه کې امیر دی

پاچا یې دې شوه په لاس ، پاچا د چین یې

رسالې درپسې چې شولې واکداره !

چار بیتې پنځه ، شپږ او یا زیات مسرې لري ، پنځه مسره ایزې چاربیتې مثال :

هندسي جوړښت :

کسر ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ ب

بند :ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ ب

ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ ب

ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ ب

ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ ب

د چاربیتې کسر ځانته هندسي بڼه لري ، خو (پای) یې د (کسر) له لومړۍ نیم بیتې

سره یوشان ده .

له کسره رانیولې بیا د بند تر پایه د مسرو شمیریې (۱۲) او (۱۱) سیلابه دی .

۲- ځنځیری چاربیتې مثال ، هندسي بڼه او شننه :

شپږ مسرۍ واله چاربیته :

بڼه سینه ، رنګینه ، سنګینه دلیلی

شـین یـې خـال ، دی دلال ، دا دی خـال

دلیلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××××××

قلندر ستا دې د. هر سهار دی جانان
ټیک د سر ، دي سره زر ، ښه نظر ، د جانان
خزانه ، نازدانه ، جانانه که ګیلې
ښه سینه ، رنګینه ، سنګینه دلیلی
نن یې شال دی کشال و زانګي خیال دلیلی
شین یې خال دی دلال ، دا دی حال دلیلی

الف ـــــــــــــ	ـــــــــــــ الف
الف ـــــــــــــ	ـــــــــــــ الف
ب ـــــــــــــ	ـــــــــــــ ب
الف ـــــــــــــ	ـــــــــــــ الف

د مسرو سیلابونه د همدې ځنځیري چاربیتې تر پایه (۱۲) دي او شننه یې په همدې ډول ده .

۲۰ – بدله (Badala) یا بدلې : Badale

د بدلې په برخه کې بیلا بیل نظریات دي :
د (پښتو ادب) لیکوال عبدالحلیم اثر وایي (ځینې پښتانه لنډې پښتانه لنډی ته بدلـه هـم وایـي) (بـدلې چې عمومـا پښـتانه غزلـي ورتـه وایـي ... او پوهانـد عبدالحی حبیبي د (عبدالقادر خان ختک) د دیوان چې په ۱۳۱۷ کال کې خپور شوی د غزلـو (بـدلو) نـوم ورکړی دی) (هسـې خـو پـه عامـه مانـا د کنـدهار ، بلوچستان ، هملند ، زابل .، ارزګان ، فراه ، هرات ، غـور ، بـادغیس ، غزنـي ، وردک ، میـدان ، لـوګر ، د کابـل دشـاه او خـوا سـیمو کـونړ لغمـان او ننګرهـار د سیمو اوسیدونکي پښـتانه او همدا راز د پکتیا او لـرې پښـتو نخوا کې پـه عـام ډول ټولې ولسـي سیندرې او .. پـه بـدلې کـې راځـي) غـوټی خـاورې ، د پښـتو شفاهي ادبیات ۹۲ مخ)
په پټه خزانه کې لومړنی بدله د شیخ بوستان بریځ ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسر: او ښکې مې څاڅې پرګریوان یو وار نظر که پر ما
راسه ګذر که پرما
بند : د خوږ زړونو له حاله ته یې اې باداره آګاه
یې د بې وزلو همراه
دخپل عزت په روی (بستان) ته کړه د مهر ښندل
کړې له ګناه ګواښل
او ښکې مې څاڅې پر ګریوان پو وار نظر که پرما
راسه ګذر که پرما
د بدلې د (کسر) دمسری سیلابونه (۱۵) او (۷) دي .
همدارنګه یې تر پایه د سیلابونو شمیر (۱۷) او (۷) راغلی دی .
هندسي بڼه :

الف ــــــــــــــــــــ

ــــــــــــــــــــ

الف

ــــــــــــــــــــ ب

ــــــــــــــــــــ

ب

ــــــــــــــــــــ ج

ــــــــــــــــــــ

ج

ــــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــــــ

الف

۲۱- بګتی (Bagatay) :

بګتی یو داسې چست ، ساده او روان شعر دی چې د اوریدونکو او ویونکو وجود په حرکت او ارتعاش راولي او یو هیجان پکې پیدا کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(بګټۍ هم د چار بیتو او بدلو په شان کسر لري خو د بګټې کسر د ځینو چار بیتو او ځینو بدلو په خلاف اکثرا یو بیت (دوه مسرۍ) وي .

داتوري سترګې سره تېریږي

لـه حالـه

زما ، کله خبریږي

××××××××××

دا توري سترګې سره یې لاسونه

پـــه بـــام ولاړه کـــوي

سیلونه

وربل کې یې اینبي تازه ګلونه

موزي دله خان ، به تري جاریږي

××××××××××

موزي دله ته ، وکوئ پام

د کوره وزي ، سرې مانښام

چې بیرته راسي ، کوي سلام

تومت د جینۍ ، په ماوریږي

××××××××××

تومت د جینۍ کړمه بیمار

د خیاله کوي ډول وسینګار

څرک ورپسې ګرځي د پلار

ورځي طالب جان ، نه ایساریږي

د لاندې بګټۍ د کسر د مسرۍ سیلابونه (۱۰) – (۱۰) دي او همدارنګه تر پایه د سیلابونو شمیر یې (۱۰) ته رسیږي :

هندسي بڼه :

کسر ــــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــــــ

الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

بند ـــــــــــــــــــــــــــ ب

ب
ـــــــــــــــــــــــــــ الف

ج
بند ـــــــــــــــــــــــــــ الف

الف
ـــــــــــــــــــــــــــ الف

ج
بند ـــــــــــــــــــــــــــ الف

الف
ـــــــــــــــــــــــــــ الف

ج
همدا رنګه ډول يې د نورو بيتونو هندسي بڼه هم در واخله .

۲۲ – لوبې (Loobe) :

لوبې د پښتو ولسي سندرو يوه پخوانۍ بڼه ده چې له لنډيو نه خوند اخلي او چندان له بګتۍ سره توپير نه لري او ځينې وايې چې لوبه او نيمکۍ سره يوه ده کسر لري .

د محمد نور لوبه :

کسر : غمونه لرې کړه له ما عاجز غمګينه
را تاوشه لو نګينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××

بند : ودې وشتم روغه دې نه کړم نوره یاري در سره نه کړم
بل دې په سورو شونډو نتکی زانګي مینه
را تاوشه لو نګینه ...
X X X

بند : پاس په بامو ګرځي کوترې زما د خوږ زړګي دلبرې
چې شال په سر کړي څنګه ښه ښکاري سنګینه
را تا وشه لو نګینه
بند : د (محمد نور) فقیر بخته څنګــه را پریــوتې لــه تخته

د پورته لوبې کسر لومړی نیمه مسره (۱۳) سیلابه او دوه یمه یې (۷) سیلابه ده .

د لوبې لومړیو بندونو قافیه ځانته وي او سیلابونه یې هم توپیر لري ، د دې لوبې د بندونو لومړی مسری (۹+۹) دی خو کسرونه یې (۱۳۰ او (۷) وي .

هندسي بڼه :
کسر : ــــــــــــــــ الف ــــــــــــــــ الف
بند : ــــــــــــــــ ب ــــــــــــــــ ب
X ــــ X ــــــــــ X ــــ الف ــــــــــ ــــ ــــ الف
X ــــ X ــــــــــ X ــــ الف ــــــــــ ــــ ــــ الف
بند : ــــــــــــــــ د ــــــــــــــــ د
ــــــــــــــــ الف ــــــــــــــــ الف

۲۳ – مقام ($Maq\bar{a}m$) :

مقام ته ځینې پښتانه رباعي هم وایې (نسبتا ورو ، اوږده په داسې تال او اهنګ ویل کیږي چې ټول مجلس چپ شي ....)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ديواني غزل سره يې توپير دا دی چې ژبه يې ساده او مضمون يې طبيعي او ولسي وي قافيه يې په لاسی ډول نه جوړيږي ، بلکې شاعر له خپلې طبيعي سره سم ورته کالب جوړوي ، د موضوع تسلسل پکې وي .

د کم اصلو له یاری نه واخله لاس — مه غولیږه دهغو په تش لباس
د کم اصلو یارانه د خره سورلې ده — عاقبت به ده په کنده کړي را خلاص
که اصیل سره دې لږه نیکې وکړه — شامدام او به درنه ګرځي کوز اوپاس
د کم اصلونه وفا کله مونده شي — دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې د لرې نه يې ګورې ورنه تښته — دوستانه ورسره مه کوه څه باس

هندسي بڼه :

الف ـــــــــــــــ الف
ب ـــــــــــــــ الف
ج ـــــــــــــــ الف
د ـــــــــــــــ الف
هـ
الف

د مقام د ټولو مسرو سیلابونه سره برابر وي ، د پورته مقام د مسرو سیلابونه (۱۱) دي ، تر یاپه دغه مراعات پکې شوی دی .

۲۴ – کېسې (Kice) :

کېسې هم په پښتو ادب کې اوږد تاریخ لري ، او د کېسو منبع په خپله ولس دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې هم منثوري او هم منظومې دي ، د انسانانو لومړنۍ کښې ډیر ځله منظومې وي ،
لکه د حضرت ابراهیم خلیل الله د صداقت ړ خق او ربښتیا ویلو فولکلوري کښه چې (عبدالغفار) کړې .

نمرود په زمانه کې — راغلیې په کیسه کې
پیدا شو ابراهیم خلیل الله دوست د اکبرو — بیشکه پیغمبرو
نمورد نومې کافر — ده جوړ کړو دا هنر
را غونډ یې نجومیان کړه زما مرګ به وي له څه نه ؟ — تړې ویې کړه پوښتنه
نجومي و وایه حال — ښکاره یې کړو في الحال
پیدا به یو هلک په دغه ښار کې شي د ننه — ستا مرګ به وي هغه نه
نمرود پوه شو په حال — اخته شو په خنجال
لـه دې نـه کـه پـه وروسـته یـو وړوکـی پیـدا کیـږي — نـو سـر بـه یـې غـو خیږي...
دې ښځې ویل : اذره — کښه و اوره له سره
ما هلته دی پټ کړي هغ ستا ښکلی پسر دی — بیشکه پیغمبر دی

د کښې د مسرو سیلابونه مختلفې هجاوې لري ، د (کسر) لومړۍ دوه نیم بیتي یې (مصراع) هم وزنه خود دویم بیت دوه نیم بیتي یې د وزن او مسرو د سیلابونو د شمیر له پلوه متفاوت مګر بڼه یې یوه وي .
د کښې هندسي جوړښت لکه د مثنوي په شان وي لکه پورته بیلګه :

الف ـــــــــــــــ الف
ب ـــــــــــــــ ب
×××××××
ج ـــــــــــــــ ج
د ـــــــــــــــ د
X X X
هـ ـــــــــــــــ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـــــــــــــــــــــــــــــــ الف

د دغې کېسې لومړی بیت مصرع دی ، د لومړی دور د هجاوو شمیر یې (۷) ، (۷) دی د کسر یا تکرار کړی یې (۱۷) او (۷) دی او دغه وزن او نظم تر اخر پکې تکرار شوی دی د پښتو نظم یوه خوښه او خوند وره برخه ده ، ولسي مینه تمثیلوي .

(دخلکو سندرې – د حبیب الله رفیع) دکتاب په (۲۶۰) مه کې د (محمد نور) یوه لوبه خوندي ده چې دلته یې رااخلو لوبه کسر لري لکه :

کسر :

غمونه لري کړه له ما عاجز غمګینه را تا وشه لونګینه

X X X

وړې ویشتم روغه دې نه کړم نوره یاري در سر نه کړم

بل دې په سرو شونډو نتکی رانګي مینه را تا وشه لو نګینه

د لوړې تندې مې شولې ، شوې دلیرې تا ته مې ګیلې شوې

زه تشه لبه تړې راغلمه له سینه را تا وشه لو نګینه ...

هندسي بڼه :

الف ـــــــــــــــــــــــــــــــ الف

X X X

ب ـــــــــــــــــــــــــــــــ ب

الف ـــــــــــــــــــــــــــــــ الف

همداسې تر آخره پورې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵- داستانونه (Dastan) *dāstānuna*

داستان یا داستانونه د پښتو ولسي ادب لرغونی او خوندور فورم دی . چې لومړی د باختر په سیمو او بیا د هندوکش په لمنو کې د خپلو پلرونو کار نامې ، مذهبي احساسات ، دود او د ستور ، روایات او نورې اخلاقی لارښوونې په شعر کې ځای کړي دي .

کسر : غوږ ونیسئ یارانو د اوښ او سوی کېسه شوه – خورا ډیره خوږ شوه .

بند : یو سوی د اوښ آشنا شو – بې حده یې همراه شو

یاري به یې کوله ، یو له بل یې یارانه شوه ، خورا خوږه کېسه شوه ... (۳۰ : ۲۷۱ او ۳۳۲)

هندسي جوړښت :

کسر : ــــــــــــــ الف ــــــــــــــ الف

X X X

ــــــــــــــ ب ــــــــــــــ ب

ــــــــــــــ الف ــــــــــــــ الف

دغه داستان د (کسر) د لومړی مسرې سیلابونه (۱۴) او (۷) دي ، او د بند سیلابونه یې (۷) (۷) دي ، خو د دوباره کسر چې تکرار راځي د سیلابونو شمیر یې (۱۴) او (۷) دی .

۲۶- مشاعرې (Mushaaire) :

(ولسي مشاعرې پخوانی دي او اکثرا و یې في البدیهه بڼه در لوده) د پخوانو مشاعرو ترتیب داسې و چې اخون به دشپې خلک او خپل شاګردان را ټول کړل ، ډمامې او نغارې به یې واخیستې ... اواخوندان به له شاګردانو سره میدان ته راوتل ، حبیب الله رفیع وایي: (قاعده داسې وه چې شروع به شاګردانو کوله : اکثرا به د معما په ډول وي ، لکه :

شاګرده په یو شي باندې مې ونښتو نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي آلوزی یارانو نه یې پښې شته نه وزر
(توپ)
شاګرده په یوه شي باندې مې وکړ له تلوار
جواب یې درنه غواړم نه یې مور شته نه یې پلار
سړی پکې ډیر تنګ شي نه یې وي یو دم قرار
خوري غوښې د بند یانو نه یې خوله شته نه یې سر (قبر)
د پورته معما د مسرو سیلابونه تر پایه (۱۳) ، (۱۵) دي .

هندسي بڼه :

الف _____
الف _____
الف _____
الف _____
الف _____
الف _____

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
شـ ا	ګ ر	د ه	پ ه	ي و	شـ ي	د ی	د ی	م ې	ون	ښه	تو	ن	ظر	
											شـ	نه	و	زر

متل : Matal

په تول برابرې منظومې او منثوری خبرې دی یا هغه ویلاده چې د جزو حکمت پکې نغښتی وي او کنایي مطلب ولري. دفارسي ژبې له متل سره ورته دی.

۱- اول میړانه په سیالۍ وه – اوس سپیتانه په سیالۍ ده
۲- اصیل ته اشارت – کم اصل ته کوتک

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- پاک اوسه – بې باک اوسه
۴- آرمان به کړې هلکه – بیا به نه مومې اد که
۵- اخون له خو ماسته – چې په خولې لګې پاسته (پښوری متل)
۶- اول خپل – بیا بل

هندسي بڼه :

ـــــــــــــــــــــ الف ـــــــــــــــــــــ الف

کیدای شي مختلف متلونه وي کمې یا زیاتې مسرې ولري خر منظوم متل ځانته هندسي بڼه لري او شننه یې هم توپیر لري .

د مثال په ډول :

۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
وه	لې	سیا	په	نه	ړا	مې	ول	ا
	ده	لې	سیا	په	نه	تا	سپیږ	اوس

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸- د څلورم څپرکي د موضوعاتو لنډیز:

- دپښتو فولکلوریک ژانرونه یو له بل سره شکلي او مانا یې تړاو لري .
- د پښتو ولسي ادبیاتو شکلونه هر یو ځانته جلا سکښت او جوړښت لري .
- هندسي جوړښت یې هم جلاوي .
- لنډه کې د پښتتو ولسي شعر یو ځانګړی فورم دی ، سړی داسې فکر کوي چې یو نیم بیتی دی .

لکه :

ګل لالی یې را وړه لکه ناوې په ډولونه .

- سروکې مختلف ډولونه لري له همدې املې یې هندسي جوړښت او شنه یې د مسرو په حساب سره توپیر لري .
- د کاکړی غاړو فورم لکه د مثنوي په شان دی ، د مضمون له پلوه مختلف ډولونه لري
- لنډی هم ځانته فورم لري ، د پښتو ولسي ادب یو طبیعي او فطري فورم دي .
- با بسولالې هم یو فولکلوریک فورم دی چې ډیر ځله کوچیان یې وایې جلا فورم او مضمون لري .
- فالونه هم د ولس مال دی ، لومړی مسره یې لنډه او یوه یې اوږده وي او کله هم دواړو مسرو سیلابونه یې برابر وي .
- د بې بې دستې سندرې خو محدودي دي او د پشین او ژوب په خلکو کې مروجه دي مراد والاښځې یې وایې د مسرو سیلابونه یې سره توپیر لري او هندسي بڼه او شننه یې هم توپیر لري .
- سولې (شولي) د واده او خوشحالی په وخت یې ویل کیږي ، طنز هم ور کې وي .
- برغازي ، د ژوب تاریخي ناوه کې د بوري جانانه سیمه کې د پښتو د ولسي شعر دغه فورم دود لري زیاتره یو نیم بیتیزه وي او کله درې بیتیزه وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سلسلې ، د سیال کاکړ په وینا د شعر دغه ډول ښځوا او نر تر منځ د مسابقې په بڼه ویل کیږي ځینې مسرې برابرې وي ، هندسي بڼه یې په لومړی دور کې توپیر لري ، او د مسرو سیلابونه یې هم سره تقریبا یو برابر وي ، خو د دویم بیت لومړنۍ مسرې سیلابونه یې (۷) وي .
- چغیان د وداه په ورځ د ناوې یا نورو پیغلو د خواشینۍ په وخت کې ویل کیږي هندسي بڼه یې سره توپیر لري ، معمولادرې نیم بیتي وي او د مثلث بڼه لري .
- د میندو سندرې له مینې ډکې وي . ځانګړی فورم خونه لري اما یو مخصوص تون لري کله درې نیم بیتي وي کله هم ډیر ، د مسرو شمیر یې کم و زیات وي ، ډیر ځله له دریو نیولي تر (۷) مسرو پورې رسیږي .
- د ماشومانو سندرې ، د ساعتیرۍ په وخت کې ویل کیږي ، جلا تون لري طنز او ټوکې پکې وي ، هندسي بڼه یې سره ډیره ورته نه وي خو پوره یوره منظومه وي د مسرو سیلابونه یې ډیر ځله له لسو څپو کم وي .
- کېسۍ ، ته (ټکونه) هم وایې کېسۍ هم منظومې او کله منثورې وي ، مسرۍ یې درې ، څلور او ځینې وختونه زیاتې وي . کېسۍ ته اوس (معما) اوچستان وایي .
- سندې د ولسي ادبیاتو یو صنف دی . غم او حزن په برخه کې ویل کیږي ، سندو ته کړیکې هم ویل کیږي ، سندې په انفرادي او هم ډله ایزه توګه ویل کیږي چې غبر ګې سندې هم ورته وایې .
- سروکې بیلا بیلې بڼې لري ، څینې پښتانه یې سروکې ا و نیمکۍ هم بولي ، او دپکتیا په منګلو کې (پام) نومول کیږي .
- د اتن ناړې هم مخصوص وزن او په ځانګړې آهنګ باندې ویل کیږي او د فطري احساساتو ښکارندویه وي .
- چاربیتې ځانته موسیقي او اهنګ لري ، په دوه ډوله دی ، ساده چاربیتې او ځنځیري .
- بدله : د بدلو ځانګړي فورم نشته ، ځینې پښتانه لنډۍ ته بدله وایې او څینې نور یې بدلو بولي اوله موسیقي سره یو ځای هم ویل کیږي کسر او بند هم لري .
- بګتتۍ ساده شعر دی او په خلکو کې هیجان را پیدا کوي ، د چاربیتو په شان کسر او بیا بندو ونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- لوبې په پښتو ادب کې خو را پخوانۍ صنف دی او له بګتنۍ سره چندان تړاو نه لري کسر او بند لري .
- مقام : مقام ته ځینې پښتاه رباعي هم وایي ، تاال او اهنګ لري غزل هم ورته وبل کیږي.
- کیسې : کیسې هم منظومې او هم منثورې وي او پخوانۍ او لرغونی تاریخ لري .
- لوبه د پښتو نظم خوږه برخه ده ،ولسي مینه تمثیلوي ، کسر او بند هم لري .
- مشاعرې پخوانۍ دود دی خو پخوانۍ مشاعرې لاس په لاس (في البدیهه) دي او لاس هم شته .
- متلونه هم منظوم او هم منثور اوهم منظوم وزمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د څلورم څپرکي پوښتنې :

۱- د فولکلوریکو ادبیاتو پرځای نور نومونه ورته اخیستل کیږي ؟
۲- ډامستتر په خپل اثر(د پښتو شعر ها روبهار) کې د پښتو ولسي ادبیاتو په برخه کې څه ویلي دي ؟
۳- پښتو فولکلور په څو برخو ویشل کیږي ؟
۴- دمنظومو فولکلوري ژانرونو یواځې نومونه واخلئ ؟
۵- فولکلور لومړی په څو برخو ویشل کیږي ؟
۶- دپښتو فولکلوریک نثر ډلونه په ګوته کړئ ؟
۷- ژانر کوم ځایي کلمه ده په لغت کې او اصطلاح کې څه ته وایي ؟
۸- هغه اثر چې د پښتو لیکلو ادبیاتو کې چې د پښتنې ملي کترونو څرګندونه ورکې شوې په کومه دوره او چا پوري اړه لري ؟
۹- د پښتو ولسي ادب نظم لومړی په څو برخو ویشل کیږي ؟
۱۰- چاربیتې ، په کومو سندروکې راځي ؟
۱۱- لنډۍ او لنډۍ څه توپیر لري او یو مثال یې راوړئ ؟
۱۲- سروکې څه ډول شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۱۳- کاکړۍ غاړو فورم ډیر ځله څه ډول وي او یو بیلګه یې راوړئ .
۱۴- د لنډۍ هندسي بڼه او د یوې لنډۍ شننه وکړئ .
۱۵- فالونه دوه درې راوړئ .
۱۶- د بې بې دستې سندرې هندسي بڼه څه ډول ده ؟
۱۷- سولې په څه وخت کې ویل کیږي او هندسي بڼه یې څه ډول ده ؟
۱۸- برغازې ډیر ځله په کومو سیمو کې ویل کیږي ؟
۱۹- سلسلې د چا تر منځ په کوم تال کې ویل کیږي ؟
۲۰- چغیان په کومه ورځ ویل کیږي او په وخت کې ویل کیږي ؟
۲۱- د مینډو د سندرو یو دوه بیلګې راوړئ ؟
۲۲- کېسې او کسیې څه توپیر لري ؟
۲۳- ایا معما پیژنئ یو دوه نمونې یې راوړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴- د خپلې سیمې ځانګړې ساندې راواخلئ او هندسي جوړښت یې په ګوته کړئ ؟
۲۵- ساندې په څو ډوله دي ؟
۲۶- سروکې څه ډول فولکلوریک شعر دی او په کوم ځای کې په بل نام سره یادیږي کنه ؟
۲۷- څو ډوله د اتڼ ناري پیژندنئ ؟
۲۸- چار بیتې څه ډول ولسي شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۲۹- د ځنځیري چاربیتو یوه بیلګه راواخلئ ؟
۳۰- په لرغوني دوره کې د بدلې کومه بڼه پیزنئ او په چا پورې یې اړه لرله ؟
۳۱- بګتۍ څه ډول شعر دی ، هندسي بڼه یې وکاږئ ؟
۳۲- مقام ته کوم بل نوم هم اخیستل شوی دی ؟
۳۳- د منظومې او منثوری کېسې توپیر په څه کې دی ؟
۳۴- د لوبې هندسي بڼه راوړی او شننه وکړئ .
۳۵- د داستان او کېسې توپیر وکړئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

۱- د پښتو فولکلوریکو ادبیاتو ډولونه:

د پښتو فولکلوریکو ادبیاتو ډولونه د لومړي ځل لپاره په دوو برخو (ولسي نظمونه او نثرونو) باندې ویشل کیږي .

الف : ولسي نظمونه:

د پښتو ادبیاتو ولسي یا فولکلوریک نظمونه د پښتو ژبې د ځانګړې (حالت) او جلا طبیعت له مخې را منځته شوي دي . پښتو شعر د نورو په تیره عربي او فارسي ژبو پر خلاف ځان ته جلا سبک او ځانګړي اوزان لري د پوهاند دوکتور زیار په وینا : (پښتو شعر ..... د جولیز جوړښت او تخنیک له پلوه په سلابو تونیک ډول پورې اړه لري. نه په سیلابیک او عروضي (متریک) پورې او په دې توګه یې هېڅکله پر دي او په تیره بیا عربي (عروض) منلي او سهلي نه دي .... کله چې وایو د پښتو شعر رغاونیز تخنیک (سیلابوتونیک) دی دوه توګه (عنصره) مو سترګو ته نیغ دریږي سیلاب (څپه) یا په پراخه مانا (وزن) او (ریتیم) دواړه څیزه (څپه او تون) په پښتو ژبه کې خپل ځانګړې لوښه او جوړښت لري په دې ډول لومړی څپه کې په ټولنیز ډول هغه ژبنی یو ون (واحد چې یو زړی یا هسته) خپلواک یا واول) ولري او په یو ځایي ډول همزمان له خولې راوځي (۷۶ : ۲۰۱) پښتو عروض لکه ګرامر یې زیاتره یوازې پر کانسو ننتو نو (اصلي تورو) ډډه لګوي او خپلواک غږونه (علت توري) او په تیره حرکتونه (زور ، زیر او پیښ) هیڅ په پام کې نه نیسي حال دادی چې پښتو فونټیکس (غږ پوهه) دا منلای نه شي ، پښتو شعر څنګه جوړیږي ؟ ۳۴۶ مخ .

پښتو کې زیاتره اهمیت واول ته ورکول کیږي او خج هم په واول راځي . خج ، اکسنټ یا فشار : له اهنګ سره نه شلیدونکي اړیکې لري ، خچ هغه عملې ته وایي چې د ژبینو توکونو په لړ کې یو توک په زیات زوراو فشار سره وویل شي او فشار په واول راځي ځکه واول کلمې ته روح ورکوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه : شپه (ŠPA) لار (Lar) تور (Tor) ژبیني تو کونه (واولونه) دي .
آهنګ ، څپه ، او خچ دري واړه ژبیني ارزښتونه لري ځکه چې په مانا کې تغیر راځي .
لکه : جوړه Jora ، جوړه ، Jora
مګر بیا هم په پښتو ژپه کې د لفظ او ظاهر له پلوه دوه ډوله او زان یا په بله وینا شعرونه له پخوا مروج وو او دي .
لکه ملي او عروضي :
عروضي شعرونه هغه دي چې (قصیدې ، غزل ، رباعي ، قطعې ،مثنوي مربع ، مخمس ، مسدس ،مثمن ، معشر ، ترجیح بند ، ترکیب بند قطعه ، در ییز (مثلث) ، مستزاد ، مسبع (لسیز) معشر او ..... (۷۰) په کالبونو کې دي . په پښتو ادب کې عروضي شعر په کلاسیکو دوره په تیره د خوشحال خان له وخته او آن دپیر روښان متصوفو پیرانو (انصاري ، دولت لوانې ، مخلص له وخته مروج شوي دي او همدوی ور باندې طبع آزمایي کړې ده ، خوشال خان لادا دعوی ښکاره په دا ډول کړې ده . هرکلام مې واردات او یا الهام دی
چې موزون مې په تقطیع د بحر بند کړ ..... (۶۰ : ۶۴۰)
یا لکه عبدالقادر خان ختک هم ویلي دي :
تا خوږه کړه تر فارسي عبدالقادره
که پخوا وه تر خه ژبه د پښتو ..... (۴۷: ۱۰۷)
حمید مومند هم دغې خبرې ته اشاره کړې ده .
لکه :
نشته دغه در ګرامي
مګر یافت شي په دوکان نظامي ..... (۱۹ : ۵۰)
او دغه راز دغسې دعوه (دعوی) شمس الدین کاکړ د عبدالرحمن بابا په برخه کې هم کړي ده .
لکه :
که څوک ونیسي په لاس میزان د شعر
په عروض کا سنجیده بیان دشعر
و به نه رسي په شعر له رحمانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که هر څو کوي هوس افغان د شعر
که د پښتو ادب د پراخې لمنې ګلونه وګڼو نو ښکاره به شي چې له عربي یا نورو ژبو کمه نه ده او په هر وزن کې مرغلرې تللې هم دي :
پټه دې پاتې نه وي چې له کلاسیکې دورې پخواهم زمونږ په ادب کې د عربي ژبې اغیزې وي د شعر په برخه کې دغه اغیزې آن اسعد سوري په قصیده کې را څرګندیږي .
خو څرنګه چې زمونږ د بحث وړ موضوع د پښتو ژبې ملي نظمونه دي غواړم دغه نظمونه په پوره ډول نویو بیلګره سره معرفي کړم چې زمونږ له محصلینو سره د درس په برخه کې مرسته وکړي . پښتو ژبه لکه د نورو ژبو په څېر د سیلاب او سلیبل له مخې ویشل کېدای شي یا په بله وینا په هجایي ډول یې دشعر سم او نا سم سره بیلیږي .
یعنې دا چې د پښتو ملي نظمونو د کره کولو تر ټولو اسانه او سم فورمول او لار سیلابو تونیکه بڼه ده چې دڅپو په ډول تقطع کیږي . د څپې یا سیلاب په مانا کې د تورو لږ والی او ډیر والی اهمیت نه لري ، لکه : پر در ، ور ، رااو ،.. ټولې دوه حرفیږې کلمې دي مګر سیلاب یې یو دی . کله خو څلور توریزې (حرفیزې) کلمې هم یو سیلاب وي لکه : ورور ، ترور ، نګور ، همداسې درې حرفیزې کلمې هم دواخله مثلا خور ، لور یا تړې زیاتې لکه : شخوند Sxwand او .....
د دا ډول شننې لپاره تر ټولو ساده لار داده چې :
(څپه په یو واړې توګه له خولې څخه راوځي)

د بیلګې په توګه څنګه یو شعر شنلای شو :

د دلبرو په در ګاه غو څوي مې د زړه ولې	نه حرمت لرم نه جاه د چشمانو په نګاه

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د	دل	ب	رو	په	در	ګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
جاه	نه	رم	ل	مت	حر	نه

د یاد ولو وړ ده لکه څرنګه چې د نړۍ په ټولو ژبو کې ټول وزنونه نشي څرګند یدلای همدا ستونزه په پښتو لیک کې هم شته .

ددې ستونزې د لرې کولو لپاره فونیمکه (غږیزه) الفبې را منځته شوې ده چې پورته شعر به په فونیمکه الفبا کې هم را واخلو .

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
gah	Dar	po	ro	Ba	Del	De
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
jah	ne	ram	Ia	Mat	hor	Ne

باید ووایو : (دپښتو ژبې د شعر په تقطیع کې فقط د حرکت ، او سیلاب اهمیت لري)

له حرکت نه مطلب (خچ) دی یاد اواز (زیروبم) کېدل د تورو کمي یا زیاتي ته اهمیت نه ورکول کیږي د پښتو ژبې شعرونه چې سیلابونه له مخې له یو بل نه جلا کیږي له همدې امله خاص او ځانګړي نومونه هم لري اوږ په هر یو ډول (قسم) یې د پښتو ژبې د طبیعي اوملي شعر اطلاق کېدلی شي او دا اشعار د پښتو د ملي او پخوانیو ادبیاتو بیلګې دي

د مثال په ډول :

لنډۍ ، مصره ، تپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نیمکۍ ، ټکې ، غږونه ، رباعي غزل ، چار بیته ، مستزاد بګتۍ ، ناري او ....

ب - فولکلوري نثر:

د نثر هغه ډول دی چې ټولنیزې پیښې په ولسي انداز کې د ساده ، با معنی ، ښکلو مفهوم لرونکو مضامینو ، طنز او ټوکو ډکو مفهوم مونو له لارې ورکې وړاندې شي .

د لومړي ځل لپاره په دووبرخو ویشل کیږي :

۱- دبنې (فورم - شکل) له پلوه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- منځپانګې (موضوع) //

الف : دبنې له پلوه :

دبنې له پلوه اوږد یا لنډ وي ، خو په غیر فني ، مګر ارادي ډول ډیر ځله په ټولنې او خلکو یورې اړوندې اوږدې کېسې او خاطرې پکې بیان شوي وي . دغه نثر له یوه نسله بل ته د خاطر و په ډول په میراث راپاتې شوی وي . پلاټ (طرحه) نه لري او که یې ولري نو ویونکي به یې په عیر ارادي ډول دغه کار تر سره کړی وي . قهرمانان ، کارکوونکي ،یې په بشپړه توګه طبیعي او سیمه ایزې ځیرې وي ، تصنع او هنر پردازي یکې نه وي سوژه یې د ماحول او چاپیر یال څخه اخیستل کیږي ، د ویونکي خپله اراده د پېښو په تمثیل کې نه وي شامله ، بیان یې د خلکو تر منځ ډراماتیکه بڼه لري .

په پښتو فولکلوریکو ادبیاتو کي دغه نثر په پراخه اندازه موجود دی .

۱- عبدالقادر خان ختک په (ګلدسته) کې لیکي :

(یو بادشاه که کښتۍ کې ناست ؤ ، یو مریی عجمې هم ورسره په خدمت حاضر ؤ .

مریی کله سیند لیدلې نه ؤ د کښتۍ تاسته یې ازمیلې نه وه ، ژړا . زاړې ، فریاد یې آغاز کړو .

۲- (یو بادشاه زوی په ادیب وسپاه چې دا په مانا کې ستا زوی دی ،تعلیم تربیت یې کوه .

لکه : د خپلو زامنو ، وې یې : فرمانبرداریم ، څوکاله چې تیر شول هر څو استاد سعي دده په تربیت وکړه ، فایده حاصل نه شوه ، او نور فرزندان د ادیب ، څښتن د فضل و بلاغت شول ، بآشاه په دانشمند چې استاد یې و غصه وکړه چې وعده خلاف شوې .

وفادې په وعده ونه کړه (خپلو فرزند انو غوندې تا دده تربیت ونه کړ) دانشمند عرض وکړه چې تربیت یکسان دی ، اما طبایع مختلف .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اسلم او نیکبخته

عمر چې تیر شي اشنا هیر شي
د خدای لپاره چې ما هیر نه کړې مینه

دمني یخ او ډیر سوړ وخت ؤ ، د مازدیګر وروستۍ شیبې ، دلمر ښایسته سترکه هسك او شنه اسمان په لودیځه لمن کې سره او ژیړه شوې وه ، ددنګو دنګو غرونو تر شاد پنا کښدو په حال کې داسې برښیده لکه پښتنه پیغله چې خپل سپین مخ دژیړ شال په څنډه او پیځکه کې په دغه کراره او تنکۍ شیبه کې غرنۍ مرغۍ ، چوغکې او نور الوتونکي د مینې او محبت په سندرو سروو ، د زرکو او سیسو کټهار نتلیو زړونه ته خوشحالي او خوښي ورکوله ... د مازدیګر په دغو وروستیو شیبو کې سړو ، سړو سیلیود (نیکبختې) دسر څخه د ژیړ شال دوړلو او تښتولو هڅې کولې ، نیکبخته نن په دغه نن شیبه او درنګ کې په خپل واک او اختیار کې نه وه ځکه څو ورځې دمخه (نیکبختې) د اسلم ، د خور (ګلزرینې) واده ته ورغلې وه داسلم او نیکبختې د ګلزرینې دواده په ورځ پو بل ته په سترګو کې د مینې اشارې سره کړې وې .

ماته په سترګو کې حال وایه
لاړې کوڅې له غمازانو ډکې دینه

دواده په ورځ دواړو د جمرو د پر هغه غاړه د لنډې شیبې لپاره د لیدو او کتور ژمنه سره کړې وه . نیکبخته د اسلم راتلو لپاره دژمنې په ځای کې دهغه راتلو ته سترګې په لار تر مانښامه ناسته وه دهغه په مینه د مانښام شفق او شپه ورته سپینه ورځ برښیده ،. هغې د اسلم د راتلو لاړې ته په ځیر ځیر کتل ، لمر ورو ورو تر لوړو غرو پنا کښده او دلوید وپه حال کې ؤ . د اسلم څه پته او درک نه لګیده چې لږ غوندې کړپ . کړپ به پیدا شو نیکبخته به د جمرو د لاړې کږ لیچیو ته ښه په ځیر شو . د لمر د پناه کښدو په وخت کې د شنو نو او پوټړو اوږد اوږد و سیورو نیکبختې ته ډار او ویره پیدا کړه ، د اسلم دنه راتلو په اړه دهغې په زړه کې ډول ډول وسوسې او اندیښنې را پیدا شوې ، د دغو وسوسو لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پسې وغزیده ، تورې تیارې او د مابنام شفق او کرارې فضا د نیکبختې نوې را غوړیدلې او را غوتې شوې هیلې په نا امیدۍ بدلو لې .
نیکبختـه نه پوهیـده چې څنګـه دا دیـو ځـل لیـده اوکاتـه پـه ژوندانـه کې دومـره دردونکې او زړه رابنکونکې کېدای شي ؟
نیکبختـه په دغو سو چونـو کې ډوبـه او لاهـو وه چې نـا ببـره دآس دپښـتو اواز او خرپ . خرپ یې تر غوږو شو ، نیکبختې چې داند یښنو څخه سر بنکته زنګنو ته اچولې ومخ پورته یې چې سترګې سره پورته کړې ، ګه ګوري چې د اسلم آس یې ترڅنګ ولاړ دی او دهغه د آس پـه شـا ورتـه پـه ځـانګړې او خـاص انـدازه مسـکی مسکی کیږي ....
د نیکبختې چې په اسلم سترګې ولګېدې بې اختیاره یې ورته وویل : اسلم یې؟ په خیر راغلې ! اسلم ته جې نیکبختې له خولې دا خبـره ووتلـه ، پیښـمانه شـوه او ډیره پښیمانه وه ، ځکه هغې له ځانه سره پیتلې وه جې که اسلم راغی نو به هیڅ خبرې نه ورسره کوم ، خو دا چې هغـه ډار او تیـارې نـاکراره کړې وه نـو ځکـه یې بنـه راغلاسـت ورتـه ووایـه : هغـه سـړه سـیلې چې تردغـه دمـه پـورې د نیکبختـې لپـاره دغشـو پـه څبـر سـخته ځـورونکې وه اوس ورتـه ژونـد بنـبونکې وه او خوشالونکې شوه . اسلم چې د آس له شانه را بنکته شـو د مـلا متیـا لپـاره یې د نیکبختې پاسته ساړه لاسونه په خپلو منګولو جې ټینګ ونیول او ورته ویې ویل : نیکبختې ډیره ښښنه درنه غواړم پر ماډیره ناوختـه شوه اوسـتا دیدن ته پـه رڼا روانه رسیدم ....
نیکبختې له شرم او حیانه پورته نه ورکتل ، او ورته وې ویل :
که ته لږه شیبه نور تم او ایسار شوی وای نو به زه له دغه ځایـه بیرتـه تللې وای ، ته څومره ژبه او ژمنه ماتونکې او وعده خلاف یې د مازدیګر ژمنه کوې او تـورې شپې ته راځې ماته خوستا په دغه ژبه بیخي شک پیدا شوی و ....
اسلم په نیولې ژبه ورته وویل : نیکبختې .... زه نه پوهیږم چې ستا برنـد وتـورو سترګو او کږو ورو څو پر مـا څـه جادو او کـوډې را وکـړې ! او هـر شـیبه مـې سـتا بنکلې څېره او تورې سترګې په زړه کې راکړځي اوس زړه نـه لـرم او هغـه تـا رانـه وړی دی .. د جمرو د سین پر غاړه د یو غټ کمر او ګټ تر شاه اسلم او نیکبختـه سره ناست وو او یو بله یې دزړه خواله راز او نیاز سره کاوه ، د دوو مینو د مینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د زړه حال و ، خدای خبر چې څه به ؤ ؟ د سین مستې څپې به چې په ډیرې مستې او خوشحالۍ ددوی خواته را پورته شوي د دواړه میونو د زړه حال او خبرې یې به لکه چې اوریدلې او بیا به بیرته دسین په مخکې په خوشحالۍ خورې ورې شوې او د حال په ژبه یې هغو ته وویل :

چې دوه مین سره یو ځای شي
په نورو خلکو درندو ګمان کوینه (۷۳: ۶۱)

۴- مرد او نامرد

یو سړي و پر لارې پر یوې خوا پلی رهي و . بل سړی په آس په دغې لارې سړی (پلی) پسې راورسیده ، دې پلي (پیاده) پوښتنه ځنې وکړه چې ته څوک یې ؟

سپاره ورته وویل چې زه (مرد) یم

بیا سپاره ورته وویل چې ته څوک یې ؟

پلي ویل چې ته مرد یې نوزه نا مرد یم

خیر خو ویل ښه دی ، په لاره سره ملګري وو .مرد ورته وویل راشه پر اس ته یو ګړۍ سپور شه ته ستړی شوی یې زه به پلی در سره ځم ، ولې چې سره ملګري یو ، ځای هم لرې دی او حق د ملګري هم دابنه شی دی . نامر دوویل ښه دی ، مرد له اسه کښته شو ، نا مرد سیور شو ، مرد پلی ورسره ځي ، خیر تر یوه حده چې سره ولاړه نامرد فکر وکړ چې اس خو چابک دی راشه څینې ویې ځغلوه . نه دې سي لاندې کولی

بس نامرد اس پونده کړوویل مرد د خدای په امان ،مرد چې هر څه وکړه ، جې مه کوه زما اس مه بیا یه او غورځونه یې پرې ونه نیول ، اس یې ځینې بوت . مرد صبر وکړ ، نور یې هیڅ ونه ویل ، خو وخت مازیکر دی ، سپین دښت (بیابان) دی . آبادۍ ، کورونه ، ودانۍ نشته ، وریځ ده ،باران ده ، باران وریږي اریانۍ واخیست دوباره نا چا ره شو راغی یوه غره ته چې دلته به په ګاره کې شپه تیره کړم چې مردار خواره مې ونه خورې سهار به څم که خدای کول ، خیر غره ته راغی لمر لویده مابنام سولو یو اوږده غار یې پیدا کړو په دې غار ننوت ، د غار په پای کې کیناست یوه ګړۍ یې سر په څپړې وکښنود ، پر یوت (څملاست) بله ګړۍ چې وشوه شر مش(لیوه) راغی بیا یوه ګیدړه راغله ، دا دري سره په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غار کې اندیوالان شوه ، ځیر دی پریوت ، مګر امر د بید کېدونه دی ، ناست دی ، ګیدړه وزمری ته وایي چې زمر یه لالاچېرې یې تمامه ورځ نه معلومیږي ؟ اوس به موږ ستا د ښکار په پس ماند وماړه وای او سره له دې داسې چاغ یې او تاسو ښکار هم نه دی لیدلی ! زمري ورته وویل او غه فلانۍ ډېره دهغې ډیرې سره وښه بتکی ښځې دي . زه چې سهار ورشم تر مابنامه پورې باندې لغړم په خوشحاله یم طبیعت مې راسته دی . غوښې ته مې فکر نشته مرد هغه ډیرۍ نشانۍ کړه لیکن د ببرې سا هم نسي ایستلای بیا ګیدړې و شرمخ ته وویل چې ته ولې داسې ډنګره یې سره له دې چې داسې چتک یې په تاخت سوی دی . سرمخ ورته وویل چې ای ګیدړی انا څه درته ووایم. دلته په دغه هیله کې دوه دړې زره پسونه دي چاغ چاغ ، یړ اسې کافر سپی خدل غټ وسره دي چې زه سترګې ورښکاره کړم دی مې پسې واخلي خو لاندې مې کړي او را مې مروړي ، دغه سپي د لاسه زورنه لرم . ګیدړې ورته وویل چې هو ولې چې ماه هم لیدلی دی خورا خروړی دی دغه سپي او ددې ونې (چې د غار په خوله کې شته ده) چې دواړه سره ګډسي د لیونیانو دواده یعنې لیونې پر سد کیږي بیا ګیدړې وویل چې زه داسې ډنګره سوې یم زما سبب دادی چې پلاني چمن کې یوه مړه ده شل دانې روپی لري ،. هره ورځ چې زه چمن ته ورشم دامړه دا روپۍ دغار را وبآسي او هرې ته جلا جلا پورته ورته غورځي ، څو شل سره را باسي بیا نو بازې ورته کوي زه چې سهار ورشم ددی مړې سیل کوم څو را پاندې مابنام شي ګاهې وړې ،ګاې مړه سم ، نه چاغیږم خیر خو ارام سره بیده شوه . مرد دا ټولې خبرې و اوریدې چې شپه تیره شوه سهار شو دوی ، درې واوړه سره د غاره ووتل مرد له دغه ونې څخه یې پانې پرې کړې . راغی اول دهغه : جمن ته که ګوری هغه مړه ده دغارڅخه یې یو وار یوه روپۍ به یې راوویستله ، خوشحاي به یې ورته وکړه مرد نه یې وکتل ، آخر مرد ورته پټ شو . دي (مړې) شل سره روپۍ له غاره څخه را ویسیتي ، خپلې بآزی ورته کوي ، یو وار مرد ور الاکړه ، مړه ور خطا شوه خو په دغه حال کې یې یوه روپی ځینې حمله کړه ، په غار ننوتله پاتې نولس ۱۹ روپی دې مرد واخیستلې راغی برابر هغه شپیلی لره یوه شپانه پسونه پیایي هغه سپي ورته پروت دی . مرد ورته ویلی چې ای شپانه ، داسپی نه خرڅوې ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپانه ورته ویل چې دغه زما دوه دري زره رمه ټوله په دې سپي خوندي ده ، نو زه يې څنګه خرڅ کړم ؟
مرد ویل چې دی نولس روپی واخله سپی راکړه او خاوند ته وایه چې سپی مردار شو ستا پرې څه !!
شپانه هم نولس روپیِ غنیمت او بللې ، ویل شه دی خیر خو روی ځینې واخیستې ، سپی يې ټینګ وتاړه په لاس يې ورکړ . بیا مرد شپانه ته وویل چې راشه مړ يې کړه ، شپانه هم د شینیِ کوتک او ډانګ يې پر سر وو اهه او سپی مړ شو .
مرد په دستي د سپي سترګې وویستې ، دهغې ونې له پاڼړو سره يې ګډې کړې ، ګولیِ يې ځینې جوړې کړې او مړ سپی يې پریښود نو را رهي شو ، هله ، هله ، دادی یو ښارته ورسیدې ، په دې ښار کې ګډ ګرځي . سیدان او ملایان او نور ښه خلک سپاهیانو راکوتر کړي دي ټول داسې خوا بدي دي چې څه درته ووایم ، مرد راغی پوښتنه يې وکړه چې دا ولې خوا بدي یاست او څه نقل دي ها ..... دوی ویل څه مو کوي ځه کاکا په خپله مخه لار دې وهه خو دی ورته ټینګ سو تاسو راته ووایاست . آخر يې نقل ورته وکړو چې ددې ښآرد باچا یوه لور ده هغه د ډیر عمر کیږي لیونی شوې ده په خونه کې اچولې ده .
په زنجیر و يې ټینګه ترلې ده ، هر څه دوی واي او غم يې خوي .. چې يې پرې وکړ خونه شوه جوړه نو اوس يې پر مورِ حکم کړي دی چې یا به خامخا دا زما لور جوړوي او یا ټول وژنم اوس اریانیِ اخیستي یو داد عمر لیونیِ دی د چا د لاسه کیږي چې جوړه يې کړي مرد ورته ویل : چې دا خو آسانه ده ، وارمه خطا کوئ ما با چاته وروليځ دا زه جوړم ، د ازما د لاسه پوره ده ، لیکن زما کالي بیځي تکړې دي تاسو ماته یو څو ښي را برابر کړئ چې د با چا حضور ته خو لږ پاک ورشم ملایان سره ټول خوشحاله شول چا چاپته ورکړه ، چا مچني ورکړې ، چا لنګوټې ، چا کوټ ، خو څه سر دې ګرځوم دا مرد يې په ښه جامه کړه ، باچا ته يې وروست مرد ورمخ ته شو ویل يې صاحبه ! زما د لاسه پوره ده .د الله(ج) په امید او حکم ستالور جوړوم !
باچا ویل چې ښه ده، حکم يې وکی چې بویې ځئ، زما لورته يې ورووليځ ، دی مرد کوزه اوبه او یوه لنګره وسره واخیسته را رهي سو راغی د بآچا د لو ر خړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته که ګوري د باچا لور يې ټینګه نیولي ده ، په لاسونو يې الچکان دي ، په پښو يې زنځیران دي ، په غاړه کې يې هم زنځیر دی ، داسې لیونۍ ده چې هیڅوک ځان ته نه پریږدي او پخپل ځان خو لې لګوي . مرد راغي ، ډیر زړه يې پرې وسو خو مینځاني يې سره وویستلې ، یوازې دی او د باچا لور سره پاتې شول مرد یوه ګړۍ سر پټ کړو ، خو سریې را پورته کړ خو او شایي وکتل څوک نشته دروازه يې ټینګه وترله راولاړ شو د باچا د لور په خوله کې يې لرګی ورکړه ، یو ه دانه هغه ګولۍ يې ورکړه ، له دې خوا يې کوزه ور پسې ورپورته کړه . دا خویې پرې تیره کړه یوه ګړۍ چې وشوه د باچا لور لرې ښه شوه ، بیا يې بله ګولۍ په دغه چم ورکړه ، دایې هم چې تیره کړله یو وار د پاچا لور په سود شوه ، ناره يې وکړه ، اې مینځې دا پردی سړی څه کوي چې را سره ناست دی ا و دخدای (ج) لپاره زه موو لې تړلې یم ، دا پردی مو ولې را سره اچولی دی ؟

د باچا د لور څخه مرد راووت ، پلار ته يې راغی چې ورشه لور دې پر سد شوه څوک محرمان ورو لیږه چې له بنده يې خلاصه کړي . باچا ډیر خوشحاله شو ، لورته راغی لور يې خلاصه کړه ، دستي يې په هغو ټپونو د واوې وکړې ، حمامونه يې پرې وکړه کې ښه جوړه شوه نو باچا مرد را وغوښته ویل يې یه سړیه!

زما خو دې لور څخه امید خالی و خدای جوړه کړله سبب يې ته شوې . دا لور ما وتاته بښلې ده ، مرد هم ویل ځما دا قبوله ده ، بیا مرد وویل چې زه مسکښ یم ماته څه روپی راکړه چې زه کلا پرې جوړم کړم نو نه به زما طبیعت خراب وي ، نه به ستا د لور باچا ویل ښه ده حکم يې وکړ چې دوې غاتړې په روپو وربار کړئ مرد خزانې ته راغی روپۍ يې بارکړې سره له څو کسو برابر يې راوړه په هغه ځای چې زمري خزانه ایښودلې وه ، مرد هم خزانه په هغه ځای واچوله دستي يې کرښه ورباندې را تاوه کړه . مزدوران يې ور واچول شا او خوا يې پر دغه ځای کلا را وګر ځوله یوه ورځ دغه مرد بازار ته راغی مزدوران دختو لپاره بیایي . که ګوري هغه نامرد يې ولیدو ، د مزدورانو په چم کې ولاړ دی ، مرد يې پیژني ، مرد ورته وایي ، خوانه مزدوري نه کوې ؟ دی وایي ولې يې نه کوم ! خو دانامرد يې د نورو مزدورانو په ډله کې ختو ته وراړستی دی ، مرد خپل اشپز ته ویل : چې دغه سړي به چې هر وخت ډوډۍ غواړي ورکویي او تر دې نورو مزدورانو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم زیاته مزدوري ورکوئ . یوه ورځ نامرد پوښتنه ځینې وکړه چې ای سړ یه ته ولې له ما سره داسې ښه کوي ، مردورته وویل چې ځوانه زه هغه مرد یم چې په پلاني وخت پلاني ځای زه او ته سره ملګري وو . او نا ویل ته څوک یي ؟ ما ویل زه مرد یم او تا ویل زه نا مرد یم هغسې تر پایه میړانه در سره کوم ، اوس کرار کښنه خوره ، څښه او حساب مه منه .نامرد تعجب یو وړ ویل یې دا څنګه خدای(ج) در کړه مرد د خپل ژوند کېفیت له سره تر پایه ورته بیان کړ چې زه یعنې داسې ته څخه پاتې شوم ، داسې ویلاني غره ته ور غلم په فلاني په غره (ګاګره) کې داسې زمری ، ګیدړان او شرمخ او ..... نامرد ویل هغه به وي . بله ورځ نامرد راغي آشپز ته وایي ژر شه ، ما ته ډوډۍ را کړه هغه وایي خا مه ده دی ، وایي ، په زه یې غواړم ، خیر خو اشپز ته مرد ویلي و چې څه وخت دی ډوډۍ غواړي ته به یې ورکوي آشپز هم وختي ډوډۍ وکړه ، نامرد ډوډۍ وخوړله او دهغه غره په لور ور رهي شو او هغې ګاري لره راغي او له څانه سره یې ویل په هغه غار کې کښنم زه به هم هماغسې شم لکه مرد . مانښام شو بیا هغه زمري ته ګیدړه وایي ، زمری لالانه یمه خبره د مخه داسې چاغ وي او اوس ډنګر شوی یې چې ناجوړه یې که څه سبب دی ؟

زمري ورته وویل چې دا څه عمر کیږي ، هغه خزانه چې ما لیدلي وه په هغه ځای کار کیږي ،کلایي پرې جوره کړې ده . زه نشم ورتلای طبیعت مې خراب دی ، نو ځکه داسې ډنګر یم شی مې وخواته نه کیږي پیا ګیدړې شرمخ ته مخ ور واړوه چې ته څنګه چاغ شوي یې ؟ شرمخ ورته وویل چې دهغې شپې راهسې چې تا پوښتنه را څخه وکړه چې ولې ډنګر یې په دې بل سهار چې هغې شیلې ته ورغلم هغه پخوانۍ سپی نه وو . په رمه ورګډشوم و څو پسونه مې سره څېرې کړه . اوس هره ورځ ورځم . خپل ښکار کوم . خو نور سپي هم شته هغه چې راشي هغه سره و مروړم سره زخمیان یې کړم . زه پرې غښتلی یم ، خود چاغ شوم . بیا ګیدړې وویل : زه هم له دغې روځې راهیسې ، په هغه بل سهار هغه بل چمن ته ورغلم . اوس زه په خپل کار پسې ولاړ شم اونس ښه مور کړم . داسې چاغه شوم یو واړې زمري سر راپورته کړو چې دا کار بې انسانه نه دی، په هغه شپه چې موږه دا خبرې کولې لکه چې یو سړي دلته پټ وو .ګیدړې. نه وګوره چې اوس خو څوک نشته ؟ ګیدړه چې په غار کې شا او خوا وګرځیده ،نا مرد یې پیدا کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویل زمریه لالادا دی راشه کش یې کړ . زمري سره ځیرې کړو ..... نامرد یې مړ ګړو او بس !!! (۳۴ : ۳۵۰)

ب – د مځپانګې له مخې :

د پښتو ولسي ادب مضمون په هغو واقعیتونو بنادی چې د ژوند له پیښو را منځته کیږي د ولسي ادب د منځپانګې (مضمون) د ژوند عیني حالات جوړوي . یا په بله وینا د ولسي ادب مضمون د ژوند د هغو ښکاره او عیني پیښو رښتنی انځور دی چې ولس ورسره مخ دی ، دد غو پیښو درک په ولس کې حساس وګړي کوي او له خپل فکر او اند سره سم یې د هنر په یو کالب کې ټولنې ته وړاندې کوي او د ولسي احساساتو دنګه انځور په توګه یادګار پاتې کیږي .د مضمون افرینش د انساني حساسیتونو بیا ځلونه ده د بېلګې په توګه دیو (متل) یا لنډۍ او یا د ولسي هنر بل ډول او صنف را منځته کېدل ، د ولسي متفکر انسان (ذهني تولید) او په دویم وار کې (تجربه) ده . ژرنده که د پلار ده هم په وار ده

پورته متل دهغه (ادراکي درد) احساس دی چې د بې نوبتۍ دیر غل په وخت کې ویل شوی دی . د ولسي غوښتنې د اخلاقي ښکلا ځلونه کوي . خلک سم سمکې ته را بولي او په خپل نوبت یې قانع کوي او د راتلونکې لپاره دیوې پخې (اخلاقي ډبرې) د ایښود وزیری هم ورکوي همداسې د ولسي هنر نور ډولونه هم دواخله . د ولسي ادب (مضمون) ډیر غني او شتمن اړخونه لري .

لکه : (عرفاني ، اخلاقي ، پند ، نصیحت ، هیواد پالنه ، میړانه ، انتقادي ، سیاسي ، حماسي ، ادبي او .... ګڼ شمیر نور .) د ولسي ادب مضمون ارزښت په دې کې دی چې دوختونو د تلپاتې هنداړې کار ورکوي . د زمانو (ماضي . حال او راتلونکو) ډیالکتیکي ارتباط پکې موجود وي اوي وه نه شلیدونکې کړۍ یې جوړه کړي وي .

۲– چار بیته :

د پښتو ادب یو ځلانده او ښایسته فورم دی چې ډیر ځله حماسي مضمون لري . خو له دې سره : (چاربیته یوه اوږده موضوع چې ډیر ځله عشقي او حماسي وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم رانغاړي ، د مضمون له پلوه که څه ډیر غني دی ، خو مرکزي موضوع یې حماسي او عشقي ده .

(چار بیته د پښتو ادب یوه ډیره لرغوني او قمیتي پانګه ده چې زمونږ دو لس ، سره پوره اړخ لګوي) یو لیکوال نظر لري :

(چاربیتي د پښتو ملي اشعارو یوه غوره ره، برخه ده ، زیاتره چاربیتې په ملي موسیقۍ کې ځانته په زړه پورې آهنګونه او خوږې نغمې لري او ددې لپاره چار بیتې بلل کیږي) (۴۲ : ۸۰)

د چاربیتي بندونه ، څلور بیته وي او یا د څلورو مسرو څخه ، کم نه وي او کله کله د چار بیتو د مسرو شمیر له شلونه هم زیاتیږي ، مګر د موضوع تسلسل د قافیې او هم ردیفو کلمو راړول په دودونو کې حتمي دي . (چاربیته تر ټولو زیاته خوند وره او د پام وړ نو عه ده چې د ټولنیو هنې ، فولکلور او ټنګ ټکور له پلوه ارزښت ور ده) (۵۴ : ۱۲)

بڼه (فورم)

مطلع: .....a..... a

بند : .....b.....b

b.....b..... :

بند : .....c.....c

c.....a..... :

چاربیته په لومړي سر کې په دوه برخو ویشل کیږي :

۱- ساده چاربیته :

۲- ځنځیري چاربیته :

الف : ساده هغه ده چې هر بند یې دوه بیته (څلور (نیمې) مسرې وي لکه پورته شکل .

ب – زنځیري چاربیتې ته اته مسریزه چاربیته هم وایي په دې چاربیته کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافیه نه وي ، بلکې او له یې په یوه قافیه وي او دویمه یې په بله او بیا د هر بند په آخر کې د دواړه مسرو قافیه د مطلع د دواړو مسرو د قافیو سره برابر وي او دکسر ، سر مطلع دا دواړه مسرې د هرې کړۍ په آخر کې تکراریږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ساده چاربیتې مثال :

مطلع :

څوک به پیدا شي د فـــرهاد او شیرینې په شان
یو ځای به څوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند :

یو ځای به څوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تل به یې کولو په اشنایي پسې فریاد
وه یې کړه خواري ځکه حاصل یې شه مراد
کړې به یې خبرې د طوطا د ښارونۍ په ش

تر آخره پورې په بندونو کې د (شان) کلمه د کسر په توګه تکرار راځي .

د ځنځیري چاربیتې مثال :

مطلع :

د لیلا په لبو سپور	پیزوان لکه ښامار
ترې نه ځي شغلې دوار	نتکۍ نه یې بار بار

بند :

دشاهو په سپین جبین	روپۍ عجب زینت که
راوځي ما سپښین	ژوندی زما صورت که
زما زړه یې کړ غمګین	سر داره څه حکمت که
ګنګړې یې کوي شور	چې داسې په رفتار
د لیلا په لبو سپور	

پیزوان لکه ښامار	
رفتار مې کوي خوند	ورځمه مازیګر
وربل مې بند په بند	د سپین تندي په سر
خراب به دې کړم ژوند	کاته کړم په هنر
شین خال مې آدم خور	ذقن مې مزه دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیلی په لبو سپور
پیزوان لکه ښامار

د موضوع له پلوه (چاربیته ، تاریخي ، حماسي ، عشقي ، دیني او نور ډولونه هم لري .
د پښتو د تاریخ لیکوال (قاضي عطا الله خان د دا ډول چاربیتو دوخت له پیښو سره تړي په تیره د تاریخي ، حماسي چاربیتو اهمیت د تاریخي پیښو په پیچلتیا کې وینې .

۳- سروکې او بیتونه :

سروکې د پښتو فولکلوریک شعریا ولسي سندرو یو مهم ډول دی (د غو ولسي سندرو ته ځینې پیښانه سروکې او ځینې نیمکی هم وایي خو د پکتیا په منګلو کې یې (پام) بولي .
سروکې یو پخواني ډول دی چې له ډیرې زمانې را په دې خوا په پښتو ژبه کې مروج دی آن د چاربیتو ، بدلو او نورو ولسي سندرو سرونه) هم په دې د فورم کې ګډ شوي دي سروکې یا نیمکی چې یو فورم لري، ځکه روته دا نومونه احلي چې (بیابیا تکراریږي) یو لیکوال لیکې . (نیمکی هم د پښتو اشعارو یو مرکب شعر دی ، چې له دوو جزو ته مرکب شوي دي ، یو هغه په منځ کې ورلویږي تو (تکی) ورته وایي) (۴۱ :۷۷)

په کابل کالنی کې راځي :

(د نیمکې د ا قانون دی چې اول یو سرو ویلی شي ، دغه سر عموما یو بیت یعنې دوه مسرې متحد القافیه وي ، مګر مسرې لکه بګتی دسر په شان یو برابر نه وي ، بلکې د مستزاد په شکل یې اوله مسرې اوږده او دویمه لنډه وي)
دسروکې یا نیمکی فورم :
د فورم یا بڼې له پلوه په لاندې ډول دي :
۱- دوپارکېزه سروکې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دواړه نیمې مسرې یې سره هم وزنه نه وي خو هم قافیه وي .
لکه : ته یې کوتهر ، زه یم باز دګړ نګو لیلا
راوالو زه په غرو لیلا

۲- دري پارګیزه :
چې دري واړه نیمې مسرې یې نه هم وزنه او نه هم قافیه وي :
بند یوانه مې ساتینه = ماته لالی وایي وایي
چې چیرته مه ځه درزړه سره

۳- څلور پارګیزه سروکې :
دا ډول سروکې له څلورو هم وزنه ، هم قافیه نیم بیتـو څخه جوړه شوي وي ، یـا په بله وینا دواړه مطرح (مسرې) په خپل منځ کې سره یو شان وزن او قافیه لري .
لکه :
تورې سترګې خماري = درته کړم ناله زاري
درزړه زخم مې کاري = شوم رسوا ستا په یاري
۴- پنځه پارګیزه سروکې :
له پنځو پارګو جوړه وي د پارګو وزن او قافیه سره برابر نه وي .
مثال :
امیل د غاړې جوړومه = ځولی د ګلو
اوس به لمن ډکه = راوړم د ګلو – سحر – سبا
یاد ونه : یو پارګیزه سروکې ځکه نشته چې سروکې یا نیمکی پو بیتیزه نه وي . همدارنګه سروکې کله متحد القافیه وي او کله هم نه وي .
لکه :
اوه نری یې پانې= شاه لیلاونه د بادام
یا :
بیبي مرجانې زیارت ته مه ځه
زیارت کې زانګي د ګوډګر و تاویزونه
داسې متحد القافیه سروکې هم شته چې مسرې یې برابروي ،د بیلګې په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلکی ـ خپه ده نن سبا یې و دوینه
په سر ټیکری یې جونې او ښکې پاکوینه
جلکی ـ روانه ده سړې او به راوړینه
دا تور پیکۍ یې دایلبند شمال وهینه

مګر داسي متحد القافیه سرو کې هم شته چې مسرې یې سره برابر نه وي .
اروابنآد استاد عبدالروف بینوا (رح) ولي دي : د سروکې لومړی مسرې دیارلس سیلابونه او دوه یمه یې اووه سیلابه (۱۸ – ۸)
د پښتو ژبې پیاوړی لیکوال او فولکلور پوه ښاغلی حبیب الله رفیع د سروکې په بآب ویلي دي . (سروکې عموما یو بیت ، یعنې دوه مسرې لري ، چې علی الاکثر یې لومړی مسرې تر دویمې اوږدې وي او لکه د عروضې نظم مستزاد غوندې شکل لري ، خو کله دواړه مسرې برابرې ،کله لومړی مسری لنډه او دویمه اوږده او کله کله د ازاد نوي شعر مشهور را اخلم . خدای بښلي استاد نور احمد شاکر په خپل درسي کتاب (بدیع وبیان) کې لیکلي دي :
(دسروکو .. کله کله یې دواړه مسرې سره یو شی او ځینې وخت یوه مسری یې اوږده او بله یې لنډه وي او د قافیې شرط یکې نشسته) (۴۰ – ۱۲۶)
مګر ډیر شمیر سروکې بیا قافیه لري لکه :

له کوره راوتې په ټولې کې په تور اوربل کې دې ټومبلی زیرې ګلې	پرتوګ دې لیکې لیکې په څنګ تیریږې ګلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا :

دا سپینه ټنده سره غمبوري دې منې دي
ورکې لونګ دانې دي
دا مسافر جلکې ځي په سره ډولې کې
وړې ، وړې سلګۍ کې .... او نورې

سید انور الحق جیلاني دانسایکلو پیډیا اف اسلام په رنګ نظر لري او د مضمون په برخه کې یې هم څه ویلي دي . (نیمکی) یو ډول ولسي سندرې دي چې د جار بیتې او لوبې سره مشابه صنف ګڼل کیږي پدې سندرو کې زیاتره د عشق بیان شوی او له چاربیتو سره یې لوی توپیر دادی چې نیمکۍ ډیرې اوږدې نه دي . بلکې زیاتې یې څلور یا پنځه بنده دي . دویم دا چې د نیمکۍ په مسریو کې یو کوچنۍ مسره وي ، د غې نیمې یا کوچنۍ مسرې له امله دغو سندرو ته نیمکۍ وایي (۳۵ : ۲۹)

لنډه دا چې د موضوع او بڼې له پلوه نیمکۍ ډیر ډولونه لري سروکې چې ځینې پښتانه یې نیمکۍ او په ځینو سیمو کې یې (پام) بولي ، د پښتو د ولسي شفاهي سندرو یو خوږ سیمو او مست شعري ډول دی چې یو (توک) یې په خپله (سروکې) او بل یې (لنډۍ) دی سروکې (ویلو) په مهال کې یوازې نه ویل کیږي ، بلکې لنډۍ یې حتمي جز دی او دلنډ یو په وسیله بشپړیږي ، د زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ .

د موضوع له پلوه :

سروکې د مضوع له پلوه (عشقي) روز نیزې (تربیتي) ملي ، تاریخي ، ټولنیز ، حماسي او ... دي (په سروکې کې د ولسي شاعرانو د سندرو (سرونه) یا کسرونه هم ورګډ شوي دي ، خو د ولسي سندرو د یوه ځانګړي فورم په توګه هم له ډیرې پخوا څخه په ولس کې شته)

د سروکو ویش :

۱- فورمي ویش ۲- موضوع ویش

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف – د جولې (بڼې) له پلوه ډیر ډولونه لري د اروښآد څیړندوی دوست شینواري دوینا پر اساس (سروکی د فورم له پلوه تر یوې فارمولي لاندې راوستل ګران دي ...)
که څه هم (سروکې په لوی سر کې په دوو لو یو څانګو ویشل کیږي :
د اتنې سروکې

عام سروکې
دهغه دواړه ډوله سروکې دلنډ یو په وسیله بشپړیږي)
باید ووایو چې د فورم له پلوه دوو پارکو ، لنډې، وزمه سروکو چې لومړې پارکی یې دیارلس او دویمه یې نهه وي ، له دري پارکیو ،څلورو یارکیو او ... جوړې شوې دي .
ب – د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :
(ملي ، ټولنیز ، روحي ، عشقي ، سیاسي ، ادبي او نور ...) اړخونه پکې ځان څرګندوي .
(سروکې هم د ولسي ادب د یوه لرغونی فورم په توګه تاریخي موضوعاتو کې ویل شوي دي او مورږ په دغو ټولو موضوعګانو کې سروکې لرو) غرنی سندري (۷۶)
د موضوع له پلوه د سرکو ډولونه :

۱- تاریخي سروکې :
(په سروکوکې ځینو تاریخي پښتو ته اشاره شوي وي او سړی ترې پوهیدای شي چې دغه واقعي په ملت کې خاص ملي ، سیاسي او ټولنیز ارزښت او د ارزښت درلود ...)
تاریخي سروکې په یوه ځانګړې وخت کې یوه پیښه بیانوي .
لکه :

په ځیړ راغله پوځونه		کوي جنګ = تیښه ونه کړې محمد جانه
ورته راکاړه توپونه		ناوګی مومند ورانه کړله = عمرا خانه
شاه عبدالرحمانه زوروره		د شاه غاسي کلا دي ولې ورانوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپین وړوکی ګل په ناوګی ورژیدنه ځائیو ونیول د نورو غرو سرونه		پاس په کابل جنګ دی د سمې کورمې جینکی ژړا کوینه

۲- ټولنیزې سروکې :

پښتو ولسي شعر کې د انساني ژوند پراخه اړخونه انعکاس مومي (په سروکو کې د پیښو د اجتماعي ژوند ځینو اړخونو ته هم اشاري شوي دي)

لکه :

کوچیانی ستړي ژوند ، په کلي کې خواری او غریبی ، بیکاری ، مهاجرتونو ، ډول ډول کارونو ، وچکالیو ، جنګ پیښو ،کار او زیار او نورو پیښو، ته په دا ډول سروکو کې نغوتې کیږي .

یا دا چې د پښتنې کلتور بیلابیل اړخونه ورکې بیا نیږي :

لکه :

جانانه ډیر په زړه خپه یم خاونده مه راولې بیا داسې کلونه		یو خوا جګړې بل بیکاری چې زوروینه شولې شډلې غنم بآد وهلې دینه

یا

زرګره زرشه پیزوان جوړ کړه میده میده قدم وهې لکه د زرکې نا داني سپینه اوږی سپین ځنځیرونه زه لالي بللې یم = ژر مې ورکوی موري		سبا به ښکلې لیلا بل کلي ته وړینه لږه معطله شه ګودر کې چې په ما تیږې د دنیا دا ډیر غمونه که شنو لوټو سره یې تللې یم

۱- عشقي سروکې :

(د سروکو پیاوړې برخه د عشق او مینې موضوعاتو پورې اړه لري ، دامینه کلیوالې مینه ، پښتنې مینه ده ، ددې مینې خصوصیات د ښارونو او نورو ولسونو له مینو بیل دي)

د عشقي سرو کو مثالونه ډیر دي ، څو دانې یې دلته راوړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا لیونی مینه مې خوب ته نه پریږدینه	لږ خبر مې واخله جانانه
یارانه جدا شو په لمسون د غمازانو	اوښـــکې مرغلـــرې دې
جانانه را شه دیدن و که = خپه زړګی مې ښه که	تویږي له چشمانو
جانان ته ولې = رانه لاړې	سبا بیلتون دی
	زه یوائې پاتې شومه

۴- د سرکو سندریز خصوصیت :

سروکې د سندرو په ډلول ویل کیږي .

ولسي شعر + اواز + موسیقي = سندریزه سروکې

سروکې یو ډول پښتو ولسي شعر دی چې د ولسي شاعرانو له خوا ټینګ ټکور سره ویل کیږي هغه وخت سندریزه خصوصیت پیدا کوي چې له کمپوز وروسته د اواز په ډول وویل شي . له دې امله پښتو (سروکې په عمومي توګه په دوو لویو برخو ویشل شوي دي . اول هغه سروکې چې خاص په اتن کې ویل کیږي چې د (اتن سروکې) یې هم بولي)

دویم – هغه سروکې چې له اتن څخه پرته په نورو مجلسو او بنیاد یو کې ویل کیږي چې دې ته (عام سر) او یا خوتش سروکې او نیمکی وایي .

سروکو کیږي اتن د پښتنې کلتور یوه خوند ور برخه ده لومړی به اتن معرفي کړو او بیا به پخوانی او اوسنی سروکې د اتن په جوړښت کې وڅلوو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۸)

دغه انځور د پښتني اتڼ یو پخوانۍ بڼه ښي . د دوست محمد دوست : فولکلوري ګیډۍ : ۶ : ۷ مخونه)

پښتني اتڼ :

د افغاني پراخه کلتور په لمنه کې پښتني اتڼ ځانګړي نوم او نښان لري ، آن ویلای شو چې اتڼ عام افغاني دود دی چې په بهرنۍ نړۍ کې په ځلانده افغاني نڅا شهرت لري . دغه افغاني دود څه د هیواد په خاصو سرایطو (ځلمیانو ، ځوانانو ، سپین ږیرو ، زړو او ان نجونو ښځو له خوا په ځانګړو حرکتونو (لاس او ټول بدن) تر سره کیږي . اتڼ نه یوازې اوس اوس شهرت لري ، بلکې پخوانیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اریایانو په پوره مینه دغه خوندوره (لوبه) تر سره کوله . دیو لیکوال په وینا (اتن او نځا په اریایي ټولنو کې ډیرو قدیمه سابقه لري ، دویدې دوري متون او درګویدسرد دونه د اتن په باب یادوني او خبري لري او په اریایانو کې دغه دود بولي ...) اتن ډیري پخوا زماني څخه تر اوسه زمونږتوکه شته ، پښتانه د خوښیو او ښادیو په مراسمو او میلیو کې اتن کوي . د جنګ میدان ته هم اتن ورځي او زمونږ په ملي د یوه نه بیلیدونکي جز په توګه د پښتنو په ملي عنعناتو کې نغښتی دی او په اتن کې نر او ښځې دواړه برخه لري) غزنې سندرې (۹۸) مخ باید ووایو چې پشه یان ، بلوڅان ، نورستانیان او براهو یان هم خپل ځانګړې ډول اتڼونه لري ، چې بلوڅان یې (دریس) او براهویان یې (چاپ) او پشه یان او نورستانیان یې هم (اتن...) بولي.

لکه : پشه یان چې وایي :

(بوبه کار اتن کار) (ډیر ښه اتن کوي) بونا کار اتن کا) ډیر ناکاره اتن کوي)

یا :

(ای داکې اتن کمن) راځئ چې اتن وکړو .

شفیق الله – د پښتو څانګې

درېیم ټولګی محصل

۱۳۸۶ – ب ګروپ

د اتن په برخه کې (پښتو ، پښتو ، تشریحي قاموس ، لومړی ټوک ، ۱۵ مخ کې راځي (اتن (Atan) نر ، م (ج اتڼونه)

د پښتو ډله ایزه ولسي نڅا ، پښتانه د قهرمانۍ ، بهادرۍ ، بري یو والي او ځنو نورو داسې بریالیتوبونو په نتیجه کې ډله ییزې مستۍ ، خوشحالۍ او نمانځینې ته اتن وایي . اتن په تاریخي لحاظ د پښتون ټبر دیوه پاخه ملي کلتور ښکارندوی دی ، اتن عموما د ډولونو ، غور ځیو او ملي سندرو په وسیلې سره د یوې مخصوصې او منظمې نڅا په ترڅ کې د ځوانانو او سپین ږیرو له خوا د (میر) تر لارښوونې لاندې اجرا کوي)

د اتن او داتن د نارو په برخه کې راځي : (تاریخي روایات او لرغونې نښتې او نښتاني دا راجوتوي چې پښتو د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې اتن او نڅا درلوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ښځوا او نرو دواړه په اتڼ کې برخه لرله ، د خوشحالیو او ښآدیو مراسم یې په اتڼ او نڅا وو تو دول او له دښمن سره به د جګړې میدان ته هم په اتڼو نو او نڅا وو ورتلل او اتڼ د پښتو په کلتور کې له قدیمه شامل وو او تر نن پورې د پښتو نڅوا په مختلفو برخو کې اتڼ په بیلابیلو بڼو موجود دی ...) پروفیسور ولي محمد سیل کاکړ لیکلي : (زیاتره پښتانه دغه ولسي هنر اتڼ بولي ، ځینې کاکړان (د زیارت کاکړان) یې (لوبه) او ترینان یې (لبه) او د صوبه سرحد د سیمو په هغو پښتو کې چر اتنې دود دی لکه ختڼکان – د خپل مروج اتڼ مختلف ډلونه په عمومي توګه (د ختڼکو ګډا) په نامه راپیژني) اتن ته څوک نڅا او ځینې ورته ورزښت وایي ، د پښتو ژبې پخواني وتلې استادارواښاد صدیق الله رښتیتن لیکلي دي . (اتڼ د پښتو یو خاص جنګي ورزښت دی چې لاس ، سر ،پښې او ټول غړي په کې په سم ډول غورځي . پلې ، رګونه او غړي پکې په خوځیدا راځي او په دې صورت د درستو غړو د قوي کیدو مشق کیږي) پوهاندرښتن د اتڼ د لغوي اړخ په برخه کې زیاتوي : (اتڼ په لغوي لحاظ له (اته) او نسبتي (ن) څخه جوړ شوی دی . (اته) لاس او څنګ ته وایي ، ځکه چې اتن کې لاس او څنګل زیات فعالیت ښکاره کوي ، له دې کبله (اتڼ) بلل شوی دی) (۶ : ۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۹)

نومړی انځور د اتڼ بیلابیل ډلونه څرګندوی ، د اتڼ زمونږ د هیواد د ملی نڅا (اتڼ) یوه منل شوی بیلګه ده سیال کاکړ فولکلوري سوغات : ۲۱ مخ)

اتڼ و اد اتڼ ډولونه :

(اتن د پښتو یو ډیر لرغونی دود دی چې .. د قبایلي ذهنیت دلاوري ، کلتور ستر ممثل دی او دپښتو په ټولو سیمو که په یوه او بل شکل رواج لري) (۱۰۵)
اتڼ داسې یوه نڅا ده چې یو ستوي حرکت نه دی ، بلکې یو غبرګ او جوړه خوځیدون دی چې کله نا کله دیو تن ، دوو تنو چې د اتڼ چیانو له خوا په خاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږ او آهنګ ویل کیږي . (اتن هم نارینه کوي او هم ښځي ، خو د نارینه و او د ښځو اتن سره بیل دی و دا لوبه دیوې قوسي د ایرې په شکل چې نیمه یو یوه خوا او نیمه یې بله خوا ګڼله کیږي ، اجرا کیږي) (۱۰۶)

۱- د اتن ډولونه :

اتن زمونږ د هیواد او کوزې پښتو نخوا په بیلابیلو سیمو کې مروج دی ، ځکه نو بیلا بیل ډولونه لري .

الف – جنوب او جنوب غربي سیمو کې .

ډیر پخوا (۱۳۱۷) هـ . ش کې غلام جیلاني لیکلي و چې اتن څلور ډوله دی :

۱- دورا اتن .

۲- غښتلی اتن .

۳- ګرندی اتن .

۴- ګډ اتن (۱ – ۲۴۳) چې هر اتن بیلاّ بېلې نارې هم لري .

ډیرو فولکلور پوهانو او فولکلور راټولوونکو دهغو له جملې پروفیسور ولي محمد خان سیال کاکړ (فولکلوري سوغات ۷۶ مخ ، اوابنآد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) د کند هار د سیمو ډولونه ، ادب پوه او فولکلور راټولونکی ښاغلی حبیب الله رفیع (د خلکو سندرې ۷۱ مخ اروابنا د محمد دین ژواک (پښتنې سندرې لومړي توک سریزه ۷۴ مخ) محقق بسم الله حقمل (د ټنو کلتور او فولکلور ۵۳ مخ) او ګڼ شمیر نورو پوهانو په دغه برخه کې نظرې وړاندې کړې چې زه به یې لنډیز راوړم .

ښاغلی داکتر عبدالرحمن ټني چې په خپله ډیر ښه اتن چې دی له بسم الله حقمل سره ورته نظر لري لو په خوست کې له ډیر پخوا مروج و اوله ډیر پخوا راهیسې د خلکو په منځ کې یو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف ډولونه لري :

۱- د سړیو اتن په خوست کې د سړیو اتن ډیر ډولونه لري چې مشهور یې (داتن ناری ، غره ،ګډیدا ، د څنو ناړې او اوس اوس دولاړې او ناستې اتنونه دی چې نن سبا نه یواځې په کلیو ، بلکې په هوټلو کې هم مروج دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتڼ او د اتڼ سندري :

نڅا او اتڼ زمونږ د پښتنې فولکلور یوه ارزښتمنه او درنه برخه ده اتڼ زمونږ په ولس کې له ډیرې پخوا زمانې څخه مروج دود دی اتڼ په خوست کې هم له ډیرې پخوا را هیسې د خلکو په منځ کې یو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف اشکال لري .

د سړیو اتڼ او دهغه سندري :

د سړیو اتڼ د خوست د تنیو په سیمه کې په ډیرو ډپونو اجرا کیږي چې مشهور یې د اتڼ ناري ، غره ، ګډایدا او د څنو ناري دي .

۱- د اتڼ ناري : پدې ډول اتڼ کې ډم په خاص طرز سره ډولی وهي او پدې میدان کې راټول شوي خلک هغه ژڼي (ځوانان) چې اتڼ یې زده وي راجګوي (اتڼ په کتار کې یې دروي کله چې کتار ترتیب شو ژڼې سره څو ډلې کیږي چې هره ډله په خپل نوبت سره خاص بیتونه او ناري شروع کوي چې نمونې یې په لاندې ډول دي .

لاړه لیلا لاړه ، د لوړ غرو کجیر زیړه یې غاړه

یا :

پاس به بام ولاړه یې ، روپۍ د کتار کړي چیرته لاړه یې

یا :

توري دي زړګري و توري دي زرګري سترګې توري

یا :

جلکۍ چلم دي ډک کړو ، جلکۍ چلم دي ډک کړو دلونګو

۲- غره : غره هم د اتڼ یو ډول دی چې اهنګونو طرز یې د پورتنیو غرنو سره ورته وي ، خو په غره کې بیتونه نه تکراریږي ، موازي اهنګ په کار لویږي و هغه دژنیو له خوا په (هو- هو-هو...) سره بدرګه کیږي یو ګروپ یې پیلوي او بل یې پای ته رسوي بیاله سره پیل کیږي او اتڼ دوام مومي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د څنې ناري :

پدې ډول اتن کې د خاص ډول په مطابق شپږو واري څنې اچول کیږي .
او کله چې څنې اچول پوره شي سم د لاسه سندري پیل کیږي پدې ډول چې لنډی ویل کیږي او ورسته لنډکی ور اچول کیږي ، دادی یو څو د تنیو د سیمې یو څو نمونې :

چیرته ته وای هلته زه وای		دواړو ویـــده وای راتـــه بـــل وای چراغونه

یا :

بیګاه مې خوب لیده ریښتیا شو		آشنا په وینبه په ما واچول لاسونه

شکل(۱۰)

دا انځور د کلیوال او ولسي اتن چې په یواځې ډول کیږي ، ښکاره کوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځو اتڼ دود اتڼ سندري .

لکه څرنګه چې نارینه اتڼو نه لري دود اتڼ مختلف انواع اجرا کوي ، دغه رنګه به پښتنې میرمنې هم اتڼونه دود اتنو نو مختلف ډولونه لري ، سندري ورسره وایې : او په مختلفو اشکالو یې اجرا کوي ، پدې مورد عبدالکریم (پتنګ) د (ګړنې ادب) کې دخوست د سیمې ځینې ښځینه اتڼونه شرح کړیدي او سندري یې ورسره راوړې دي .

کله چې ښځې وغواړي اتڼ شروع کړي یوه ښځه ډول وهي ټولي ښځې لاسونه سره ورکوي او یوه لویه دایره تشکیلوي بیا سندري پیلوي ، ورو رور مختې ځي په خاص ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، ددې اتڼ یو څو نمونې په لاندې ډول دی .

ډول ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، د دي اتڼ یو څو نمونې په لاندې ډول دی .

شین باغ یې تالاګړ و شنه طوطیان راغلي دینه		شین باغ یې تا کړو میر جانانه یاره شین باغ یې تالاکړه

او همدارنګه دې ډول داتن ته لنډې ور اچوي :

ما درته ویل منل دې نه کړل په سردې راوړل تبرګیو برغنډونه		میر جانانه یاره شین باغ یې تالاکړو میر جانانه یاره شین باغ یې تالاکړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۱)

د پښتو ژبې حقدار خدمت کوونکی او ماهر فولکلوریست اروابنآد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) هـ . ش د اتن ډولونه داسې ښوولی دی .

۱- ورو کرار اتن .
۲- یو بغله اتن .
۳- دوبغله اتن
۴- درست اتن .
۵- دایشلی اتن .
۶- د ناستې اتن .
۷- د پروتې اتن .
۸- د پروتې دو بغله اتن .
۹- چپه او راسته اتن .
۱۰- غلی اتن .

په پکتیا مجله کې راځي :
زما یاره طالبه – طالبه یا خوله غواړي که ژبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما یاره طالبه – طالبه یاره خوله غواړي که ژبه
خو له به تر تا جار کړم = ژبه تر تالو لاندې غاییه (۵۷ : ۱۴)

۵- بابو لالې :

د فولکلوریک یا ولسي ادب یوه زرینه څانګه ده .
د فولکلورییک شعر یوه خوږه بیلګه ده چې ډیر ځله د ګرځندو او پونده وو (کوچیانو) په منځ کې شته .
د ولسي شعر پر دغه ډول د موضوع له پلوه ډیر غني دی .
ډیر ځله طنزیه ، ویرانې او خوږې مینې موضوعات پکې رانغاړل کیږي .
د بیولالې بڼه :
د دغه ډول د ولسي شعر بڼه ،فورم یا شکل داسې دی چې :
دري مسرې لري ، او له او درېیمه مسره یې په یوه قافیه راځي .

A _____

B _____

C _____

لکه :
۱- پر کور دوه زرغونه شاله .
زما جانان ورته ولاړه دی .
لاس یې نه ورځي د خیاله
۲- پر تر نګ کې کجاوې دي .
زما جانان چې واده وړینه
ورسره مستې ترلې دي (۲ : ۱۳۷)

د بابو لالې دویلو اړتیا وختونه او ځانګړنې :
الف اړتیا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابولالې ډیر ځله په ودونو کې ویل کیږي او حتي د پښتنو ښځو او نارینه وولـه خوا د حرکت او ولاړې په حال کې ویل کیږي ، ښځې دریا (داریـا) وهي او نارینـه هغوی ته د ځواب په ډول بابو لالې وایي .

کله نا کله پیغور پکې ورکول کیږي او یـو ډول ظریف او مزداره انتقـاد هم پکې ژبې د اهسـته بروځای نیسي (و د آهسـته بـرو) په وزن کې ویل کیږي او ولسي شعر په دغـه وزن کې لاډیر خونـد ور کیږي دواړه مسرې یې په اوږده کې ویـل کیږي او ارامونکې اهنګ لري .

ب- وختونـه : لکـه څنګـه علامـه شیخ الـرئیس ابـن سینا الرحمـه (۶۳ . ۶۰) د موسیقي او اوازونو او د وختونو په اوږدو کې په انسـان باندې دهغـه د اغیـزو په برخـه کې څرګنـډونې کړي ، نـو پـه فطري ډول پـه پښـتو ژبـه او نـورو ژبـو کې د سندرو د هر صنف اغیزې هم مختلف وختونه لري.

بیولالې هم وختونه لري او تر ټولو ښه وخت یې دواده په لـومړۍ ورځ د څابښت پـه وخت کې چې د ناوې سر وغـړوي او د واده پـر مخصـوص تخت یـې کښنوي ، د و رااو د نـاوې د خـوا ښـځې ګډې وډې شـا او خـوا سـر کښي او نـاوې پـه منـځ کې ناستې وي . او د ناوې سرتـه ویل کیږي ، دایره وهي او دغـه سندره پـه ګډه سره وایي :

اوښ ولاړ زنګون تړلی
تر هغو به یې خلاص نه کم چې زما جان نه دی راغلی
(ډاکتر غوري د ساینس پوهنځي استاد)

ج – ځانګړنې :

د شکل له پلوه یې د پښتو له نورو ولسي صنفونو سره برید معلوم دی لکه :

لومړۍ مسرۍ تکرار ، په منځ کې یې ځانګړې اوازونـه پورتـه کیږي لکـه : (بـابو لالې وای وای) ور اچول کیږي ، دویمه مسرۍ یو اور او د مسرۍ پـه منځ کې ور اچوي (وای ، بآبو لاله ، لاله ، واله ، لا) ور اچوي .

بڼه : ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ الف

ـــــــــــــ ب

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـــــــــــــــ پ ـــــــــــــــ ت
ـــــــــــــــ الف

د موضوع په لحاظ عشقي ، ویرنې ، طنزیه ، ټولینزې کرکې او غوښتنې وي .
د بیولالې سندرې په درې نورو ډولونو هم ویشل کیږي .
چې دوه ډوله یې هم شکله او د دریمې بڼه یې بیله ده .
د بیلګې په توګه :

اول :
دغه ډله اول نیم بیتي پر اساس راځي . درې بیتي دي لکه :
غوښتنه : آسو و ششنل په زروه
جلوونه را طلب کی – زمونږ د حیښ دلویه کوره

اوښ ولاړه زنګون ټرلی (ها) بابو لاله لاله
اوښ ولاړه (وای وای) زنګون ټرلی (وای)
تر هغو به یې خلاص نه کم (وای) بابو لاله لاله
څو زما جان(وای وای) نه دی راغلی (وای)

پیغور :
اوښ ولاړ وکجاووته
زمونږ وحیښ ته وار اوزه – لور را وباسه لوبته
دویم :
باران اوري منا څاڅي
که ناوې زما دجان وه – تر نو کانو یې زر څاڅي
درییم :
براور واچوئ پرځي
د سهار باده زلزله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نور مې پریوه وړې – دا شیرینه مور پر بله

شکل(۱۲)

مصره او ټپه :

ماته قلم ، مشو انړۍ رواړه = یو څو مصرۍ په وینو سرې یارته لیږمه

(مصرع یا ټپه) د پښتو ادب یو داسې صنف دی چې د بیتونو وزن یې سره برابر نه وي .

د عبدالحلیم اثر په وینا : (د وادي ، پیښور او یو سفزو پښتانه (لنډۍ) ته مصره او ټپه هم وایي. دا اصطلاح عام رواج لري ، تعلیم یافته او بې تعلیمه خلک ټول پرې یوهیږي)

مخ ۲۱۷۰ پښتو ادب .

د مصرې ټپې او لنډۍ تر منځ ځینې خلک توپیر ته نه دي قایل ، خومرکزي پښتانه بیا ، مصره او ټپه سره یو ه ګڼي)

لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځینو ودونو او د ځوانانو میلو کې یو بل ته وایي چې (ته یو فرد ، یوه ټپه یا یو مصره خو ووایه) همدارنګه ځینې نور بیا (د مصره او فرد) سره یوشان بولي . (فرد یا مصره د یوې سندرې په سر کې د مقدمې په ډول ویل کیږي) ځینې نور بیا (پراکې) هم له مصرې ، ټپې او لنډۍ سره یو ګڼي .

مثلا : په خوست کې (پراکې) به دجلا عنوان په توګه در وپیژنو .

د مصرې او ټپې نومونه :

مصرې ته ولې مصره وایي؟

۱ مصره ورته ځکه وایي چې : یو (دور) جوړوي یعنې دواړه نیم بیتونه یې یوه مصراع جوړوي .د یو لیکوال په وینا : (مصراع د یو مکمل او پوره بیت تیمې ته وبلی شي او د پښتو ژبې مصره هم لکه دیوې په شان ده ځکه چې لنډۍ ته شعر دهغه تعریف له مخه چې عربو کړی دی ، یو مکمل بیت او شعر نه شي ویل کېدي ، شعر یا بیت هغه وي چې داوړه مصرې یې د کوم یو خاص بحر په مقرره وزنونو (افاعلیو) باندې د یوې بلې سر برابرې وي د پښتو ژبې مصرو یو اولنی جز وه لنډه (۹ سیلابه) او بل اوږد (۱۳ سیلابه) دی او ټوله مصره یا لنډۍ د سرنه تر اخره پورې داسې مثال لري لکه د مصرې نو په دې لحاظ ورته مصره وئیلی شي . عام پښتانه یې دا معني کوي : چې مصره ورته واي چې ددې مثال لکه د (مصرې تورې) په شان دی) (پښتو ادب : ۲۱۷ مخ)

۲- ټپه یې ولې بولي ؟

ځکه یې ټپه بولي چې اواز هلته دریږي پا ټپ کیږي کله چې د شعر کومه کړۍ یا په ځانګړې توګه لنډۍ د (داستان) په (تال) سیمو کې ویل کیږي د څو لنډیو له ویلو د سړي ستونی ټپ کیږي او اوازنو نورنه پورته او وړه ژبه نو کار نه کوي .

د داستان ویلو تال داسې دی چې اواز (وروپیل کیږي او بیا په زور سره لوړیږي) د اواز په لوړ لو کې ستوني + وړه ژبه +تالو + سوږمې =ټپه جوړوي .

یعنې اواز له ستونې راوځي په پورته تالو کې حلقه کیږي ستونی خوله او پوزه د ټپو دویلو په وخت کې په بشپړه توګه د یو پاخه (نی) په توګه پرسیږي .

لکه :

ځما د علم نصیب نشته

څوک چې مین شي ترې نه پاتې شي علمونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټپو ویل په انفرادي او ټولنیز ډول :

۱- د ټپو ویل په انفرادي ډول :

د پښتو دژوند او شیوه کې سړي وګوري ورته څرګند یږي چې (چې له ښارونو نیولې بیا تر غرونو ژوند کوي) هغه څوک چې په کلیو ، بانډو کې اوسي او ځینې چې کوچیان دي هر دو مرو له ټپو ویلو سره سرو کار لري . کوچیان چې کله مال پیایي نو د غونډیو په لمنو کې د ټپو اواز اوریدل کیږي ، له سپیلۍ سره سره (ټپې) هم وایي . دغه ټپي په (یکه زار پیل کوي)

که ټول جهان جانان شي = زما دیار په شان جانان به چیرته وینه

د یو لیکوال په وینا : (ټپه یو د مختلفونو زینت نه ده بلکې پښتنه ښځې او نارینه د اتنهایي په وخت کې د خپلې تنهایي د احساس ختمولو لپاره هم ټپې یا لنډۍ غلې غلې وایي)

۲- د ټپو ویل په ګډه یا (اجتماعي ډول :

راځئ راځئ چې ټپي وایو

ټپي لاښې دی د یار غم غلطوینه

ټپي ډیر ځله مجلسیان په مجلسونو کې سره وایي (ټپه چې د مجلس نغمه شي نو د خوشحالیو دورونه راژوندي کړي ، ودونه او ښادۍ ، کور او ډیره وربانديې خوند وره کیږي) هغه ټپي چې په ګډه سره ویل کیږي د (سوال او ځواب) یا زما په نظر (سندریزه ترنم) اوازي ډیالوګ) خاصیت غوره کوي . کومې ټپي چې د سندره غاړو له خوا مخامخ سره ویل کیږي د خاصو جذباتو پر اساس رامنځته کیږي دغه ټپې مسلسلي وي او جوابي ټپي هم ورته وایي .

ټپه د موضوع او بنې له پلوه :

۱- د ټپي بڼه :

(ټپه) په لومړي سر کې (لنډۍ) ده ، خو د بیابان له پلوه په زړه پورې موزونیت پیدا کوي (بیان یې دومره موزون او جامع وي چې په عامو حالاتو کې یوه لویه موضوع په خپل مکمل شکل سره د خپلو ټولو خصوصیاتو سره پکې موجوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او دآغاز ، ارتقا او معراج سره يې موزونيت ، نغمه او د الفاظو ترتيب هم قايم وي)

ټپه هغه وخت خپله بڼه بڼوولای شي چې د سندر غاړي له خوا اوږد وويل شي (پيل ، منځ او پای ولري)

لکه لاندې شکل :

يکه زار +لنډۍ + د ، (نه) يا (مه) ، ترنم = ټپه

- يان – نغمه
- ت – ترتيب
- م – موزونيت

معراج

نزول پا د زياتو معلوماتو لپاره وګورى

۲- د ټپې موضوع :

ټولې ټپي ديو ځانګړې ډوق له مخې رامنځته کيږي ، ځکه يې مضمون او موضوع هم بيلې دي. د موضوع له پلوه ډيرې غني دي (ارسطو په نظر شعر د انساني جذبو يو ستر نوم دی چې ډير ډولونه لري .

لکه :

رزميه ، المیه ، طربيه او مذهبي شاعري) نو پښتو شعر او بيا لنډۍ (مصره) يا ټپه هم ګڼ مضمونونه لري .

لکه : (علم ، ويارنه ، حماسه ، عشق ، مدح ، غندنه ، هجوا او هزل ساندې ، هجران نه شکايت ظرافيت ، بڼکلا او ...) چې زه په يې لنډ ډول يوه يوه بيلګه را واخلم .

۱- پوهه (علم)

چيرته چې علم حاصليږي ځما د علم تاوان راکړه ځما د علم نصيب نشته		هلته به خاورې کړمه غوښې خپل هډونه چې په سرو شونډو دې خندل امي د کړمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

		څوک چې مین شي تر نه پاتې شی علمونه

۲- ویاړنه حماسه (فخریه)

توري به نه کړو نو به څه کړو بار مې په جنګ کې توره وکړه ټګرې ، ټوټې په وینو راشي		چې مو شودې د پښتنې رودلې دینه ماته نجلۍ په کور کې ګاولي سموینه چې پر هارونه دې ګنډم خوله درکومه

۳- مینه او عشق :

عشق او مینه د کائیناتو او انسانانو د موجودیت یو عمده هدف دی پښتو ادب له مینې ډک دی .

په بام ولاړه یم زنګیړې		د خوبه نه یم دیار غم غلطومه

زمونږ په ادب کې د حقیقي (الهي) او مجازي (دنیایي) مینې انځور وار په وار وړاندې شوی دی مجازي مینه د حقیقي او ریښتنی مینې دټرې او سر چینه ده .

الله دې هلته مل شه وروره الله ورکړې میلمستیا ده الله دې بیا راته محتاج کړه الله دې بیا راوړ یاره الله چې ستا پرمخ شیدا کړم الله تعالي رحمان رحیم دی خلک تمامه شپه ارام وي خلک په لومو مرغان نیسي		چې دفترونه دې قاضي ته وړاندې شنه په لامکان یې شوي خدای سره رازونه غنچې غنچې څنې مې بیا په مخ راځینه ماشوم زړګی مې په ژړا درپسې مرینه غمو تالاکړم پر محرا ګرځم مینه زه په قیامت د مغفرت طمع لرمه زه په خنجر وهلي زړه ټکورومه زه یې بند کړی په خمارو سترګو یمه

۴- ستاینه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

یه پښتو ادب کې دپیسو پیدا کولو لپاره مدح نشته ، یواځې په مینه کې ستاینه او مدح د دغو ادبیاتو مضمون جوړوي .

لکه ریدي ګل به تري جوړ شي		که دې په لنډه زنه ووهل خالونه
آسمان په ستورو ښایسته دی		لکه د پیغلې جونې غاړه په خالونه
په تروړمې کې رنا راغله		لیلا په تور اوربل غاټول ټومبلي دینه
د خلاصیدو امید مې نشته		لیلا دزلفو په رسو ټړلې یمه
دغم پولیس راپسې ګرځي		زه د لیلا په یارانه غل شوی یمه
د کلي منځ ته به لاړنه شم		لیلا باز په شان غوټې کړي زرونه
ما په ګودر د نجونو ښخ کړئ		وړینه
		ګوندې لیلا را باندې کیږدي قدمونه

۵- ځواني او نا ځواني :

ځوانمردي (عیاري) او فتوات په شرقي ادبیاتو او په ځانګړې توګه پښتو عرف (دود) او ادب کې یو رنګین څپرکي جوړوي ، خو بر خلاف ناځواني د تل لپاره د پښتنو په ژوند ، ادب او ټولنه کې غندل شوی او ښه یې نه وینې .

لکه :

اشنا ټپس ، ناسته د باز کړي		زه کم دلیله یې په ناستې وغولیدمه
د کوټې تیر را باندې پروت وای		راباندې نه وې د نامرد سړی لاسونه
بهر ته راشه که بآدر یې		د ښځو مینځ کې غور ځوي جوړه
یار مې په جنګ کې تر شاه راغی		لاسونه
خاوند بیاد ماسخوتن کړو		په بیګانې ورکړې خو له پښمانه یمه
خدایه موزیانو کې مرګ کړئ		د ګلو لښتې د موزیانو کټ ته ځینه
موذي دې خوب په پالنګ نه کړي		چې د غیرت لیونې جونه خلاصې شینه
		حق د هغو دی چې وطن په تورو خورینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آن هغه چاته چې واده یې کړي وي او یا یې نه وي کړی خو مین وي مګر بې عمله ، تو هم زمونږ د غیرتي پیغلوله خوا پیغور ورکړل شوی او د ډول تاتوانه او ناځوانه انځوریې داسې ویستلی دی .
لکه :

جانانه ستا مزګی نشته		زما همزولې زانګو ګانې زنګوینه

۶- غندنه :
له بده مرغه اوس اوس زمونږ په ادبیاتو او په تیره د ژورنالیزم په ډګر کې د ځینو ادبي ، سیاسي ، فرهنګي ځیرونه غندنه د لیکوال د عندي (ی) فطرت له مخې تر سره کیږي .
خو په پښتو ولسي ادب کې غندنه د ټولنیزې پر تلې (اجتماعي شخصیت) له مخې شوې ده ، یعنې دا ډول غندنه (دم او هجو) د کوم رعنا د (کسد ، قصد) له مخې نه ده ، بلکې ددې لپاره دغه غندنه شوې چې موذې او بیکاره سړي ته د ژوند لاره ور وښیي .
بهادران یو ځل په ځای مری
موذیګی هر ساعت په ځای یې ځایه مرینه
موذي له جنګه تر پله وکړه
په بیګانی ورکړې خو له پښیمانه یمه

۷ – مرثیه (ویرنه) : ساندې (Dirgi) – $\overline{Sande}$

ساندې ، مرثیه ، ویرنه ، ډیر ځله یو شی بلل شوي دي خو دغه توپیر ما (په هیله مجله لومړی ګڼه ، پیښور ، دانش خپرندویه ټولنه ۱۹۹۸) د (ویرنو او ساندو توپیر) تر سر لیک لاندې کړی دی . خو : (ساندې (Dirgi) او ویرنې (Elegiac) زمونږ د ولس ځانګړې (و مشخصه معنوي هستۍ ګڼل کیږي که څه هم دویر او ماتم او زړه در دونکې خالت اویا انساني روزنې خصوصیات ثابتوي او ددې ارثنګ رواني او معنوي دردونه هم تسکینوي) دو برنې په برخه کې نورې نظرې هم شته ، د مثال په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ویرنه یا مرثیه د تیر شوي غم او خفګان په برخه کې له هغه فریاد او شکوې څخه عبارت دی چې د جا دوست یا خپلوان پخوا مړ شوی وي او بیا وروسته شاعر پر هغه باندې د شعر په موزونو الفاظو کې غم او خفګان ښکاره کړي ، خو لاس په لاس وربانديې ته ژاړي) ۶۲ – ۳۱ تر ۳۵)

همدارنګه : (مرثیه عربي لفظ دی چې د عربي له یوه بله لفظه (رثا) مشتق شویدی او درثا مانا ده پر مړي ژړل او اه وزاري) مرثیې او ویرنې ډیر ډولونه لري . لکه : مذهبي ، دپاچاهانو مرثیې ، خپلو خپلوانو مرثیې ، د دوستانو او ملګرو مرثیې او .... په پښتو ادب کې مرقیې لرغونې تاریخ لري ، دلته به یې لنډې بیلګې راوړو .

څه داغونه ږدي په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له ما بیل کړو خوا یې ډکه
خدایه نه خو ستمګر نه یې دا څه کړي
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په جنجیو
چې د هیڅ چاپرې پیروزونه وه ځوانکه

په غمونو کېدی زوړ په دنیا پایي
که د زاړ په ارمان ته ومړ کوې کو دکه
کاش که ځوان د پښتانه په ننګ کې مړ وای
نه چې ګور لره روان شوله تلتکه
چې د قام په ننګ کې ومړ هغه زویه
په عالم کې د خپل پلار غاړه کالکه
مګر زړه یې دهاتي دی چې زغمي یې
دا شتې چې د خوشحال په زړه شوه لکه
(۳۱ – ۵۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د پنځم څپرکي د موضوعاتو لنډیز :

- پښتو فولکلوریک ژانرونه په دوو برخو ویشل کیږي .
- الف : ولسي نظمونه
- ب : عروضي نظمونه

خو پښتو فولکلوریک شعر په عروضي باندې نه برابریږي .

- پښتو د شعر رغاونیز تخنیک سیلاب و تونیک دی . همدغه د پښتو شعر شکلي سب ، دی ، په دغه سیلاب و تونیک سیستم کې مو دوه عنصره تر ستر گې ، څپه او تون ، یا وزن اوریتیم .
- غچ . سنټ یا فشار له تون سره نه شلېدونکې اړیکې لري .
- غچ هغه عملیې ته وایي چې د ژینیو توکونو په لړ کې په یوه توپ زیات فشار راشي او فشار په واول راځي .
- څپه پښتو کلمه ده ، هجا ته هم وایي ، هجا یو وار د خولې ښورېدل دي ، لکه را – ځم کې ته ، ځه .
- څیه ژبني واحد دی ، یا خپلواکه وي او یا له یوه خپلواک او څو بېوا کو جوړه شوي وي ، په دوه ډوله ده ، وازه او تړلې .
- وازه په واول ختمه وي ، او بنده یا تړلي په کانسونینټ .
- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نیمکۍ ، ټکې ، غږونه ، رباعي ، مقام ، غزل چاربیته ، بگتۍ ، د پښتو شعر فولکلوریک ډولونه دي .
- د نظمونه تر څنگه فولکلوریک نثرونه هم شته ، او نثر په معنوي او لفظي بر خو ویشل کیږي ، معنوي نثر د خبرو نثر ، د ټیلفون ،موبایل .
- مرد او نا مرد ، د محمد گل نوري د هېواد د پیاوړي فولکلوریک اثر دی .
- ولسي ادبیات د مضمون له پلوه ډیر غني دي ، روحیه یې سپیڅلې او د خلکو د تجربو محصول دي ، مضمون آفریني له انساني حساسیتونو سره یو ځای په کې ځلونه کوي .
- د ولسي ادب مضمون ډیر غنی دی ، پند ، نصیحت ، عرفان ، هیواد پالنه ، میړانه ، انتقادي ، سیاسي او حماسي او گڼ مضمونونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- چاربیته له پلوه په ساده او ځنځیري ویشل کیږي .
- سروکې د پښتو فولکلوریک شعر ، یا ولسي سندرو مهم ډول دی ، سروکو ته ځیني پښتانه نیمکی وایي او په پکتیا کې د منګلو خلک ورته پام وایي .
- سرو کې یا نیمکی په دوه پارکیزه ، درې څلور او پنځه پارکیزو ویشي .
- سروکې د فورم له مخې په دوو بر خو ویشل کیږي ، الف ږ د اتن سروکې ، چې شپږو ډوله دي ، ب : د موضوع له پلوه په تاریخي ټولنیزو اوعشقي سروکو ویشل کیږي .
- سروکې سندریز خصوصیت لري .
- ټپه په لومړي سر کې لنډی ده ، خو د بیان له پلوه په زړه پورې موزونیت لري . ټولې ټپې د یوه ځانګړي ذوق له مخې را منځته کیږي د مضمون له پلوه ډیره غني ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹ – د پنځم څپرکي پوښتنې :

۱- ټپه څه ډول فورمي شعر دی ؟
۲- ټپه د موضوع له پلوه کوم ډولونه لري ؟
۳- د ټپې پیل ، ارتقا او معراج په یوه انځور کې وښایاست ؟
۴- چار بیته څه ډول هندسي فورم لري ؟
۵- اتڼ څه شی دی ؟
۶- څو ډوله اتڼ پیژنئ .
۷- د سروکو سندریږې ځانګړنې په ګوته کړئ .
۸- نمکۍ څه ډول فورم لري ؟
۹- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه نور د مضوع او بڼې له پلوه څه ورته الي لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

۱- فولکلوري مقولې :

(مقولې) ته په لاتین کې میتولوژي (Mythology) ویل کیږي .
د اساطیرو علم ورته ویل شوی دی .وایي چې (Myth) کلمه د یوناني ژبې له (Mythos) څخه مشتق شوې ده . مایت Myth به په لومړي سرکې هر ډول کیسو ته ویل کیدلې دوخت په تېریدو سره یې مفهوم تغیر وکړ ، بیا په هغو کیسو اطلاق شوه چې منشا یې هیره شوې وي . ظاهرا یا له ورایه تاریخي برښې خو په اصل کې یوه عقیده وي چې دود ، دستور و موسسه یا طبیعي پدیدې توضیح کوي) اوس اوس (مقوله یا مقولې په هغو اسطورو راڅرخي چې دودیزې عقیدې ورکې بیان شوي وي) د دغو مقولو مجموعې ته میتولوژي وایي .

۲- اسطوره :

چې جمعه یې اسطورې ته په (دیدار یا سپیده) نومي مجله کې (دخلکو د باور یو ځانګړې بنه ده) ویل شوي خو .
اسطوره ډیر ځله له هغو مذهبي عقایدو او شعایرو سره تړلې ده چې انسان له هغې سره معنوي ارتباط ورکوي .

۳- نکل :

د هنري ذوق ځانګړې ډول دی چې د خلکو د ارمانونو او ایډیالونو انګاره په کې څرګندیږي .
نکلو نه هم ډیر ځله د انسان د عقیدوي الواکونو انځور جوړونه وي . دغه انځورونه او شخصیت جوړونه د خلکوپه باورونو او تیر و عقیدوي تړاو نو پورې اړوند وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل او کیسې توپیر :

۱- کېسه دنکل هغه بهیر دی چې د راوي له خولې سینه په سینه ویل کیږي .

۲- کیسه ځانګړی مهارت دی چې بیاني خاصیت لري ، یعني هغه الفاظ چې د یوې خاطرې او پیښې شفاهي سیږنه وکړي .

۳- نکل هغه خیالي یا حقیقي ، واقعیت دی چې له پیښو رغیدلی او د یو خیالي هنري او عقیدوي واقعیت په توګه یې بنه موندلي وي .

۴- نکلونه هغه یادګارونه وي چې د شفاهي کیسو له لارې سیږل کیږي .

۵-کېسه د نکل سیږنیز جریان دی او نکل ناسیږلی واقعیت (داستان) له همدې امله نکل ، داستان اوکیسو ته میتولوژي هم ویل شوې ده دا ځکه دا ټول د یو ډول مذهبي باورونو هنري سږنه ده ، خو توپیر دادی چې (نکلونه زیاتره د تفنن او هنري التذاد لپاره ویل کیږي) روهي صاحب)

اسطوري ، عقیده وي باورونه دي په اسطوره کې د جهاني او دایمي بآ ارزښته پیښو څرګندونې دي کېدای شي د ارباب النواعو د کړو وړو او یا نورو پیښو بیان وي .

د ځمکې او اسمانو نو پیدایښت ، د نړۍ دوره وهل مرګ او ژوند ، د خیر او شروع تر منځ مبارزه له مړینې وروسته حالات او ..... ټول د اسطوره په دایره کې راشي .

اسطوروي فکرونه و فولکلوري روایتونه دي هغه روایتونه چې عقیدوي منبع او زیرمه ولري ، اسطوره د لرغونې ژوند او ټولنو مشخصه (ځانګړنه) ده اسطوره هغه روایتونه دي چې د تاریخ په لومړیو پړاوونو کې د خیالي (Fantastic) ایماژونو ، (ارباب النواعو ، افسانوي اتلانو ، سترو پیښو او نورو) له لارې د طبیعت او ټولنې د بیلابیلو پدیدو د سیږنې او عمومیت لپاره کارول کیږي .

ځینې د علمي نړۍ لید د ر لودونکي پوهان پدې باور دي چې (ټولې اسطورې په خیال کې او د تخیل په مرسته د طبیعت د قواوو د تسخیر تابع کولو او ماتې ورکولو په منظور جوړې شوي دي)

د اسطور ځانګړنې :

په پښتو ژبه کې ډیر ځله اسطوروته (نکلونه او کیسې) هم ویل شوي دي . د لرغونو ټولنو آندود (طرز تفکر) ډیر اړخونه په اسطورو کې منعکس کیږي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسطورو کې مافوق الطبیعي توکې (عناصر) له ادیانو او عقیده و سر تړ او پیدا کوي په اسطورو کې اخلاقي او ایستیکې (ښکلانیز) ارزښتونه بیانیږي .
مارکس ویلي : (میتولوژي په نا آګاه هانه ډول د طبیعت هنري بیارغونه (باز آفریني) ده دطبیعت په دایره (مفهوم) کې د ټولني په ګډون آول مادي شیان شامل وي) د اسطورو ځانګړ نه پدې کې ده چې د خلکو له رواني حالت ، فکري جوړونې او باورونه سره کار لري ، هغه عقیدې او باورونه تمثیلیوي چې انسان له هغو سره تلپاتې تړاو لري او راتلونکي ژوند ته یې لوری او خوند ورکوي (د زمانو په درشل کې د باورونه مجموعه ده) .ماکسیم ګور کې د نړۍ تر ټولو ستر لیکوال د فولکلور په تیره د اسطورو به برخه کې اوږدې خبرې کړي او هغه دا چې :
(فولکلور د خلکو شفاهي ادبیات او د میتو لوژي له لاري لاس ته راغلي معلومات ټول دا خبره اثبات ته رسوي چې د فولکلور د پراخو هنري عمومیتونو په واسطه طبیعي پدیدې ، د طبیعت په مقابل کې مبارزه او ټولنیز ژوند منعکسوي) (د دې تصور به ډیر مشکل وي چې څلور بول څاروي د خپلي بقا لپاره د هلو ځلو په ترڅ کې په داسې افکارو مشغول شي چې د کار له پروسو او د ټبر او قبیلې له پرابلمونو سره اړه ونه لري) (۲۸- ۴۳۱)
د ګور کې چانیز نظر داسې راوړو : (اسطورې د زیار ایستونکې انسان د هیلو . ارمانونو او له سختو فزیکې کارونو څخه د خلاصون لپاره د ده د هلو ځلو یو خیالي او ارماني تجسم دی) ځینې نور پوهان پدې باور دي چې د هرې اسطورې د پیژندلو په برخه کې (نظر عقیده او معرفت) د پام وړ دي .

د اسطورو او علمي افکارو توپیر :
اسطوروي په عقدیه او باور اړه لري .
اسطورې کېدای یو محافظه کاره فکري وي له خرافاتو سره تړاو ولري . خو علمي فکر دانه مني علم په واقعیتونو باندې باور کول دي میتولوژي په تجرپوي ژوند باور لري علمي لید د نظر یو مجصول دی خو اسطوروی فکر تجربوي باورونو محصول دی . مثلا په اسطوره کې دا خبره د منلو وړ ده چې د زلزلې منځته رانګ د دې محصول دی چې ، دنیا د غوایي په ښکر ولاړه ده او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کل چې غوایي ستړی شي او دنیا په بل ښکر اخلي نو د دغې تبادلې په صورت کې زلزله منځته کیږي . یا (لمر او سپوږمي) نیول هم دداسې اسطوروي او علمي افکارو د رابطې په لړ کې توضیح غواړي لنډه دا چې اسطورې ، سمبولیک خصوصیت لري ، په هغو کې د جاپیره نړۍ په باب مفهومونه شخصیت پیدا کوي . اسطوروي فګر کوونکي خوښین (Subject) او بد بین (Eject) وي .

۴- د خلکو هنرونه او فنون:

چې هنر د مینې نه لري نو هیڅ دی
بې هنر هلکان خوښ نه لري نجونه
او حتي خوشحال بابا خو له طالع څخه لوړ بولي
که طالع او هنر دواړه سره کیږدي = زه خوشحال به پکې ونیسم هنر

هنر د انسان د فطري طبیعت ملګری دی د ژوند په تېریدو او بدلون ، خلک له بیلابیلو پیښو سره مخ کیږي او بشر د خپل فطرت له مخې ځینو کارونو ته لاس ور اچوي او هغه تر سره کوي چې وروسته بیا د هنر او فن په توګه را منځته کیږي مورږ به هنر او فن په کره او لنډه توګه معرفي کړو او بیا به د خلکو فنون او هنر ونه په ګوته کړو .

<u>هنر او فن :</u>

الف – آیا هنر او فن یو مفهوم لري ؟
ب – د هنر او فن ګډې (او بیلې پولی کومې دی ؟
۱- د هنر د انسانانو عقیدې ، اسطورې ، افسانې او شعایر او ..... رانغاړي .
هنر د ټولنیز شعور ستره او عالي برخه ده چې ښکلا نیز هویت ولري .
هنر او ووه ګونی برخې لري :
شعر ، مجسمه جوړونه ، خطاطي ، کاکې ، رسامي ، موسیقي معماري او .....
۲- د هنر او فن توپیر او ورته والی : هنر انسان د ټولنیز شعور زیږنده ده ، د هنر د هرې برخې مواد یو له بله سره توپیر لري چې د فن له مخې د فني خلکو له خو کارول کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیلګې په ډول : شعري فن مواد ، الفاظ جوړوي همدارنګه د معماري لپاره (خټه یا مثاله ، خښتي او .... او همداسې د هنر نور ډولونه هم درواخله) هنر . مواد له طبیعت څخه اخلي ، هنري مواد دشاعر

د خلکو هنرونه د محتوا او شکل له مخې :

الف – د محتوي له پلوه دغه هنر رښتیې (ریالسیتیک) مواد لري په دغه هنر کې د عوامو غوښتنې په رښتني ډول انعکاس مومي په دا ډول هنر کې د خلکو د ژوند ساده ګې په عاطفي ډول انځوریږي . په فولکلوریک هنر کې خیال زورور وي خو دامانا نه لري چې رښتني جنبه ونه لري ، بلکې په ساده ډول د هغو پوهنو خیالي انځور دی چې (د دوی ژوند پکې په رسا ډول انځوریږي)
مثلا : جمالو ، تاوړې دانې کړی دی وړي وړي ..... (یعنې جمالو کومه نجلۍ ده چې نوی پیغله شوی ، د نوموړې د نوې ځوانۍ ښکلا په ډیر هنري ډول سره بیانوي) دا د عوامې هنر خصلت دی چې محتوا یې برخه یې ټوله له ریالستیکي خوږو ، عیني او خیالي غوښتنو څخه ډکه وي .

د فولکلوري هنر ځانګړنې :

۱- ولسي توب
۲- رښتنولي
۳- حماسیت
۴- لرغونوالی
۵- ساده ګې
۶- بدیع توب (نوی والئ)

ب – د شکل له پلوه :

فولکلوریک هنر د بڼې یا شکل له پلوه ډیر ډولونه لري چې هره بڼه د ځانګړو محتوا وو بیان کوي ، د مثال په ډول :
لنډۍ . متل ، سروکې ببولاله او .... نور فورمونه ، هغه ځانګړې کالبونه دي چې ګڼې موضوعګانې رانغاړي . دغه کالبونه د پښتون ولس د طبیعت ځانګرنه راپه ګوتو کوي ، هر کالب د ولس د فطري طبیعت له مخې په طبیعي ډول طراحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي هیڅ ډول مصنوعیت پکي نه ځائیږي ، یعني دا چې (لنډۍ ډوله شعر) ته په مصنوعي ډول کوم مشخص شاعر کالب نه دی جوړ کړي ، بلکې دغه کالب په نا آګاهانه ، طبیعي او عاطفي ډول دیوې پښتنې یا پښتانه ولسي شاعر له خوا رامنځته شوی وي ، چې بیا وروسته یې واسي او عام مقبولیت حاصل کړی دی .

۵- د ولسي او فولکلوریک هنر ژانرونه :

فولکلوریک هنر ډیر لرغونې پخواني فورمونه لري چې غوره او مهمه یې ولسي سندرې دي . د فولکلوریک هنر فورمونه (ژانرونه) نومونه په لنډه توګه اخیستلای شو :

الف : ملي سندري :
مقام ۲- غزل ۳- ساندې ۴- کاکړۍ ۵- لنډۍ (سورې) ۶- بابو لالې ۷- برغازی ۸- د مروتو کسرونو ۹- د هوتکو ناړې ۱۰- لنډه کۍ ۱۱- انګې (دسیال کاکړ فولکلوري سوغات) ۱۲- د کېسو غړونه ۱۳- د اتڼ ناړې .

ب – تجربوي ، افسانوي او منل شوی فورمونه :
۱- افسانې ۲- کېسې ۳- نکلونه ۴- لرغونی تجربې ۵- متلونه ۶- پوهنې ۷- حکمتونه ۸- چستانونه ۹- روایتي کېسې او نکلونه ۱۰ فکاهي کېسې ۱۱- د ژوبوکېسې ۱۲- د جادو ګرې کېسې ۱۳- د ماجرالټونکو افسانې لنډه دا چې فولکلوریک هنر د فورم له پلوه په دې برخو ویشلای شو :
۱- منثور ادب او هنر (افسانې کېسې او نورو ....
۲- منظوم ادب د ولسي سندرې او نور .....
۳- منظوم وزمه ادب (متلونه ، منثوري کېسې او نور ..... ۸۱ – ۱۴)

۲- د خلکو فنون :
د خلکو د فنون د نومورو خلکو د دودونو یو رنګین څېړکی دی .
دغه فنون په لاندې برخو ویشل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : دودونه . چې وروسته به تر مستقل سر لیک لاندې مطالعه شي .
ب – مهارتونه :
دغه مهارتونه په مادي او معنوي برخو کې تر سارګو کیږي .
لکه :
ادبیاتو (نظم او نثر) پو (طب ، (مارلړم ، غندل د بوتو کارول ، نجوم او .....)
دود انیو او کورونو په باب عقیدې ، د ور سامان ، د جګړې ، ښکار او لوکولو ابراز ، د خلکو کسبونو ، نقاشي ، رسامي . موسیقي ، اتڼ ، ډهل ، اشرونو او نورو مهارتونو پورې اړوندیږي ولسونو د لرغونو دودونو او پرله پسې تجربو محصول وي ، د مثال په ډول ، که د بزګرۍ کولو لپاره توکي په نظر کې ونیسو ، نو درلودلو سره را منځنه شوي دي او له مهارت وروسته یې فني بڼه غوره کړي ده ،یعني د یوې کولو یا بزګرۍ فن د مغو پرله پسې تجربو محصول دی چې د خلکو د مهارت او تمرین په لړ کې شکل او بڼه موندلې وي .

شکل(۱۳)

دغه انځور د خلکو د فولکلوری فونونو او لوبو(نیزه وهلو) یوه برخه ده .
(ګل محمد نوري، ملي لوبې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دودونه (Customs) :

دودونه د خلکو د مهارتونه ؤ مناسباتو او اړیکو هغه پر له پسې دوامداره فطري ، فني ا غیر فني کړنې او بآورونه دی چې له لرغونو زمانو ور پاتې وي یا دودونه ، د خلکو هغه کړنې دی چې د پیړو یو په اوږدو کې یې هویت موندلئ وي . پښتو - پښتو تشریحي قاموس کې راغلی دي . (رسم ، رواج ، دستور ، عنعنه ، تړه ، هڅوب ، کلتور ، کلچر ، ثقافت او فرهنګ ته ویل کیږي) (دود) مفرد او (دودونه) یې جمع ده . دودونه د خلکو له عنعنو څخه عبارت دي چې دوختونو په تار پیل شوي وي . دود رسم او رواج به مفهوم کاریږي (دود او عنعنه د کلتور یو پراخه ټوک دی او په اصطلاح کې د خلکو د کړنو (چلن بیلګو) هغې مجموعې ته ویل کیږي چې په عنعنوي بڼه له یوه نسل څخه بل نسل ته انتقالیږي) دود د کلتور یوه برخه ده ، خو کلتور یو دود نه دی له همدې امله : (دود د کړنو (چلن) هغه ټاکلی او ثابت قواعد دي چې د زمانې په اوږدو کې را منځته شوي وي او په یوه یا بله سیمه کې د خلکو د ژوند لارې چارې تنظیموي (لکه د میلمه پالنې ، واده ، اخترونو او داسې نور دودونه) باید ووایو چې په دود کې د ټولنیز فعالیت هغه اړخونه (جنبې) نه ګډل کیږي چې د بیولوژیکې عواملو په واسطه ټاکل شوي وي .

لکه :

خواړه (خوړل) دودنه دی خور وریجو مختلف پخول یو دود دی .

د پښتنو دودونو ډولونه :

دغه دودونه ډیر دي چې له لرغونو زمانو را په دې خوا ددوی له ژوند سره تړاو لري هر کلی قوم او سیمه جلا جلا سره ګډ دودونه لري ، ځینې به یې دلته راوړو .

۱- دواده ، موي او ورځو نومونه اودودونه .
۲- د پسول یا ګانو کارولو دودونه .
۳- پریکړې او نرخونه .
۴- برخه ، د جنګ پ وخت کې ځینې اصطلاحګانو د کارونې دود .
۵- لوبې (مستۍ)
۶- د لوبو په وخت کې اصطلاحګانې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- دماشومانو تر منځ مروج دودونه یا فولکلور .
۸- میلمه پالنه .
۹- د خلکو تجربې (طب ، ټوټکې ، انګیرنې ، کرکې او کړنې .....

دواده او مراسم :

کله چې د چا زوی ځوان شي نو دواده فکر یې کوي اویوه نجلۍ او بلۍ تر سترګو لاندې کوي ، نو لومړۍ غلی ګوري .

۱- نجلۍ لیدل یا کتل :

نجلۍ خوښونه هغه مرحله ده چې په کلیو او اطرافونو کې د زوی لپاره د مور او یا خویند وله خوا د یوه کور نجلۍ په نښه کیږي ، لومړی سپین سري او مشرانې ښځې د نجلۍ کورته ورځي ، هڅه کې نجلۍ وګوري ، نجلۍ ځان پټوي خو د هلک خپلوانې ښځې نجلۍ ګوري ، غږه وي یې ، لاس پښې ، مخ و ویښتان و قدو قواه او ټول کړه وړه یې ګوري که چیرې نجلۍ د څیر ې او کړو وړو له مخې خوښه شوه ، تو کورته دغه خبرې وړې له هلک سره هم دات خبرې شریکوي ، کله د هلک له خوا خوښه ور کول کیږي او کله خو هلک د خوښو صلاحیت هم نه لري .

۲- روی باري (جرګه ګۍ)

د نارینه و هغه ډله چې دورځې له خوا د هلک له کوره د خوښې کړای شوې نجلۍ کورته ورځي . نن نو د نجلۍ پهخ کور کې زنګون وخل کیږي او د هلک کورنۍ او دوستان د نجلۍ له کور سره د دوستۍ پیدا کولو لپاره بیابیا دو دوستۍ موضوع یدوي کېداي شي له دوه ، درې او وارنو وروسته د نجلۍ له خوا د هلک د کورنۍ خو له خوږه شي او یارد شي . که جیرې شیریني ور کړ شوه نو داد (هو کړې) لومړنۍ مرحله ده چې د دوو کورنیو تر منځ د خپلوی د مانې بنسټ ږدي .

۳- هوکې (هوکړې) دود :

د نجلۍ د کورنۍ له خوا د رضایت لومړنۍ ګامونه اخیستل دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوکړه : (د پښتنو له دودونه څخه یو هم د هوکې دود دی . د هوکې دود په ډیره درناوي اداکیږي او ډیرې د خوښۍ ورځې دي ، دا ځکه چې لومړۍ پلا د لور د پلار دوستي سره کیږي په دغه نسبت د هوکې دود او باید په ښه توګه پای ته ورسوي ، لومړنۍ د زوم پلار له ورسره څو کسانو او د کلي ملا صاحب دهغه بل کلي د لور د پلار کره ورشي ، وروسته له چای خوړ لو د زوم پلار د لور پلارته ووایي چې (خور او لو د بل د کور دي نو مور تاته راغلي یو ، ستا دوستۍ مو خوښه ده) بیا د ولور او یا نورو خوراکی شیانو پوښتنه د هلک د کورنۍ له خوا کیږي خو د نجلۍ پلار وایي چې زمور په کورنۍ یا قوم کې د ولور یا نورو شیانو دود نشته ، دا په تاسو پورې اړه لري چې څه کوي ؟

باید وویل شي چې دو لور دود په مرکزي یا شمال شرقي پښتنو کې دومره نشته ، خو په ځینو مرکزي او جنوبي سیمو کې داسې نه ده ، د چا خبره ځینو سیمو کې د ولور بار دومره دروند دی چې ملا ماتونکی دی) او ځوانان مجبور دي ان له هیواد بهر هیوادونو ته دمزدورۍ او یا هیواد کې د خپل مالـ ، کور او پټیې پلور لو ته هم غاړه کیږدي .

چې وکړي په پیسو		بیا ژوندوي د مزو
د سیالې کول سخت وي		د کم اصلې ډیر آسان
چې ښکلې یې بشر وي		د هغو به ډیر و لور وي ...

دا او داسې نور د لیلونه د (ولور) د اخیستلو لپاره وایي :

۴- کوچنی د سمال :

(هوکې) یا (هوکړه) د کوچنۍ د سمال په مانا ده کوچنی د سمال د چا خبره هم شیرینې ده چې په یو ظرف کې د لور د کور له خوا د هلک د کورنۍ مخ کې اینښودل کیږي لږ شیرینې د (هو) په نامه ورکول کیږي او د هلک د کورنۍ له خاو په نو مورې لوښي (ظرف) کې پیسې کینښودل کیږي ښځې دار یاګانې را اخلي او بدلې وایي .

نارینه چې کله د نجلۍ له کوره وځي ، ټکان کوي پخوا چریې ، دانیر (داروئي) یا تفانچې وي ، خو اوس او س ډیر نوي نوي ډول ټوپک پیدا شوی دی مګر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښارونو کې بیا د ډزو دود کم شوی یا نشته کوچنی دستمال د شیریني ورکول دي .

۵- لوی دسمال :

لوی دسمال هغه مرحله ده چې پښه ارته (کوژده) هم ورته وایي .

په اوسنۍ اصطلاح شیریني خوري کیږي د هلک او نجلۍ کورنۍ سره راشه او درشه کوي او هلک له خپلې کورنۍ سره د نجلۍ له کوره سره معرفي کیږي . په ډیرو پښتنو سیمو کې هلک تر واده کولو پورې د خسر کورته نشي تلای او که ورځي نو دور ځې له خوا ...

د لوی دسمال په برخه کې بدلې :

لوی دسمال ده لوی یې سور دی

د پلار په سر کې راوړو د کاکا پر اوږو خپور دی ځینې خلک ژر واده کوي او ځینې یې په ځنډ کوي ک کوم اختر په منځ کې راغی نو به هر ومرو نجلۍ ته جوړه وړ وړل کیږي کله چې دواده تیاری کیږي نو د هلک کورنۍ د ناوې کورنۍ ته د پریکون) لپاره ورځي.

۶- پریکون :

هغه مرحله ده چې د هلک لوری د نجلۍ کورته راځي او ورته وایي چې واده راکړئ که موافقې ته سره ورسیدل نو دواړه خواوې ځان دواده کولو لپاره چمتو کوي . دغه وخت دواړه کورنۍ خپل شرایطو وړاندې کوي که مخکې د لوی د سمال په وخت کې (دلور) معلوم شوی وي لومړۍ هغه د هلک کورنۍ پریکوی او بیا د نور لګښت اندازه هم معلوموي لنډه دا چې پریکون د ناوې د کورنۍ له خوا هغه مشخص وضع شوي شرایط دي چې د هلک کورنۍ به یې مني او د هلک د کورنۍ له خوا هغه موده (وخت) دی چې واده به باوري

۷- ختې (خلتي) :

هغه جامې دي چې په مجموعي ډول د ناوې کورته راوړل کیږي خو په وردګو کې ، ختونه (خلتې) (پوښ) هم ویل کیږي (داهغه جامې دي چې د نجلۍ کورنۍ) د خلک په کورنۍ اینبودل کیږي په واده کې راوړل کیږي او د نجلۍ خپلو خپلو انو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکول کیږي) (او رنګ مختار) په همدغه ورځ دواده د شپو او ورځو خرڅ راوړل کیږي د هلک او نجلۍ کورنۍ خپلو دوستانو ته خبر ورکوي او نایې (ډم) په قوم او خلکو کرځي او سبا یې (توی) ته راغواړي .

۸- د نکروزو شپه :

دغې شپې ته د (دوستانو) خویش خورګۍ) شپه هم وایي . له نږدې او لرې ځایونو نږدې دوستان کورو کلی راغونډیږي له خوړو وروسته (سل او ساز) په دواړه کورنیو کې پیلیږي ، د ناوې خور لندې راټولیږي د ناوې لاسونه او پښې سرې کوي . لاسونه په ځانګړو د سمالونه سره ټرل کیږي ، دا شپه له ناوې سره ډیرې نورې نجونې هم لاسونه سره کوي ، د کښن لاس ورغوئ او وړه ګوته . په دغه شپه د هلک د کورنۍ د مشر یا ماما له خوا هم سره کیږي . په دې ډول ددې شپې مراسم تر سره کیږي .

۹- ولسي واده (توی) :

دغه ورځ توی د ورځې په نامه هم یادیږي ، د غرمې لپاره د ناوې او هلک کونیو له خوا واده باریږي په ځینو سیمو کې ښوروا په ډیرو ځایونو کې وریښجي پخول کیږي پخوا به نرمي وریښجي یا شوله چې مساله به یې هم در لوده له پخیده ، خو اوس نرې وریښجي باریږي کیدای شي هر څوک له خپل وس سره دواده مصرف وکړي مګر ولسي ټره دیره مهمه ده .

له ډوډۍ هوړ لو وروسته دواړه خوا د نورو (ناوښراوړلو او ناوې جوړ ولو مراسمو ته تیاری نیسي .

۱۰- وراوې :

(وړا) د هغو ښځو او سړیو مجموعه ده چې د ناوې د کور په لور ورځي :

الف – د ښځو ورا .

ب – د نارینه و ورا .

د ښځو ورا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د هلک او نجلۍ کورونه سره نږدې وي نو د ښځو ورا په پښو ورځې او کند نو په اسونو او اوس په موټرو کې ورځي . ښځې په ډله روانیږي ښځې اتڼ کوي ، بدلې وایي او چې کله د ناوې کورته ورسیږي نو ددواړه خواو و ښځې را ټولیږي او ختې د هلک د مور ، خور او یا بلې ښځې له خوا ورښوول کیږي ښځې اتڼ کوي او ږغونه :

د ښځو د ساړه اتڼ ږغونه :

اسپه یم بهانه		تاویز مې د سرو زرو دی په غاړه
په برخه د موزۍ یم		د موزي پر آخو اتل وچه ولاړه
ګرد کمیس پر ګده پیغله جوړ		ټوله شپه یاي کړي
دی		بیا غاړه غزوه لکه کوتره
که نه سوه برابره		بل چاته به یې ورنه کړم
تور دلی مې مزی د ګریوان دی		

که زانې راغلی شنې کوترې
که باغو راغلې زانې ، زانې له اوبو راغلې ....
شاهوا خواری میندلی په ارمان دی

د ښځو د څو اتڼ غږونه :

کوزدې همیشه په څوړ منې کې وي ، د بیکارۍ وختونه وي ، ښځې ټولې را ټولیږي او داسې غږونه کوي :

نن چې د ګلو باران سوی دی
زانې له اوبو راغلې زانې

او په دې ډول نارینه نڅا او اتڼ کوي ، د ناوې کورو ته رسیږي د ناوې کورنۍ په یو لوي میدانی (باغچه) کې د شاه او د ده بدر ګه خلکو لپاره ځای جوړه کړي وي ، شاه په ډیره سختۍ له آس څخه کوزیږي د خسر له خوا باید کور ، کوټه یا بل قیمتي شی ومنل شي ، وروسته له هغه کوزیږي او په مخصوص ځای کې کښې د شاه دواړو خو اوو ته شاه بالاګان وي چې د چا خبره د هغه (شاه) محافظین وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱- ناوې کره د زوم ورتلل :
کله چې نخاوې او اتڼونه ، نیزه ویشتل ، بزکشي او نور مراسم پای ته ورسیږي نو شاه د خسر کورنۍ او ناوې د درنښت لپاره د هغوي کورته ورځي د شاه خور ګانې یا د مورنې نورې برابرې نجونې د هلک شاه او خوا دریږي او د شاه ساتنه کوي چې د ناوې د کورنۍ نجونې یې د بوټو غلا ونه کړي او یا څه ور پورې ونه تړي که نکاح نه وي تړل شوی نکاح او ایجاب قبول کیږي ، شاهدان د ملا تر مخې شاهدي ورکوي او کېدای شي نکاح مخکې او یا دواده په شپه هم وتړل شي .

۱۲- که چیرې د ناوې خوا نجونې پدې بریالۍ شوي چې د زوم بوټونه او یا نور څه پټ کړي نو په بدل کې به یې هرو مرو پیسې تړې اخلي ، د شاه د ډلې هلکان هم هڅه کوي د ناوې د کور ځینې شیان د تبرک لپاره له ځانه سره یوسي .

۱۳- د ناوې بارول :
د ناوې د مشر ورور له خوا په دسمال کې ډوډۍ یا روټ را اخیستل کیږي او د ناوې تر ملا ورتړل کیږي . له دې وروسته (اووه) پنځه ، درې یا دوه ښځې دراپاڼې په توګه له ناوې سره ځي ، ناوې چې کله دشاه کورته رسیږي نو له آس یا مورته څخه تر هغو نه ښکته کیږي څو د شاه پلار یا یو مشر له خوا ورته جلا کور یا په کور کې یوه کوټه ورنه کړل شي . وروسته له هغه ناوې ښکته کیږي او تر ملا نولې ډوډۍ د ناوې دورور له خاو د جوړ شوي تخت تر سر تړې خلاصیږي له وي څه خوراک وروسته له ناوې سره راغلې ښځې او سړي خپل کورته ځي (دا د روزي وروړل او یا د ناوې د نیکمرغه قدم ما نا لري)

۱۴- شاه سلامي :
په سبا باندې شاه له (۷) تنو سره د خسر کورته د درنښت لپاره ورځي او د ناوې کور هم خپلې لور ته ډوډۍ راوړي چې ورته تبخي وایي .

۱۵- تخت جمعي یا (روز سه) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا په اوومه ورځ د ناوې پر یو لل او یا جله ګریز . مراسم هم شته هو دا په پښتو کې نشته او د فارسي ژبو د کلتور د ااغیزو په نتیجه کې څه نا څه شته .

(اونګ مختار)

ب – د لومړۍ خښولو ،فاتحې ، دعا ، جمعګۍ ځلویښتي او تلین دود . که څه هم د مړي خښول ټول په اسلامي شرعي طریقه تر سره کیږي ، خو دود یزه طریقه هم پکې له یاده نشو ویستلای .

د مړي خښول :

د خلکو خبرځ کله چې په چا مړی وشي ، نو ورځ وي او که شپه ، سمدلاسه د کورنۍ اولادونه ، خپلوا ، آشنایان او دوستات خبر او راټول شي ، ژړا او انګو لاوې پیل شي . د هر مړی لپاره دودونه ، تیاری او دهغه پر سر ژړا او فریادونه توپیر لري لکه دلویانو (نارینه او ښځو او ماشومانو .....

۱– د لویانو مرګ او مړینه :

که د کورنۍ پلار یا مور مړه شي نو غم یې له ټولو زورو وي ، دا ځکه چې ټوله کورنۍ وربانديې را ټوله وي . ځینې نارینه او ان ښځینه مشران شته چې ټول قوم یې په مړینه خپګان ښکاره کوي . که څوک مخکې له مخکې ناروغ وي ، نو تکفین او د خیرات لوازم یې له مخکې برابر شوي وي ، سمدلاسه د کلي مشران په یوه خو له د خښولو او جنازې وخت ټاکي .

د قبر ویستل :

د کلي یا قوم څو تنه ځوانان یا با تجربه سپین ږیرې د قبل د کښندلو لپاره یو مان (بیلونه) او کلنګونه (کلندونه) را اخلي او په بیړه هدیرې ته ورځي ، کله چې قبر برابر شه ، نو کلي ته خبرو ورکوي . مولوي صاحب له نورو مشرانو سره مړی پورته کوي او اوه قدمه اخلي او بیا نور ورسره مرسته کوي . د مړي له خوا خښولو وروسته په ځینو ځایونو کې د قبر پر سر حلواویشل کیږي او ځیني نور یې مانښام د (غړي) په توګه ویشي . د قرانکریم ختم او د فاتحې مراسم په دریمه ورځ تر سره کیږي .

خیرات کول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې پښتانه قومونه شته چې په خپل منځ کې جلا جلا ټرې لري . ځینې ځایونو کې د مړي کورنۍ له اولې ورځې بیا تر درېمې پورې هیڅ شي نه شي پخولای ، ټول کلي د میلمنو ، مسافرو خرڅ ، خیرات او هر څه په غاړه لري ، خو ډیر ځله په مختلفو سیمو کې له خپله د مړۍ د کورنۍ خپل باج په غاړه لري . خیرات ډیر ځله په دریمه ورځ تر سره کیږي نایي یا هلکان خپل قوم او یا څو کلوته خیر ورکوي و هغوي ښځې او نر ، ماشومان او لویان راځي ، ډوډۍ خوري دعا کوي او پورته کیږي .

اووه جمعې :

جمګې ورته وایي که مړی ښځه وي ، نو پلارګنۍ یې هم ختم و خیرات کوي او یا یوه جمعه ور پسې خیرات کوي . څلویښتي : له (اووه) جمعه ګیور وروسته د (څلویښۍ) مراسم وي دغه وخت بیالوي خیرات کیږي ټول قوم او کلی خبریږي او ډوډۍ له دود سره سمه ورکول کیږي د خیرات په مراسمو کې ټول خلک په یو ډول برخه اخلي . تلین (کال) : د مړی له کال پوره کېد و وروسته دهغه تلین نیول کیږي تلین له یو کال وروسته په مړی پسې د لوی خیرات مراسم دی او له تلین وروسته کله نا کله (غړی) ورکلو کیږي چې (جاري صدقه) یا (صدقې جاري) هم ورته ویلای شي . یادونه : د ښځو او نرانو دود توپیر لري ، کله چې نارینه مړشي (۷ جای نمازونه ، ۷ کلام الله (ج) مجیدونه او کله نا کله دمړي کالي خلکو ته ورکوي خو د مړي کالي چې کله په تخته بآسي نو ژر یې په پخوا او بو مینځي څو د مړي ډوډۍ پخې شي خو د ښځو لپاره (اووه قرانکریمونه ، جای نمازنه ، ۷ پوړي ستنې ، ۷ ګوتمۍ ، اوه کلچې صابون ، ۷ ائینې ، ۷ ګوتکه تارونه ، ۷ ګومنځې) او .... هرې ښځې چې مړۍ پر یولی وي هماغه یې تقسیموي . په اوومه ورځ یا ډیر ځله په پښتو کې د مړي ښځو خور ، لور ، مندې او ... د مړي کالي مستحقو ته ورکوي او ان پیاله ، کاسه ، تورو شین چای او نور شیان سره ویشي .

۷- داونۍ دور خو دودیز نومونه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر ولس ځانته ژبه لري او په هر ه ژبه کې د هر چا او د هرې ورځ لپاره ډېر نوم شته دغه نومونه د ژوند په دوامدار بهیر کې د تجربوي حاصل او صورت په له مخې ټاکل کیږي .

د پښتنو ژبې اونۍ دور څو نومونه تر ټولو غوره او ښکلي دي او هر نوم د ځانګړو تربوي درکونو لهمخې اینبودل شوی دی ، له همدې امله هر نوم ، هر ه کلمه د ولس د تجربو پ بټیو کې پوخ شوی وي له همدې امله هر نوم جلا مانا هم لري د نوم اینبودلو نیټه دقیقه څرګنده نه وي . اوس به داونۍ د ټولو ورځو نومونه راوړو :

الف – خالي (شنبه) Saturday :

دغې ورځې ته ځکه خالي وایي چې خلکو یوه ورځ کې عبادت کړی وي ، ورځ یې په هو سایي او ارامۍ اړولي وي ، روح یې ارامي موندلې وي او ذهن یې ارامتیا تر لاسه کړی وي ، د دغې ورځې ځانګړنې :

۱- خالي (شنبه) له ټولو ستونزو و څخه پاکه وي .

۲- که څوک د هر کار د کولو هوډ کوي په پوره ډاډه زړه یې تر سره کوي .

۳- دغه ورځ په پوره خوشالۍ باید تیره شي .

۴- له ښوا خلکو سره خبرې او مجلس د نورو ورځو د ښیګڼې زیری ورکوي .

۵- د خیر کار کول د دې ورځې ښکلا لاړیاتوي .

ب – اتوار (یکشنبه) Sunday :

د کوزې پښتو نخوا د پښتنو له خولې (له هفته واره جوړ شوی دی ، مانا یې داده چې د ټولې اونۍ د ټولو په پام کې نیول شویو کارونو پوره معلومات لري او ځینې لاوایي چې په اونۍ کې شوي کارونه بیا تکرار شي) ځانګړنې :

۱- ډیر کار کول

۲- بیابیا تکرارول .

۳- نیکې کول

۴- د ټولې اونۍ د کارونو وړاندوینه او بیا له سره کول .

ج- ګل (دوشنبه) Monday :

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره دغې ورځې ته پښتانه (ګل) وایي چې حضرت محمد (ص) په دغه ورځ پیدا شوي دی ، ځکه نو دغه ورځ له ګل سره ورته (تشبه) شوې ده .
اصطلاحا (ګل کول) سر را پورته کول ، د غوټې غوړیدل دی ، په دغه ورځ .
۱- روژه نیول ثواب لري .
۲- تقوا او ډیر کار کول .
۳- له قهر ، غوصې او ټولو نارو اوو څخه ځان ژغورل .

د- نهه (سه شنبه) Tuesday :
ددې لپاره دغې ورځې ته نهې (مانع) وایي چې ستونوز من کار تر سره نه شي ، کېدای شي په کار کې خنډا را منځته شي ځانګړې .
۱- په هر کار کې له خدا را منځته شي ، ځانګړې :
۲- د ناوړه او سخت کار نه کول .

و- شرو (چهار شنبه Wednesday) :
د دې لپاره یې شرو بولي که کوم سخت کار چا پیل کړ ، نو هر ومرو یې سر ته ورسوي پدې ورځ .
۱- سفر به نه کوي ، ځکه سختي ورپېښېږي .
۲- د کار په کولو کې په فکر کوي .
۳- له خدایه مرسته غوښتل .
۴- داونۍ د مخکې کارو پای ته رسول .

هـ - زیارت (پنجشنبه) Thursday :
پښتانه پدې ورځ زیارتونو ته ځې آن هغه مالونه چې (شاشه بند) وي هم غونډې او هدیرو ته بیایي او له شهید څخه یې (۷) واړه راتاووي ځانګړې .
۱- خلک خیراتونه ورکوي .
۲- بدي نه کوي .
۳- د دوستانو احوال اخلي
۴- د روژې نیول په دغه ورځ ثواب لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

آدینه (جمعه) Friday :

دغه ورځ ډیره سپیڅلې ده ، نه یواځې په پښتنو ، بلکې په ټوله اسلامي نړۍ کې دغه ورځ خوشحال بابا په خپل شعر کې د ادینه په نوم کارولې ده .

خو له خوشحاله مخکې امام محمد غزالي (رح) په پنځمه پیړۍ کې هم کارولې ، ادینه ، د لرغونۍ په نامه یادیږي ، ځانګړنې :

۱- ډیر عبادت کول .
۲- له خدایه (ج) ښښه غوښتل .
۳- ښه کارونه کول .
۴- پاکې جامې اغوستل .
۵- ځان ولل .
۶- ښه خوراک کول .
۷- استراحت کول .
۸ – دوستانو سره کښښنا ستل .....

د بازار ورځ ، چې خلک له ډیرو لیرې ځایونو او کلیو ورته راځي ، مالونه پلوري او د اړتیاو وړ مواد پیري ، د بل مخ انځور د بغلان ولایت د زاړه ښاربیان راکوي .

شکل(۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرافات او اباطیل (ناوړه دودونه)

دغه دودونه د عوامو په اصطلاح د (هم چشمۍ) (منفي رقابت) په نتیجه کې قوت پیدا کوي ، نه یواځي اقتصادي زیانونه لري ، بلکې ګډې ، ماتي او ژوبلي هم په کې را منځته کیږي . ملاماتونکي دودونه دي ، دغه ناوړه دودونه له فرد نه نیولي بیا تر ټولنې پورې بدې اقتصادي او اجتماعي اغیزې ښندي . خرافات د افراط او تفریط په تله ، د فرد او ټولنې د کرکتر تلل دي ، ملاتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولنې د انسانانو په روحیه ناوړه اغیزې پرې باسي ، هغه وخت دغه دودونه قوت مومي چې د ټولنې د خلکو معنوي قوتونه کمزوري شي ، یعني د خلکوتر منځ درانه مروج نرخونه مراعات تشي ، خدای مه کړه د دیني سپیځلتیا وو پر وړاندې بې پروایي وشي . هغه دودنه چې د خلکو د تجربو په بهیر کې کامیاب راوتلي وي ښه ، او نورو یې خرافي او اضافي شیان ګڼل کیږي ، لکه کوډې (جادو) ، شګون نیول او اخترونو او نوروز کې د زیاتو کلیو او جوړو اخیستل . په پښتني ژوند کې خرافات شت ، هو ډېر عام نه دي لکه د (ولور) ناوړه او ملاماتونکی دود ، یا واړه ماشوم ته دکوندې کینول .... چې په ځینو سیمو او لږکیو قومونو کې مروج وو او اوس هم شته ، دواده کولو بدبخته باج لااوس په ټولو پښتنو کې په خرافي ، ناوړه او ملاماتونکي توګه میدان ته راوتلي وي .

د خرافي دودونو در امنځته کېدو لاملونه :

دغه علتونه خورا زیات دي چې موږ به یې لنډ وګڼو :

۱- له لرغونو زمانو را غزیدلی ناوړه عرف (دود) :

عرف په راتلونکو نسلونو دیو ډول رواني باج په شان بار وي ، یعنې له پلرو او نیکو نو خپلو اولادونو ته پاتې شوي وي . وایي چې (مخکې دوروستیو پل وي) دا ډولا ناوړه دودونه ملاماتونکي هم دي ، مګر له نیکه مرغه په ټولو پښتنو کې عمومیت نه لري ، لکه (دکوندې ساتل او ماشوم ته د هغې کینول) ځینې خلک وایي چې (د پښتانه کونډه باید د خسر کره کیني یا کونډ تون وکړي او یا د فلاني ماشوم (لیوره) تر ځلمي کېدو صبر وکړي) دغه ناوړه خرافي دود اوس هم ژوندي دی دا هغه دود دی چې ځینې پښتانه یې د خپل ننګ د پوره کولو لپاره لاتر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه پالي د خلکو له پیغور ځان ور باندې ژغوري . یا ډیر ځله لیدل شوي ، خویندې او لور ګاني ، ددې لپاره وهل او وژل کیږي چې د هغوي یو هلک خوښیږي ، هلک هم مړ کیږي اویا په دوامداره د ښمنۍ کې سره لویږي .

۲- ښسوادي او له تعلیم څخه لرې والی :

ځینې کورنې له سواده محرومې وي ، دوی نشي کولای د ژوند له نوي بهیر سره هم ګامې شي ، په خپله ابتکار نه لري ، هغه څه چې په دودیزه توګه له پخوا (پلرو او نیکونو) ورته پاتې وي (که ښه وي او یا بد) دوی یې پالي ، د بیلګې په توګه :

په زوی یا لور ، تحصیل نه کول دغه روحیه له بده مرغه په ځینو کورنیو کې تر اوسه موجوده ده چې په ولادونو ابتدایي او لوړې زده کړې نه کوي ، نو له دې امله دا ډول ذهنیت د لرغونو ناوړه دودونو د پاللو لارې جارې هم برابر وي د ښسوادۍ او نا پوهۍ شته والی دی چې تر اسوه په ځینو کورنیو کې (د ماشومو نجونو کوژده کولو) دود هم ژوندی دی . دیوه قوم یا دوه کورنیو دوه مشران یا مشرانې چې سره خپلوي ، دوستي او یا قومي لري ، د خپلو کورنیو (ماشومه نجلۍ او ماشوم هلک) سره نامزاده وي او چې کله ځوانان شي نو بیا واده کوي دغه ډول ودونه همېشه ناکامه وي . بل مثال یې دادی چې خپل زوی او یا لور په خپلو کې ورکوي دغه کار او ناوړه دود له مرکزي پښتنو نیولي بیا تر لویو قومونو پورې ریښې لري .

۳- په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سیاسي ثبات نشتوالی .

کله چې د یوې کورنۍ او یا په مجموعي ډول د کورنیو او ان هیواد په کچه اقتصادي حالت کمزوری وي ، نو دودنه هم (افراطي او یا تفریطي) (لوړه او ژوره) ښه پیدا کوي .

هغه چاچې په ناوړه توګه پیسې پیدا کړې وي ، هغوی په ډېر شان و شوکت سره واده کوي ، خپل مړي ښخوي او دغه کار په نور کم اقتصاده کورنیو ناوړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغیزې کوي ، ښه مثال یې زموږ په ټولنه کې له (۱۳۶۰ هـ ل کلونو بیا تر ۱۳۸۶ کلونو دوده ده .

۴- د نورو خلکو د کلتور تر تاوړه اغیزې لاندې راتلل .

دغه عامل هم ډېر زورور دی ، کلتورونه چې د امتزاج او یو ځای والي په نیتجه کې یو پر بل اغیزې پرې باسي . له بده مرغه د پښتنو کلتور هم د دغو اړیکو په پایله کې بدلون موندلی دی لکه :

۱- سالګره (کلیزه) چې د لوید یځوا اغیزونه په لږ کې اوس زموږ په ځینو کورنیو کې مروجه شوې ده .

۲- تخت جمي یا ګیلم جمي . دغه ښځینه خرافي دودو په پښتنو کي هیڅ نه وخو اوس اوس ډېر مروج شوی دی .

۳- په هوټل کې واده کول . چې ډېر ځله ښاري دود دی خو اوس کلیو ته هم غزیدلی دی . دغه دود هم ښه او هم بد دی ددې لپاره چې ډېر لګښت په کې کیږي ناروا دود دی .

۴- اینه مصاف ، چې ښځه او نر دواده په وروستیو شپبو کې د هنداړې تر مخ او د خلکو په مینځ کې په نازو نخرو جوړ شوی کېک یو بل ته خوله کې ورکوي .

۵- ماه عسل ته تلل او یا د دغو ورځو درناوی کېدای شي نور ډېر دغسې دودونه وي چې اباطیل ګڼل کیږي ، خو هر څه نسبي بڼه لري .

آن دغه ناوړه دودونه د خلکو عقیدوي حریم ته هم ننوالي دي ، لکه د زیارت د خاورې خوړل او ....

۵- جغرافیاوی خدود هم د دودونو په بدلون کې رولري .

د وروستیو مهاجرتونو لږ هم د خلکو د کلتور او دودنو په بدلون کې مثبتې او منفي اغیزې درودلي دي . هغه پښتانه چې په مرکزي سیمو کې اوسي ، ددوی په مینځ کې د قومیت لږ کمزورې شوې ده . ځکه دوی له نورو غیر پښتني دودونو سره مخ دي ، د بیلګې په ډول د کابل ، بغلان ، بلخ ، هرات ، فراه ، لوګر او ننګرهار پښتانه په یو ځانګړي جغرافیوي موقعیت کې راګیر دي ، دوی شپه او ورځ له نور عیر پښتني قومونواو خلکو سره په ډیرو ټولنزو کارونو کې یو ځای وي ، د دوی ژبه ، دود او .... د تماس په نتیجه کې بدلون موندلی دی . ان اقلیم او خوراکي شیان د خلکو په ځیرو او خویونو یو ډول اغیز لر لای شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میدان په جلربز کې د پښتنو او غیر پښتنو پر قبر له څلو پښتني وروسته د ښځو ورتګ ، غیر پښتني دود دی . د موي کورنۍ او دوستاني ښځي سره راټولیږي ، حلوا کوي ، میوه اخلي او د قبر پر سر یې ویشي ، یا (چله ګریز) دا او داسې نور په لسګونو مثالونه شته چې چاپیریال او جغرافیاوي محیط او کولتوري اغیزو په نتیجه کې زمونږ د کلتور په پراخه ورشو کې کور به شوي دي او زمونږ د خلکو په ټولنیزو اړیکو او اقتصادي حالت یې ناوړه اغیزه پرې و پستلي ده .

شکل

۱۴- دغه انځور د هلکانو کلیوالي لوبو او خپل منځي مننې یوه بېلګه ده .
(ملګری غلجي غلام محي الدین پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : ۱۷ مخ)

لوبي : Lobe

لوبي او لوبه ښه دود دی . لوبي د ماشومانو د فکري ودې او فزیکي پیاوړتیا عامل کیږي ، لوبه د هر ماشوم د طبیعت فطري پرخه ده ، ځکه فولکلور د دغو توکو رنګینه بوغچې ګڼل کیږي . یو وخت د المان جمهور رییس مارشال (هند نبرګ) ویلي وو : (په هغه هیواد او ملت کې چې سپورت او ورزش (لوبې) وي ، ټول کولای شي چې د اړتیا په وخت کې عسکر شي او خپله پاکه خاوره وساتي) لوبې روغتیا ده ، درواني حالت پیاوړي کول دي ، د شخصیت نښه ده ،د ښه شهرت لامل ګرځي ، د شهواني سر کښه غریزې مغلوبول دي ، د ماشومانو ، ځلمیانو ، ځوانانو ، پخوا ، سپین ږیرو ، زرو . بوډاګانو او بالاخره د ټولو خلکو او ټولو انسانانو ترمینځ دمینې ، یووالي . سرلورې . و یار هغه مضبوطه کړې ده چې خلک او ملتونه سره یو ځای کوي . اوس اوس دغه د ځوانانو او خلکو د مشهورولو او غني کېدلو یوه وسیله هم ده په اروپایي ، امریکایي ، اسیایي او نورو و چو کې سپورتونو او لوبو د خلکو د نږدیوالي او پیوستون لارې چارې برابرې کړي دي کله نا کله دغه لوبې منفي لوری هم پیدا کوي ، لکه په ځینو قومونو او هیواد و کې د نورو د مسخره کولو او مغلوبولو لپاره لوبې تر سره کیږي په اولمپیا کې د فوټبال لوبې په زړه پورې دي او د کیک بوکس لوبې ناوړه اغیزې لري . په پښتنو سیمو او پښتنو خلکو کې دغه لوبې طبیعي بڼه لري او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیکو احساساتو پایله ګډل کیږي . هغه ماشوم ، ځلمی او ځوان په پښتني سیمو کې سر لوړی او د ستایلو وړ وي چې د لوبو په ډګر کې ښه ځلیږي . شیلر باور درلود چې لوبې د ماشوم د برجسته کولو او فزیکي ودې لپاره ګټوره وسیله ده هغه به ویل : (لوبې د ژوندون د حوادثو څخه یو وړوکی تصویر دی ، خو منظمې لوبې د برې ګټورې وي) . سپنسر چې پو بل اروا پوه و ، ویلي ، (لوبې د کوچني دروحي هیجان څرګندونکې وي ، ځکه سالم او قوي کوچنی تر نورو زیات مینه ناک وي ، هغه هلک چې لوبې کوي دده ذاتي لیاقت او استعداد پیاوړي وي)

د پښتو ملي لوبې او دهغو اهمیت :

ځینې لوبې خاصې او سیمه ایزې وي ، خو ځینې نورې ملي روحیه لري د لوبو د ملي روحیې په بآب یو وخت په ۱۳۱۸ هـ ، ل کال کوچني اختر کې خدای بښلي اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ویلي وو .(هر څو نه جې په ملي تربیه او اخلاقو کې کوښښ کوو ، هغو مره به په شرافت سره ژوندون کوو!) د پښتنو لوبېز دونه د ټولنیز خصلت له مخې ځانګړي ښکلاوې لري .داروابنآد محمد ګل نوري په نظر : (څرنګه چې زموږ پښتون ملت هم ځانته اوصاف او خصوصیات او ښکلي عنعنات لري چې د دنیا نور ملتونه یې په دغه اوصافو او عنعناتو سره پېژني ، باید هر فرد خپل ملت ، ملیت ، ژبه ، عادات ، ملي او قومي ښه عنعنات وپېژني او په دې ټول شیانو سره ځان خبر او تربیه کړي یو له دغو عنعناتو او عاداتو څخه زموږ پښتني او ملي لوبې دي چې په پښتنو کې خورا د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسي ، توپ ډنډه او نورې نورې لوبي ....) لوبې چې دورزش ښه غوره کړې ، په زړه پورې کیږي ،، د شهید نادر شاه په وینا : (د لوبو او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د یو ورزشکار لپاره لازم دي، چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې ذریعه سره د ورزش وانتها درجې ته ورسیږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قوا وو په ساتلو سره مکلف شو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکړي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حیثه په اینده ژوند کې خوشحاله وي) ، (ملي لوبې ، ۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه لوبې ملي دي چې دپښتنو ټول قومونه او په تېره ځوانان ورسره مینه ولري دلوبو ډولونه :
لوبې ډول ډول دي چې دسن (عمر) جغرافیایي موقعیت او کلتوري اغیزو له امله د ارزښت وړ دي .

الف : دعمر له پلوه :
۱- د ماشومانو لوبې : (له دوه کلنۍ بیاتر ۱۲-۱۰ کلونو پورې)
ماشومانو چې د خاپوړو شي ، نو د کوتې او کور په انګړ کې له ځان او نورو سره په لوبو کولو بوختیږي او چې کله د پښو شي نو بیا د کلي او کو څو چاپیریال ته ورځي او هلته همزولو سره په لوبو لګیا کیږي ماشومان د طبیعیت له پلوه له حرکت او لوبو سره مینه لري . د ماشوم والي دورې لوبې منظمې نه وي ، خو طبیعي او خوندورې وي .
۲- هلکتوب : (له ۱۲ کلنۍ د پورته عمر لوبې) هلکان او نجونې د ځان لپاره ملګري ټاکي ، په ډله ایزو لوبو لاس پورې کوي او په ملګرو کې ځان ته موقعیت ټاکي او شخصیت جوړوي . دغه لوبې هم خوږې او هم له خاطرو ډکې وي .
۳- د ځلمي توب او نوې ځوانۍ دورې لوبې :
ددغې دورې لوبې دوجود د قوت او فکري سکون لپاره وي ، ځلمیان او ځوانان د مینې وړ ، لوبو باندې لاس پورې کوي او د ځان پالنه کوي ، اجتماع ته لاړ پرانیزي ، شهرت تر لاسه کوي او مادي ژوند سمبالوي .
لنډه داچې لوبې د انسانانو په روغتیا ، ټولنیزې روزنې ، شخصیت جوړونې او مقام موندنې په برخه کې خورا زیات رول لري چې له ماشومتو به بیا تر زړښت پورې د انسان له طبیعت سره ملګری وي .

ب : لوبې د جغرافیایي چاپیریال له پلوه :
هر پښتني کلی او سیمه د خپل ځانګړي موقعیت له پلوه داسې جوړښت لري چې دخلکو دودونه یې هم ځانګړي وي . ځینې لوبې کلیوالي وي او لږ شمېر یې په ټولو سیمو پورې اړه لري لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوسی ، توپ ډنده ، اتن دډبرې یا تیږې اچول یا غور ځول ، تاڼل خوړل ،غیږې نیول او ... د پښتنو عامې او ملي لوبې دي ، خو ځینې نورې لکه : نیزه وهل ، ننبان ویشتل ، تنده خره او ډی (کیک ډنده) سیمه ایزه بڼه لري .

ج : هغه لوبې چې د کلتوري اغیزو له پلوه مورِ منلي دي د ژوند په لوی ډګر کی (لوبې) د ملتونو او بیا پښتنو د کلتوري اغېزو او ټولنیزو اړیکو په درشل کې یو له بله اخیستې او منلې دي لکه : فوټبال ، والیبال او کرکټ) چې دري واړه یې اوس زمورِ خپل مال ګرځیدلي دي . د ټولو سیمو د لوبو راوړل او راټولول ډېر سخت کار او لویه پروژه ده . زه به ډېرو لوبو نومونه واخلم او څو مشهورې به یې دلته راوړم .

د پخوانیو او اوسنیو لوبو نومونه :

اول : د مرکزي سیمو د ماشومانو او لویانو د لوبو نومونه :

(سیولی ، منګی مات – منګی روغ (وړی کانې) چندرې ، خوسی ، توشلې (مرده کې) توپ ډنده او دهغه ډولونه ، ډی او دهغه ډولونه ، خښ اچول او دهغه ډولونه ، ډبره یا تیږه اچول ، اټوس پټوس ، تنده خره ، پاندوسکي ، ړوند چرګ ، جنت و دوزخ او ....

دویم : د اطرافو او ولایتونو د ماشومانو او لویانو لوبې :

کلا ، اتن د نارینه او ښځینه آتڼونه (د نارینه وو اتن او دهغه ډولونه ، د ښځینه و اتن او دهغه ډولونه (برګ او ....) د ګیندو

(c) ketabton.com: The Digital Library

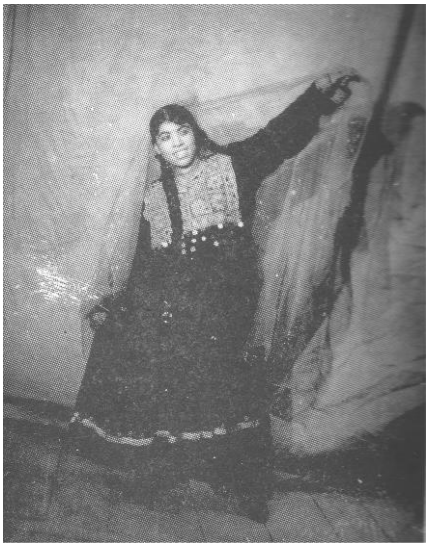

شکل(۱۵)

(محمد گل نور ی ، ملي هنداره : ۷۷ مخ)

(توپ) لوبې ، (توپ ډنډه ، د ګیند اوړده بازي ، لاس کلپ وکلي ، شنبې ، خانې خانې ، کیدی ، خوسي مرغومکی ، الاداد ، ټنډه خره ، کلاشرنګ ، ګلی ، ړوند چرګ ، توره و څکه ، په انګورو کې ، د انګورو اقسام ، دورینه خط ، ناستي دورینه خط ، د ولاړې .

دورینه خط ، ورت ورت ، غچ په پوسه کې ، غوځیدنګ ، دډبرې غوځول ، تر پړي دانګل درووند شی پورته کول ، دروینه شمال ، ارغونچکی ، خو په خرګر داته کې اندوغویی ، کرملاغ ،باندې اسکي ، چغالل غار ، اوړده میړیانه ،کاتي کړپ ،میړې ، لپانګې ، ټالل او ټالیدل ، انګوړي بنګوړي ، جي ، حو در غله بیل ، سر تیره ، املوټو د ناستې لوبې (بربر ، ابرنج ، خسنکی ، بم ، تخ تخ ، پاجا وزیر ، اکو بکو) د ښځو او نجونو لوبې (پټپټاني ، د پټپدو اناګۍ ، د کلي اناګۍ ، د خاشو اناکۍ ، هر کاره او چاړه ، کش باکش ، زما د خور کوڅۍ ، جنت او دوزخ ، شاه کوکۍ ، زړه ګرګه ، ولي ، ښونګی ، جګ جګی لوبتی ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانېچغ ، دیژدنګ لغته ، چونګړت ، د الکان ، انګی ، اندکاغی . چکوړی . کلاپرتاو ، سواره څپلی او نورې په لسګونو او سلګونو لوبې شته چې راټولول یې ستونزې لري . په پښتنو کلیو کې ډېرې لوبې شته چې ځینې یې د کلیو او ځانګړو سیمو او ځینې د ټولو مال دي ، دلته به د مرکزي سیمو او ټولو ولایتونو د خلکو د ښلو او مشترکو لوبو یوه نمونه دروپېژنو .

پسول (ګانې) (Jewerly) :

وښې مې وه ، په لاس مې نه – کړه = اوس ټوله نړۍ کې شهرت لري : په پښتنو کې خورا زیات دود لري او پښتني ښځې ډېر اهمیت ورکوي له همدې امله بیلې ګانې کاروي او بیلا بیل نومونه ورنه لري .

د ګانو د کارونې وختونه :

۱– د ناوېتوب په وخت کې : هغه وخت د نجلۍ خسر ګنۍ او د نجلۍ مور او پلار خپلې لور او ناوې ته بیلابیلې ګانې اخلي او ناویانې یې کاروي .

د ناویانو د ځینو ګانو نومونه :

(کول ماخي . غبرک امیل ، د دواړه اوږو ټیک ، سره ، نته ، چاګول ، عطر ، غونډواري ، پیزوان و بنګړي ، یا با هوګان، غاړکۍ ، دلستونو پع سکنیي روپۍ ، پاولي ، لښتۍ ، ټیک ، ګوتې او د هغې ډولونه ، غوږ ولی ، ګربوان ، چم چرۍ او .....

۲– د خپلوانو او دوستانو کره د تک په وخت کې :

کله چې کاکا یا ماما او یا نور مشران او دوستان یې میلمه کوي ، نو نجونې او ښځې سینګار کوي ، خو دا سینګار دومره ګڼ نه وي او یواځې د پاکۍ او ښکلا مانا لرلی شي.

۳– په اخترونو او ناویانو او ودنو کې د ګانو کارول :

د هر انسان غوښتنه ده چې په هیڅ ډګر کې له نورو ښېرته پاتې نه شي . پاتې شو د خودنمایي (ځان ښوونې)ډګر . ښځې د طبیعت او ظرافت ، د ځانګړې احساس او همدارنګه درخې (حسادت) دحکم له مخې له نورو ښځو ځان لوړ ګڼي . د نامتو اروپوه (هنري بورګ) د وینا له مخې ، ځان ښوونه (غرو) په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو کې شته خو اندازه او درجه یې توپیر لري څوک په خپلې ښکلا ویاړي و څوک په لیاقت ، ځینې په پیسو ،لړ په قوت او .... ځکه نو د ځان ښوونې احساس نسبت نارینه وو ته ، ښځو کې زیات دی . او څرګنده خبره ده چې ټولې ښځې خو بیا پښتنې ښځې په خپلو دودیزو ګانو ویاړي . نارینه هم دودی له ګانو خوند اخلي او خپلو ښځو ، لونو او د کورنیو غړو ته ګانې رانیسي ، په اخترونو ، ودونو او د خوښیو په مراسمو کې ښځې خپلې هر ډول ګانې کاروي . د پخوانیو پسولونو د کارولو دود د ټولو پښتنو ښځو خو د کوچیانو او اوس لا دغیر پښتنو او غیر افغانانو ښځو لپاره ډېر خوند ور دی (بې پیشمنې (چرګ بانګه) خلک روژه نیسي خو بې ګانو واده نه کیږي . دغه دود که څه هم د ډېر په زړه پورې ، غوره ، متبرک ، کلاسیک او لرغونی بریښي ، خو ډېر ملا ماتونکی هم دی او (هله به خبر شې تاروجبې (جبهې) له ورشې)

د پسول کلتوري او ادبي ارزښت :

پسول او ګانې د هر قوم د مادي فرهنګ برخاینه ده ، د پښتو ژبې حقدار لیکوال ښاغلي حبیب الله رفیع د (فولکلوري ګلونه) پر اثر باندې د تفریظ لیکلو په وخت کې ویلي وو:

(پسول او ګانې لکه څومره چې لرغوني دي او اوږد تاریخ لري هماغو مره په پښتنو ښځمنو کې د ارزښت او اهمیت وړ دي او لاتر اوسه یې په ډېره مینه ساتلي دي ...)

(د هر هېواد تاریخ په کلتوري ارزښتونه ښایسته بریښي ، هغه وخت کلتوري ارزښتونه غني او ساتل کیږي چې مور خپل لرغوني فرهنګي میراثونه (پات مړي) خوندي کړو .

پسول یا ګانې د مادي کلتور یوه ارزښتمنه او ښایسته برخه ده ، ځکه نو دیو منل شوي او نه زیانمن کیدونکي دود په توګه له پېړویو پېړویو را په دې خوا پاتې دي او ساتل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او پسول :

ستړګې دې بیا د ګل غوټۍ کړې
پیزوان په ورو ورو خوزوه چې مړ دې کړمه
ښځې د ښکلا او مینې ملایکې دي ، ښځه د الهي (ج) په لویه هستي کې هغه حتمي او ښایسته شتمني ده چې ژوند ته تلپاتي هویت ورکوي ، ځکه نو الله (ج) یواځې نارینه پیدا نه کړ او ښځه هم یې ورسره یو ځای پیدا کړه .
نجلۍ په خپله ښآیسته ده
سره باهوګان یې په زړه روي خیژوینه
ښځې ددې لپاره پسول او ګانې خوښوي چې نازک طبیعت او نرۍ زړه لري ځومره چې دوی ښایسته او له ظرافته کې دي ، په هماغه اندازه یې ښکلا هم خوښیږي .

داروا پو ویلیم جمیز په وینا ، هر څوک د خپل طبیعت او فطرت له مخې په کاینناتو کې خوښونې کوي .نو ښځو هم د خپل ښکلي طبیعت له مخې قیمتي توکي (ګانې) خوښې کړې دي او مینه ورسره لري .

لیچې مې ډکې د بنګړیو
بنګړو په سشرنګ به خپل آشنا را ویښومه
لیچې مې ډکې د بنګړیو
د خپل اشنا په سر به یو یو ماتومه
سر مې په ښۍ څنګل کې کیږده
په کینې لیچه کې بنګړي دي مات به شینه
دلیچې مې ډکې د بنګړیو موزي ګي په سر به یو یو ورکومه ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۶)

دغه ښایسته او ښکلي انځور په ماشومانه ګانو او پسول پورې اړوند دي .

(علي محمد منګل : فولکلوري ګیدۍ : ۸۷ مخ)

په پښتو ادب کې د ځینو ګانو ځیره :

پښتنو ادب له ازله ښایسته دی ځکه چې د ټولو مادي ا معنوي ښکلاوو او ښیګڼو بیانونه ورکې شوي دي .

اول ګامه: په لنډیو کې :

په لنډیو کې د هر ډول ګانو ځیره ځلیدلې ده لکه (ششت) شاشت)

د منګلو په پسول کې ځای لري ، کېدای شي په نورو پښتنو قومونو کې په نورو نومونو ونومول شي . په ډوله دي : ساده او ببر ، په ساه کې کم رنګه اا او وارې غمي کارول شوي وي خو په ببر کې ښه ، ښایسته او ډېر غمي کارول کیږي له ګوتو سره یې توپیر دادی چې ششت پلن وي ، خو ګوتې کوچنۍ .

شاشت په شاشت ګوت په ګوته

داسره بوګون مکې په پورې ګټلي دینه

ششت د ګوتو روپۍ د ټندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنځیران د جلکې لانبایست لرینه

لښتی (Lasty) :
لښتی په غوږونو کې اچول کیږي ، ډول ډول دي ، ښځې خوښه جې آن نارینه یې هم غوږونو کوي .
لښتی کې وې په غوږ مې نه کړې
اوس مې یادیږي دروپیو کتارونه

اوږی (Ogay) :
اوږې ته (غاړه کې) هم وایي
ټیک په تندي پیزوان په شونډو
اوږی په غاړه د جلکې مزه کوینه
موې یې په کلي درویزې کړي
لور یې چارک اوږی په غاړه ګرزوینه

۲- په سندروکې د ځینو ګانو څېره :
ډېرو شاعرانو او هنر مندانو په خپلو شعرونو او سندروکې ډول ډول ګانې ستایلي دي .
لکه :

تاویزونه Tawizuna :
داګانه د پښتني پسول په زړه پورې برخه ده ، د (ده شینوا او کوچیانو) پیغلې او ښځې یې ډېر خوښوي اواستعمالوي یې ، دغه ګانه په غاړه او ټټر کې د نورې ګانې سره یو ځای د زیات ښایست لپاره کارول کیږي .
ستا دې قسم وي چې زرګر شي
زما خیالي وربل ته جوړ که تاویزونه

نتکی (Natkay) :
دا ګانه دومره په زړه پورې ده چې ډېرې کورنۍ په خپلو لونو باندې د (نتکی) نوم ږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتکۍ ډېره ښاسته ګانې ده ، د کلیوالو او باندو ښځې د ټیک اوچارګل په څېر ددې ګانې لپاره پوزه سورۍ کوي او په پوزه کې یې اچوي .

نتکۍ دې چا له پوزې وښکه
په نتکۍ نه یم ستا په وچو شونډو یمه
زېړه نتکۍ سور یې چارګل دی
په کې پراته دي د سرو زرو ځنځیرونه
مخ ته دې سم کتلي نه شم
ستا دې نتکۍ ډندر مې سترګې بربښوینه

۳- په پامونو کې :

پام په پکتیا کې هغه هم په منګلو کې د شعر یو ډول نو دی
ټیک په پام کې :

ټکنده غرمه ده عاشقان له تندي مرینه
لیلا او به په سپین چارګل کي ورکوینه
ټیک مې دارې وارې دا چارې د زرګر دینه
سرې سترګې خمارې بانې د جلندر دینه
ددغو ټولو له ډلې به دوه درې یې راواخلو :

۱- تاویزونه :

بند که تاویزونه لیلی
سپینې روپۍ دي په وربل وهي ټالونه - لیلی
بند که تاویزونه لیلی

دزرو تاویزونه ، چې ښځې یې د ښکلا له پاره دوجود په ښېلا ښېلو برخو ځړ وي او په استعمال یې ویاړي . (داګانې د پښتني پسول ډېره په زړه پورې برخه ده ، د کلیو او باندو پېغلې یې د ډول او سینګار د پاره په مینه سره استعمالوي) تاویزونه له سپینو زرو (نقرې) څخه په ډېر هنري ډول جوړیږي ، نجونې او ښځې یې په لوړه بیه اخلي ، په غاړه او ټټرکې یې له نورو ګانو سره یو ځای د ښایست لپاره کاروي .

زما خیالي وربل ته جوړ که تاویزونه = وی وی زرګره یاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدایه دې مر یې ورته پا کې = وی وی زرګره یاره
چې په لنډۍ زنه یې ووهي خالونه = وی وی زرګره یاره

۲- لونګین : Lawangin :

ټینګه مې مه نیسه په غیږ کې
سبا به بوی د لونګین در څخه ځینه

لونګین هغه ګاڼه ده چې پیغلې او ښځې یې د اخپل په شان په یوه ځانګړي مزي کې په ښایسته شان ترتیبوي ، د ښکلا او ښایست لپاره یې په غاړه کې په مینه اچوي .

(لونګ) یو ښایسته ، خوش بویه ټوټې دي ، چې کله تري اخپل حوړ شي نو (لونګین) شي . په منګلو یا نورو سیمو کې یې پیغلې او ښځې را اخلي ، تار په ستنه اچوي او بیایې دستنې په واسطه په تار کې امیلوي .

د لونګین په لړ راخیجه (راخیژه)
بیرته کوزیږه د پاولو په کتارونه
دا لونګین به دې تالاشي
نادانې مه غواړه بې وخته خیراتونه
سپینه سینه په لونګین مزه کوینه

۲- اوږۍ :

د ینښتني پسول په منځ کې (اوږۍ) یوه منل شوي او د ډېر استعمال وړ ګانه ده .
(زرګران دا ګاڼه (اوږۍ) له سرو او سپینو او نورو ارزانو فلزاتو څخه جوړوي) .
ددې ګاڼې جوړښت : زرګران د سرو او سپینو زرو ټوټي را اخلي او پرمخ یې ښکلي رخې (لیکې) او ګلان انځوروي او د پسول په څنډو باندې یې ځای پرځای غمي هم لګوي ،
په کلیو او باندو کې یې ښځې د ډول او سنګار دپاره د (غاړکۍ) پر ځای په غاړه کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

داوږې د غولي لمن غیرانونه او د زرو غوتې هم لري ، اوږې ، دوه ډوله ده ، پاولي د اره او لمن داره او بي لمني ، ځینې یې ببره او بې لمني هم بولي ، اوږې په غاړه کیږي ،

اوږې د غاړې بندیوانه
زه بندیوانه د آشنا د غاړې یمه

شکل(۱۷)

ځنځیرونه

ډ یوې ته سمه ودریږه
چې مسافر لالی دې ګز ګړي ځنځیرونه

ځنځیرونه به هغه مخصوصه ګانې ده چې ډېره قیمتي او یواځې له سپینو زرو جوړیږي ، دغه ګانې مېرونېې او ناویانې کارولی شي او د پیغلو نجونو لپاره روایت لري چې ویې کاروي خو یواځې یې دواده په ورځو کې چې د هلک د کور له لوري د جلکې کورته د دوستوار و رابانې په نوم ورځي نو یې خلوسه پیغلې او جلکې په سر کې ښکته په ولیو او د متو په سرو کې را اچوي . داګانې په اصل کې دواده ګانه ده او د واده په ورځ ناوې ته د نورې ګانې سره یو ځای کیږي ځکه یې پیغلې نه شي کارولی . ددې ګانې جوړښت زرګران یې د خالصو سپینو زرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه په ډیر مهارت او د خپل کسب او هنر په کمال سه جوړوي ارمن یې په ډېر قیمت سره اخلي . ځنځیرونه د لښتیو په شان په پاسني سر کې یو نری چنګک لري ، د جنګک سره څېرمه د مثلث په څېرو یو درې کونجه برخه لري چې ل سپینو زرو څخه جوړیږي او پرمخ یې رنګینه غمي چې لوړه بیه لري ، ایښودل کیږي او د ځنځیر تخت ورته وایي ، له تخت وروسته د ځنځیر لښتی او بیل بېل نري شروع کیږي او سرو ته یې د زرو و غوټې ور اچول کیږي د غو مزیو او لښتو ته د ځنځیر مزي ویل کیږي سروته یې ګنګري (واړه پاولي) او کوچنۍ روپۍ چې ښکلې جوړې شوې وي هم وراچوي . ځنځیرونه لږ لرونکي وي ، څو لړه وي په سرو (څو کو) کې یې غوټې او روپۍ د ښکلا لپاره په زیات مهارت وراچول کیږي په سر ، په وچولي ، په ولیو او د متو په سرو کې ټومبلی شي .

سپین دې ځنځیرونه
خیال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه
ستا د دیدن په تمه تمه
خیال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه
له ډېر غمه لکه (دروې) وچه شومه
خیالي وربل دې جوړ دی ولونه ولونه
فولکلور چې ګلونه **۵۹** مخ

بوګون

بوګون کې پاتې په کاله شو
د بیماری لنډون کې نه شي مړه به شمه

مروج نوم یې په ټولو پښتنو کې (باوو) (باهو) دی خو په پکتیا (منګلو) کې ورته (بوګون) وایي . دغه ګانې هلته هغه وخت ښځې استعمالولوي شي چې واده شوې وي تناوې ته د پلار ګنۍ له خوا له نورې ګانې سره ورکول کیږي .

د کارونې وخت او ځای :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواده په ورځ کله چې ناوې د پلار له کور څخه د خسر کور ته دروانېدو د مخه په ډول ډول ګانې او کالیو سره ښکلې او سینګار کړي او باوو ګان هم دهغې متو کې اچوي .
دګانې زرګران له سپینو زرو او مسونه په خاص هنري مهارت سره ډېر ښکلي جوړوي ، ښکلي هنري لیکې ورباندې کوي ، سره او شنه غمي هم ورباندې وي ، ډېره درنده ګانې ده ، په لاس کې اچول کیږي
نن مې د لاس باهو (بوګون) شرنګیږي
یار به مې راشي یا به اوس په لاړه وینه
خوشحال بابا ویلي :
چې په هر زمان یې ونیسي ومخ ته
د ګلابو کل پیدا شي ستا په ششت کې
مرصع باهو په لاس ګوتې په ګوتو
ژرنګهار یې د پاولیو د څړې

د خوشحال ختک د پاره چې می ، خور شو
په مغان مې وښي کیښودل باهو هم لا

کینه په انګړه کې مخامخ چې ورته ګورم
تور لونګین دواړه چندن ها ر په سینه ټال کړه

بخت دی چې یې اوس ستاله لبانو سره څښمنه
تامې ننه زړه په سره پېژواندچې وخاټه

خوشحال ختک
د مینې او ښکلا پیژندونکی رحمان بابا (پسول) داسې ستایلی :
لاس وپښې دې بې زبور ښایسته دي
د اهلال دی چې لیده شي په شفق کې
که په لاس د ګل اندامې سپین وښی دی
نازک خیاله ، ښکلا ستایونکی شاعر حمید مومند آن دعارفانه تجاهل په وخت کې هم ګانې یادې کړي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا د ښکلیو د پاولیو شر نګهار دی
یاد عشق د لیونیو ، د ځنځیر
عشق د عقل په تدبیر چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړیږي پسول دچا
په نګار د مکار (دهر) غلط مه شه
په بدر نګې ناوې پروت دی زري پسول
معزالله د پښتو ژبې یو بل شاعر ویلي :
صدف لاس په دعا ونیسي دا وایي
چې که ځای مې د ګوهر وستا پېزوان شي
اوپښتو ژبې د لرغوني دورې دویم قصیده ویونکی ښکلا خیاله شاعر اروابنـاد ښکارندوی غوري خو له ټولو مخکې فرمایلي وو او لاهغه وخت یې (پسول) ښه پیژانده لکه :
لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
هسي وګانې غټولو سره پسولونه
د سندرو پاچا او پښتني فولکلور پېژندونکی شاعر بهایي جان هم په مینه پېزوان پرسرو لبو لیدلي او نا ببره یې دا غږ له خولې وتلی دی چې :
اینه په لاس کې واخله سترګې توري په کجل کا
پېزوان پر لبو سپور دواړې زلفې اولوول کا
الفت صاحب له پېزوان سره الفت کړی دی ، وایي چې :
مور دې مېچنې ګرزوي خور د منګې ډکوي
ته سور پېزوان غواړې د سرو زرو له هاره سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۸)

شکل(۱۹)

نرخونه ، جرګې او قومي لارې (اصول)

(له کلي وو ځه ، له نرخه نه) (نرخ) هغه ځانګړې لارې او اصول دي ، دلته د لارې ، تیرې او یو اصل نوم دی ، هغه (اصل) چې له لرغونو زمانو راپاتې دي ، د خلکو د بې دریغه تجربو محصول دی او د همدغه اصل له مخې ډېرې ګوډې او ماتې وربانديې سمې شوې دي . نرخونه ، جرګې او قومي لارې ، د ولسي درنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیځلو ، پوهو او نامتو ازمویل شویو رامنځته شوی وي ، نرخونه د ولسونو ازمویل شوې تجربې دي چې دوختونو په اوږدو کې راپاتې دي او عقیدوي سپیځلتیا لري ، نرخونه داسې ولسي قانون دی چې د ژوند د درنښت او پایښت سبب کیږي . هر نرخ یو ولسي (سنت) دی ، سنتونه باید مات نشي ، له بده مرغه پدې کلونو (۱۳۶۰- ۱۳۹۰) کې مات شول .

چیرې یو څلی ورانېده
ماویل چې وران یې نه کړې
بیا جوړیدلی نه شي(اجمل ختک)

د یو لیکوال په وینا : (په کلیو او بانډو کې د قومونو تر منځ د نرخ او لیارې په نوم یو عمومي قانون وجود لري، د کلیو او بانډو ټول خلک په دې مجبور دي چې د دغو نرخونو او لیارو چې د قام په منځ کې د یو قانون بڼه لري .... نرخ او لیارې یو غټ مفهموم لري چې د قبایلو د ژوندانه په چوکاټ کې د ټولو جرمونو حدود او جزاګانو اندازه وربانديې معلومیږي) او ټول حقوقي تعاملات ړکې مراعاتیږي . جرګې زمور په پښتني ټولنه کې هغه غونډې دي چې د پښتني نرخونو په واسطه شکل او ښکلا پیدا کوي ، همدا جرګې دي چې مدني ،کلیوالي او بشري نرخونه او پربکړې عملي کوي .

د جرګو خلک درانه وي ، پښتانه وي
په خبرو باندې پوه ، په خوی رانه وي

نرخونه ، قومي لارې دي چې په ټولو پښتنو کې شته ، خو په جنوبي ولایتونه کې په تېره بیا په (احمدزیو ، منګلو ، ځدرانو ، ګزربزو ، وزیرو ...) کې لاتر اوسه دغه نرخونه ژوندي دي چې څو به یې دلته راوړو :

د نرخ پیدایښت :

دودونه او بیا (نرخ) د بشریت له پیدایښت سره تړاو لري ، ځکه یواځې د الهي سنتونو دي چې تل پاتې وي او نېټې یې څرګندې وي ، خو د نرخونو تاریخ مشخص نه دی او خورا لرغونی تاریخ لري او پښت په پښت تر نن پورې رارسیدلي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نرخ ارزښت :

نرخ یوه ولسي پریکړه ده . (نرخ د ارزښت په برخه کې د اټکی د غور وړ دی چې څوک باید په چا تیری ونه کړي ، د دې لپاره چې د تیري مخه ونیول شي او زیاتو بدیو ته لاس وانه چوي نو ددې ظالم د تیري د پای ته رسولو لپاره د کلي او قام مرکه جوړیږي او په موضوع باندې هراړه خیز غور کوي ، د نرخ له مخې تیری کوونکی ملامتوي او د نرخ په اساس دې ته اړ کیږي چې مقابل لوري ته د خپلو بدیو پور ورکړي .نرخ قومي پریکړه ده ، کله چې یوه پریکړه په ولس کې کامیابه راووځي نو هغه پریکړه د راتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کیږي نرخ څوک ماتولی نه شي ، که یې مات کړي نو کبرجن ګڼل کیږي ، په پښتنو قومو په تیره په (منګلو) قوم کې نرخونه هغه (ټرې) دي چې د هر څه لپاره (ژوندي او مړي) لپاره شته . د خلکو تجربې که په طب او یا نورو برخو کې دي ، له هماغه پخواني ژوند څخه اوسني عصري طب او د ژوند نورو برخو ته راغزیدلي دي ،د یولیکوالې په وینا ، (د توجه وړ خو داده چې په اکثرو مواردو کې د عامیانه طب اصول په اکثرو قدیمو طبي متونو کې هم صدق کوي ، همدارنګه د ننو ورځې پوهان د نارغیو په لرې کولو کې ددارو بوټو په موثریت او بهترواليې قایل دي او دغه دواوې له عصري کیمیاوي دواوو څخه ښې ګڼي پښتنو هم د ژوند په پراخه برخو کې تجربې کړي لکه تجوم ، مالداري ، بزګري ، طبابت ، معماری .....موږ به د طب په برخه کې د هغو ناروغیو نومونه واخلو چې خلکو ورته د تجربو له مخې نومونه غوره کړي او بیایې د تجربو له مخې د درملو د تومنې لارې هم موندلې دي . دغه ناروغی : (شری ،کوي ، توره تبه ، دپښو توانې ، د مغزو کمزوري ، دوینې لړوالی د ځان قوي کول ، بریښ ، باد ، د غاښ خوږ ، داغونه ، دهډوکوماتېدل ، دسترګو تخنېدل . شنځی ، ټوخلې ، پړسوپ ، غولنګی ، شني ، د غوږ وخوږ ، خری ، ګېزان او ګوزار ، د وینې بهیدل ، مرګان ، په اور پاندې سوزیدل ، پمن کېدل و د تبې او خوږو ورکېدل ، د نوم وتل ، ژبې ، د لاسو او پښو چاوېدل ، د زیړي نیول ، د ژبې خوږنېدل ، د پوزې بندیدل ، د نوکانو لوېدل ، په مخ باندې د سپینو دانو ختل ، د ماشومانو د پوستکي چاودردل ، پرکه ړ د ټول وجود درد ، د سترګو درد ، د سترګې ګل ، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوتې لګیدل ، کجیران ، قبضیت ، له لوړ ځایه لویدل ، دسپي خوړل ، د زړه درد ، د مرۍ (غاړې) درد ، د هډو کي د پیوند وتل ، د ماشومانو د کلي وتل ، د پوزې وینې کېدل ، د سر د ویښتانو تویدل ، ګزکي ، د غاښو پاکوالی و د زخې ورکېدل ، غټه دانهو د ګولۍ زخم ، د باه قوت ، زړه تبه ، د کمزوري ورکول ، د ګرمیورکول ، ویلي ، د وینې درول ، دغاښو برښ ، پټ خوړ ، د ګیډې پړسوب ، په ژمي کې ځان تور ساتل ، د ملا درد ، سر درد ، د ماشوم ټوخله ، د ماشوم چاغوالی ، د غالبوزې (غومبسې چیچل) نري رنځ (سل) پیچ ، ټکی بخار ، داشتها پیدا کېدل ، سوزاک ، دډوډۍ هضمول ، مرداري دانې د کلمو درد ، د ګیډې چینجی ، دګیډې خوړ ، د سترګې وتل ، دلري او کلمو وتل ، د ملا درګونو وتا ، ماشره ، ستونی درد ، سپونی ، د ماشوم د غوړ درد ، سنه درد ، کانګه دیدونظر .... ډېرې نورې ناروغې هم شته چې د خلکو د تجربو په بهیر کې تداوي کیږي . په حقیقت کې : (پخوانی د طب علم هم د نیمې مادي فولکلور یوه مهمه برخه ده ، طب او طبابت په نړۍ کې ېرې پخوانۍ زمانې راهیسې رواج لري او د طبیعي بوټو او نورو طبیعي څیزونو څخه یې ګټه اخیستله ....) هر کله چې رنځونه د انسان سره سم زیږیدلي دي په دې وجه هغه ددې علاج د پاره وخت په وخت د داروګانو د جوړولو اولټولو زیار باسي د انساني ژوند په شروع کې به د ببلابېلو رنځونو علاج په جادو او کوډو کاوه . زمونږ کلي وال طب او علاج په دریو برخو کې وېشل کیږي : یو علاج د بوټو ، حیواني او مدني موادو په ذریعه کولی شي ، بل علاج دم ، تعویز ، نذر ، صدقه ، خیرات ، فال ، نجوم ، روایات ، زیارت او نور دي . درېیم علاج کلیوال عملیات دي لکه د ملا بآد : د پښتنیوو درد ، قلنج ، نوم (نو نیول) سرخوږی ، د هډو ماتېدل او داسې نورو د پاره د ښکر لګول ، د جوکو (ژورو) لګول و د هډو کو وروستل ، د ګډو پوستکي اچول او داسې نور کلیوال عالجونه شته ، خو زیات علاجونه به بوټو په ذریعه کولی شو) خوشحال خان هم د خلکو اود خپلې دغه تجربې دیو مستقل کتاب (طب نامه) په نامه وړاندې کړی دی او دغه تجربوي طبابت یې د نظم په خوږه ژبه بیان کړی دی ، د هر تجربه انداز کې تشریح او ومعرفي کړی هم دی . داسې ولی شو چې خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان خټک یو حاذق حکیم او مستند طبیب و نوموړي طب نامه په (۹۴۵) بیتونو کې وړاندې کړې ده او په پیل کې یې د بوټو د ارزښت په برخه کې فرمایلي دي .

په دوارو کې چې ښه نیت دی
دارو نه وي عبادت دی
عبادت په روغ صورت شي
ګڼه کله عبادت شي

خوشحال خان په دغه اثر کې ګڼې نسخې ښودلي دي ، لکه :

په لوی طب کې مې لیدلي
بیا په خود مې ازمایلي .....
چې اول سحر شي پاڅه
د مولا و درته خاصه
اودس وکړه خاص الخاص
ته چې نوې وضو وکړې
دوه رکعته لمونځ بډ وکړې
مناجات وکړه مولاته
وشافي علم مولاته
اوبه واخله ته له شهر
په ګوشه له تمام شهره
اسم ولوله زرځله
په حضور د زړه په ځله
چې یا حي یا قیوم دی
و هر چاوته معلوم دی
وهر چاوته معلوم دی
دا اوبه وربانديې دم کړه
زر یې نوش په هغه دم کړه
بیا سبا وکړه دلبره
دارنګ کار دزړه له سره
بل سبا دې بیا هم وشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا صحت به په دانه شي .
(طب نامه ۴۳ – ۴۴ مخونه)
خوشحال بابا د بوټو د تجربو ترڅنګ ، آن د کامل د هر د ښېګڼو او په انسان باندې د هغو د اغیزو تجربه هم کړې ده ، وایي .
په څلور ه کې ښه بهار دی
تابستان سړی غم خور کاندې لاغر
ډېر نعمت په وخت د مني پیدا کیږي
لکه سیل ، تبه ، قولنج بلا بتر ...
کـه مـوږ وغـواړو د بشـریت د فولکلـوري طـب او بیـا پښـتنو د تجربـوي طـب پـه کیفیت ښه پوه شو ، نو لازمـه ده طب نامـه مطالعـه کړو ، د نـورو ګڼو نسـخو لـه جملې به داشتها په برخه کې
یوه نسخه دلته راوړو :
اشتهال لره څو څیزه
مجرب دي له تمیزه
قرنقل څلور درمه
مستکي ورسره سمه
شل درمه سونډ هم بویه
واړه ښه میده ورسویه (وسولوه)
واړه ښه سره ګډوډ کړه
یو کف هر کله ناشته خوره
په طعام پسې یې ته خوره
اشتها به دې رسا وي
طبیعت به دې رسا وي
شودې پې دوه دري لونګه
اوس پرې ګډ کړه له فرهنګه
که ناشتهیې هر صبا خوري
ښه اعلی دی که تل دا خوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۰)

۲- د خلکو انګېرنې :

انګېرل یو ډول احساسي نا څرګند درک دی چې له طبیعت او ژوند پیښو سره د مخامخ کېدو په وخت رامنځ ته کیږي د (ولسي او امي روایاتو دغه خواره واره موضوعات په دوی کې له یو نسل نه بل نسل ته په داسې حال کې رسیدلي چې یاې عملا لیدلی او یاې اوریدلی د کلیو او باندو په خلکو کې دغه روایات په ببلابېلو بڼو او ډول ډول رنګو سره د یوې تجربې له مخې اجرا کیږي ، په دې ولسي روایتونه باندې باندوال (په تیره سپین ږیري او سپین سرې) ښځې ښې پوهیږي .

د غه انګېرنې د ژوند په ډزو ډګرونو کې شته ، لکه : (مذهبي ، روایتي ، تجربوي او ...)

مور به په لنډ ډول سره په هر ه برخه کې معلومات وړاندې کړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۱)

الف : مذهبي انګېرنې :

مذهبي انګیرنې د خلکو د عقیدو او تجربو له یو شوي (mix) باور څخه را منځته کیږي

دا ډول انګېرل هم مذهبي او هم تجربوي پوهنې دي چې د ژوند په اوږدو کې رامنځته شوي وي او دوام یې کړی وي . لکه :

(په شپه کې د نوکانو نیول ، دستوري یا ستورو لیدل ، د لمر او سپوږمۍ تندر نیول ، د پیشو (پیشکې) وژل ، د ډوډۍ یا دسترخوان پر سر د بسم الله ویل او نه ویل ، په کوټه کې د نوکانو اخیستل ، عکس یا تصویر (انځور) ته مخامخ لمونځ کول او نه کول ، د ډوډۍ او دسترخوان خوړل ، د لمانځه مخکې تېرېدل ، پر لیکل شوي کاغذ پښه ه ایښودل نورې ، د یتیم نه ازارول یا ازارول ، د زلزلو په وخت کې اوه ګامونه اخیستل .... دا او داسې نورې ډېرې انګیرنې چې د خلکو د تجربو او باورونه په سمسور بڼ کې له ډېر پخوا راپاتې دي .

د مذهبي انګېرنو د تجربې انګېرې :

پورته راوړل شوې انګېرنې که وګورو لومړی د خلکو په دود کې موجودې وي . بیا وروسته ددین او مذهبي تړاونو له امله لاډېرې پیاوړې شوي دي . که چیرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو (ښه یا بد کار) چې ټولنیز منفي یا مثبت ارزښت او اغیزو ولري په (یو دیني مذهبي) چوکات کې واچول شي نو پر خلکو یې اغیزې لاډ پرې لویږي ، ځکه نو د مذهبي انګېرنو تجربې انګېزې د خلکو له دوامراه تجربو سره تړاو لري . د (لمر او سپوږمۍ تورېدل یا تندر یا د زلزلې پر وخت اووه ګامونه اوچتول او ...) هم په دودیزه فولکلوري تجربوي ژوند او هم علمي او مذهبي پوهنو کې جلاجلا مفهوم لو مضمون لري . د جغرافیې د علم له پلوه د (لمر نیولو ته (کسوف) لمر تندره) او د سپوږمۍ نیولو ته (خسوف) (سپوږمۍ تندر) ویل کیږي . خو د مذهبي او فولکلوریکو پوهنو له مخې ، د بندګانو د ګناهونو سزا لمر ته ورکول کیږي ، دغې فولکلوریکې پوهنې هغه وخت زور او قوت موندلی چې د مذهب له پلوه د انسان او مومن له عقیدو سره تړاو پیدا کړی دی . دغه انګېرنې کله ښې او کله بدې وي ، په لاندې ډول به دغه انګېرنې راواخلو :

- په دسترخوان ډېرې خبرې نه کول
- کوچنیانو ته د جنازې یا (مړي) نه ورښوول
- سپي په کور کې نه ساتل
- د پیشکې نه وژل
- په شپه کې د پیشکې نه وهل یا پیشتې نه ویل
- په شپه کې په هدیره نه ګرځېدل او دلرګي یامیوګي نه ټکول .
- د لمر او سپوږمۍ تندر
- د لمانځه مخکې نه تېریدل
- له شاه د نورو په پښور ورختل
- دساه غوښتل (د نانځکو لپاره)
- د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل
- په هر کار او په تېره ډوډۍ باندې د بسم الله ویل او نه ویل
- قبلې ته پښې غزول
- پرمخې نه ویده کېدل
- د مابنام او مازدیګر تر منځ نه ویده کېدل او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۲)

د ځینو انګېر نو شننه :

په هره انګېرنه کې دانسانانو بیا پښتو (د تجربو ، عقیدو او پوهنو) قوت او متره موجوده ده او هره انګېرنه له همدغه دري اړخونه د پام او تجربې وړ هم دی ، یو ، دوه ، دري بیلګې به یې راوړو :

الف : (دمابنام او لماز دیګر ترمنځ نه ویده کېدل) :

که چېرې د خلکو دغه انګېرنه د تجربو له مخې وګوور نو راته ثابته بڼه شي چې په فولکلوري او نبوي او ننې طب کې اوس دغه ټکي ته پوره پاملرنه کیږي ، له څوارو خونو:

۱) د عبادت وخت له منځه ځي ، ځکه لمازدیګر کې د عبادت بڼه وخت دی .

۲) د کار او غریږ وخت ګډل کیږي .

۳) د هواخوریږ او سپورت شیبې له منځه ځي .

۴) له طبي پلوه دغه خلک کېدای شي لیوني هم شي .

۵) له ارواپي پلوه غوسه ناک او ګوشه نشین وي .

۶) دشپې له خوبه پاتې کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷) د عمر د لنډوالي سبب کیږي .

ب : د ځنکدن اوږد بدل او لنډ بدل :
که دیو سړي ځنکدن ډېر اوږد شي نو داسې خلک وایي چې نوموړی ډېر ګنهګار دی او دبې ګناه سړي ځنګدن ډېر لنډ دغه جز د خلکو د تجربو محصول ده چې عقیدوي لوري هم لري او مثالونه یې په ژوند کې لیدل شوي دي .

شکل (۲۳)

ج : پښې قبلې ته نه غزول :
هغه څوک چې راستان ته او په په ښې اړخ ویده کیږي ، هغوي تل ښه او آرام خوب کوي، ځکه له طبي پلوه ښه ساه اخیستلای شي ، او له عقیدوي پلوه پیغمبر (ص) دا ډول خوب غوره بللی دی او قبله د مسلمانانو عبادت ځای دی ، ځکه نو د پښو غزول د درنښت وړ اشخاصو ، لویانو او عبادت ځایونو ته ښه نه دي . پښتو لنډۍ هر ډول مضمون لري : (په لنډیو کې لوی مفهوم پروت دی او د پښتنو د ژوندانه هنداره ګڼل کیږي) (انګرنې ، ۱۴۶ مخ)
لنډۍ د اوس هنر دی ، د اهنر داسې مثال لري لکه بلوه ډېوه چې ځای یې معلوم نه وي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې چېرې ده او وخت يې معلوم نه وي چې د کله راهيسې بله شوې ده ، خو پښتانه نسلونه يې په پېړيو پېړيو يو ته سپاري . لنډۍ د ولسونه د ذهنيت ، کلتور او تمدن هنداره او دهغو د ذهني او خارجي شرايطو ، تصوراتو ، اجتماعي روابطو او هر ډول ګډو خصوصيات انعکاس دی ... د ولس فکر ، هوښياري ، ملي تاريخ ،اجتماعي جوړښت او قوي ډول څرګند شوي دي) ځکه نو دخلکو تجربې څه په هنر او فن ، څه په عملونو ، اړيکو ، ټولنيزو روابطو او ... کې څرګند ېږي له همدې امله دغه تجربې د پښتنو په ولسي هنر (لنډۍ) کې هم ځليدلي دي چې ددغو تجربو نندارە به د لنډيو په هنداره کې وګورو :

اجرو جزا د عمل حق ده .

خوک چې دنيکو عمل کړي نيکي به وړينه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شنه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
ګومان مې کيږي مسافر آشنا راځينه
نن مې د غم سترګه رپيږی
بېګاه به راشي ګرد وهلی شک بريتونه
نن مې د يار سره وعده ده
سترګې رپيږي ښکلی يار به وګورمه
په سر دې توره کاغی ګرځي
د جانان شپې ورځې پوره دی را به شينه
لاس دې تر زنې لاندې مه ږده
ستا به عادت وي ما به ورک کړي له وطنه
څپلی يې پر بل سپرې شوې
جانان مې نيت دد کن کړی رانه ځينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : د مرغانو، څلورپولو (حیواناتو) او خزنده ګانو په برخه انګېرنې :

د مرغانو ، حیواناتو او خزندوو په باب انګېرنې ، فکر کول او تانګېرل په ټولو خلکو کې شته ، آن په خوب کې د ځینو حیواناتو لیدل هم جلا جلا مفهمونه او تغیرونه لري . د بیلګې په ډول : په خوب کې د سپین آس لیدل د انسان د بخت او طالع بیدارېدلو مانا ورکوي ، همدارنګه د څورپو او چاغو غوایانو لیدل د یو چا د دولتمندۍ زېری ورکوي . د چاکور کې سپیږې پیدا کېدل (د بخت باز په اوږه کېناستل ، یا لاس توره پېشکه څټل) او نورې انګېرنې شته چې زمونږ رابطه د ژیو له نړۍ سره ثابتوي .

انګېرنې :

۱) ښځه چرګه په اذان راتلل .
۲) جرګه د ماشوم په لاس کېنول .
۳) په سهارو ماسپښین او مازدیګر کې د توتکې لیدل .
۴) شاپرک په سر تېرېدل .
۵) د سپیږې نه وژل
۶) پرمېزبانو ختل
۷) د ککوي (کونګ) بوم آواز .
۸) د سور لنډي یا چغال ناره .
۹) په کور کې د سوی ساتلږ .
۱۰) په کور کې د کوترو ساتل او دهغو الوزولو بدې اغېږې .
۱۱) دغوا د سر خوزولو ناروغي .
۱۲) لنګه غوا تر اوو ورځو له کوره نه ویستل .
۱۳) بې اودسه غوا نه لوشل .
۱۴) په غوا یا غوایي ناولې او به نه اچول .
۱۵) د هګیو چرګې ته د تودې ډوډۍ ورکول .
۱۶) د مار او لړم د پوستکو سوزول .
۱۷) د میږې وزرې کول او نورې انګېرنې .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج : دوختونو ، ورځو ، میاشتو او کلونو په برخه کې انګېرنې :
۱) په سهار کې د شوم مخ نه لیدل .
۲) په سهار کې د توري پیشکې نه لیدل .
۳) په سهار کې د ناولې مخ نه لیدل .
۴) د لمر په خوب لیدل .
۵) په مازیګر چاته اور نه ورکول .
۶) په مازدیګر او شپه کې د کور نه جارو کول .
۷) د شپې یا مازدیګر خوب نه کول .
۸) مازدیګر ښېرا نه کول .
۹) د شپې سر تور سر (تشناب ته نه تلل) .
۱۰) د سه شنبې په ورځ سر نه مینځل .
۱۱) د سه شنبې په ورځ کالي نه نیول .
۱۲) چهار شنبه سفر نه کول .
۱۳) په چهارشنبه د نوکانو اخیستل .
۱۴) په شپه په کور کې د نو کانو اخیستل .
۱۵) چهارشنبه خال وهل .
۱۶) د جمعې په شپه د حیواناتو د غوجلې ښه پاکول .
۱۷) د جمعې په شپه نوی لوست نه اخیستل .
۱۸) د جمعې په ورځ کالي پرېولل .
مثالونه :
مازدیګر کې په هنداره کې نه کتل :
د مازدیګر وخت ډېر لنډ دی ، د مازدیګر په وخت کې باید په هنداره مخ ونه کتل شي ، دا ځکه چې عمر یې هم لنډېږي او له بلې خوا د مازدیګر ژېړې وړانګې چې کله د هنداري په مخ لویږي نو له ارواپي (رواني) پلوه د انسان په روان هم منفي اغېزې لري .

د : په بدن کې د ځینو نښو نښانو په برخه کې انګېرنې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځینې نښې (خالونه) ، دانې او نښې شته چې خلک یې دنیمکمرغۍ او بد مرغۍ نښې بولي ، دروزي پراخوالی او کموالی هم ورپورې اړوندوي . لکه :

- پیوسته وروځې .
- د لاس د روغیو د لیکو ارتوالی .
- د ماشوم د ګوتو په باره کې .
- په سینه تور داغ .
- دبدن په کین اړخ کې تور خال .
- په تندي باندې ګونځې .
- دسترګې په سر د زخې راختل .
- په مخ تور داغ ، تور خال یا تور ټکی او نورې ....

شکل (۲۴)

د بېلاّبېلې یا متفرقه انګېرنې :

انګېرنې په افسانو ، کیسو ، حکایتونو او د ژوند په ډېرو اړخونو کې شته آن د ژوند د خوشحالتیا په برخه کې ،لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشحال سړي خبرې کول یا دهغه جامې اغوستل د خلکو په روان مثبتې اغیزې لري ، وایي ږ د یو پاچازوی ډېر ناروغه شو ، د دنیا طبیان یې ورپسې ولټول ، ملایان یې ستړي کړل ، په زیار تونو یې وګرزاوه ، خو بیا هم دده زوی ښه نه شو ، او تل یې د خفګان څادر په مخ را غورېدلی و ، یو با تجربه سړي ورته وویل ، پاچا صاحب که غواړې ستا زوی ښه او خوشحاله شي نو د یو خوشحال سړي (چوپان) جامې ور واغونده نو ستا زوي به ښه پاچا ټول ځایونه ولټول ، په پای کې یو شیون یې له لرې ولیده چې له ځانه سره نائي او خوشحالي کوي ، خو چې دوی ورغلل چې جامې یې راوړې نو که ګوري هغه جامې نه لري .

نور کالي او جامې نه اغوستل :

زمونږ پښتانه تور کالي اوجامې نه اغوندي ، په پکتیا کې داسې عقیده موجوده وه چې که څوک تورې جامې واغوندي نو هغه به حتما ناروغه کیږي ځکه نو دغه کرکه د تورو

جامو په برخ کې شته له ارواپي پلوه هم غمجن خلک تورې جامې اغوندي په یوه لنډۍ کې راغلي تورې جامې به په تن نه کړم یو کامل مې کړې وي درنخ کخوره ومه .

تور رنګ نه خوښول :

تور رنګ ته ډېر خلک په کرکه ګوري اتو بیا د نجلۍ لپاره خو تور رنګ عیب ګڼي لکه :

هلک که تور وي پروانشته

نجلۍ چې توره شي بنګړي دې خر څوینه ..

په توره لته وهل ، د چا تر منځ د تورې کټوې تیرول ، د اورې ایرې مخ ته نه غور ځول اوداسي پع لسګونو او آن په سلګونو ټوټکې ، کرکې او انګېرې شته چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې د خلکو او نسلونو د اوږد و تجربو محصول دي د زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ :

- ✓ د سر محقق علي محمد منګل (د پښتو ځینې فولکلوري روایات

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ د ډاکټر زیور (انګېرنې ، کرکې او کړنې .
- ✓ علي محمد منګل (فولکلوري ګلونه .
- ✓ د عبدالکریم پتنګ (د غرونو څوکې) او نور ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴ – د شپږم څپرکي د موضوعات لنډیز:

۱) خرافات او نـاوړه دودونـه د خلکـو (عوامـو) د منفي رقابـت پـه نتیجـه کـې را منځته کیږي .
۲) خرافات ملا ماتونکي دودونه دي .
۳) خرافات هغه ناوړه دودونه دي چې له فرد نه نیولې بیا تر اجتمـاع پـورې بـدې رواني ، ټولنیزې او اقتصادي ناوړه اغېزې لري .
۴) خرافات د افراط او تفریظ په تله ، د فرد او ټولنې د کرکتر تلل دي .
۵) دغـه دودونـه مـلا مـاتونکي بارونـه او باجونـه دي چې د ټولنې د انسـانانو پـه روحیه ناوړه اغېزې پرې باسي .
۶) هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهیر کې کامیاب راوتلي وي ښه ، او نور یې خرافي او اضافي شیان ګڼل کیږي .
۷) په پښتني ژوند کې خرافات لږو ډېر شته لکه (ولور) او شګون ، جادو او ... یا کونډه واړه ته په نکاح کول .
د خرافي دودونو د رامنځته کېدو عوامل :
۱) له لرغونو زمانو راغزیدلي ناوړه عرف (دود)
۲) بېسوادي او له تعلیمه لرېوالی .
۳) په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او دسیاسي ثبات نشتوالی .
۴) د نورو خلکو د کلتور تر ناوړه اغېزو لاندې را تلل .
۵) جغرافیوي حدود هم د دودونو په بدلون کې رول لري .
۶) لـوبې هـم د ښـو دودونـو پـه توګـه د ولسـونو مابل ګڼل کیږي ، د ماشـومانو ، خلکو او ولسونو تر منځ د نږدیوالي غوره لامل کېدای شي .
۷) د لوبو د دوام علتونه دوه دي:
الف : د انسان (ماشوم) د فطرت برخه ده .
ب : لوبې دسیمه ایزو دودونو د ساتلو په نتیجه کې دوام مومي .
۸) د لوبو ته (لوبې)، لیبې، (ټوکه) او ټوکې ، (مستي) او نور نومونه ورکړ شوي دي.
۹) د (فولکلوري ګلونه) لیکوال علي محمد منګل لیکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې غذا ، اوبه ، موسیقي ، ښوونه او روزنه ، د بشر په ژوندانه کې په زړه پورې نقش او رول لري ، دغه شان لوبې او سپورت هم د انسان د ژوند یو ضروري جز دی

۱۰) هغه لوبې ډېرې په زړه پورې وي چې طبیعي بڼه ولري او د انسان له فطرت سره تړاو ولري ، لکه د ماشوم لوبې.

۱۱) لوبې روانې اغیزې لري ، یعنې د ماشوم په ټولنیز کرکټر جوړه او خوشحالي کې مثبت رول لري.

۱۲) لوبې د بدن پالنه او دروح روزنه ده .

۱۳) (ژاک لوک) چې د ماشومانو ارواپوه و ، تل به ددوستانو کره ورته او د هغو کوچنیانو سره به یې ښۀ روغبړ او آن لوبې کولې.

۱۴) پخوانیو یونانیانو ، سپارتایانو ، آریایانو او نورو قومونو او پښتو به د ماشومانو د زړورتیا لپاره هغوي لوبو ته هڅول لکه همدا اوس هم د ننبې ویشتلو د غیږو نیول په پښتنو کې د او لاډنو دروحیې دلوړ ولو لپاره دي .

۱۵) د پښتنو ملي لوبې د سیمه ایز خصوصیت له درلودلو سره سره ملي ځانګړنې هم لري .

۱۶) اړوابښاد محمدظاهرشاه یو وخت د ماشومانو د ملي روزنې په برخه کې ویلي وو:

(هر څونه چې په ملي تربیه او اخلاقو کې کوښښ کوو هغو مره به په شرافت سره ژوند کوو!)

۱۷) اړوابښآد محمد ګل نوري چې یو ممتاز فولکورست و ، ویلي و : ... پښتني او ملي لوبې چې د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسیو توپ ډنډه او نورې نورې لوبې) ...

۱۸) نادرشاه شهید ویلي وو: (دلوب او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د یو ورزشکار د پاره لازم دي چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې په ذریعې سره د ورزش وانتها درجې ته ورسیږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف سو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکې ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خبل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حیثه په آینده ژوند کې خوشحاله وي.)

۱۹) لوبې ډولونه لري چې د سن ، جغرافیوي موقعیت ، ځوانۍ او لویوالي په کلونو کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰) د عمر له پلوه په لاندې ډول دي:
a) د ماشوم والي لوبې
b) د هلکتوب دورې
c) د ځلمې توب
d) د ځوانې.
e) د لوی سن او آن سپین ږیري توب.
۲۱) پخوانۍ او اوسنۍ لوبې ډېر نومونه لري چې متن ته مراجعه وکړئ.
۲۲) لوبې ځینې سیمه ایزې او ځینې ملي او ګډې وي او په لاندې ډول دي:
a) الف د ټولو ګډې لوبې
b) ځانګړې یا د یوې سیمې لوبې
۲۳) پسول یا ګانې ډېر ډولونه لري چې نومونه یې یاد شوي دي.
۲۴) دګانو د کارونې وختونه هم ښودل شوي دي.
۲۵) پسول کلتوري یو ارزښتمنه او ښایسته یوه ښه وسیله ده.
۲۶) پسلو د ښځو د خوښونې او ښایست یوه ښه وسیله ده.
۲۷) پسول د ښځو د خوښونې او ښآیست یوه ښۀ وسیله ده.
۲۸) په پښتو ادب کې ګانې ځانګړی ارزښت لري.
۲۹) ګانه یه لنډیو کې تر ټولو ځلانده څېره لري.
۳۰) د ګانو نونونه ډېر ښکلي او خاص پښتو دي.
۳۱) په سندرو کې هم د ځینو ګانو څېړې راغلي دي.
۳۲) د پښتني پسول نومونه ډېر ښکلي دي لکه باهوګان ، بنګري ، امبلو ټیک ، نته ، چارګول ، امبل ، ګول ماخۍ او ....
۳۳) نرخونه . جرګې او قومي لارې هم پښتني غوره دودونه دي.
۳۴) نرخ هغه ځانګړې لارې او اصول دي چې د یوکلیوال منلي دود ارزښت لري.
۳۵) نرخونه ، داسې ولسي منلي قوانین دي چې دژوند د درنښت او پاینښت سبب کیږي لکه د جګړو مخنیوی.
۳۶) نرخ ولسي پریکړه ده.
۳۷) د نرخ پیدایښت د لرغونو زمانو خبرده ده.
۳۸) نرخ قومي پریکړه ده کله چې یوه پریکړه په ولس کې کامیابه راووځي نو هغه پریکړه در اتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کیږي.
۳۹) پریکړې د نرخیانو په واسطه تر سره کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۰) په پکتیا په تیره په منګلو کې د هر څه (وژول، یا نورو کارونو نرخونه ښل ښل باج او مصرف لري).
۴۱) تېږه (ډبره) هغه قرارداد او بندیز دی چې د دواړو دښمنو ډلو ترمنځ اینښودل کیږي.
۴۲) ننواتې هم یو پښتنې دود دی په فارسي کې وایي: ګردن نرمه شمشیر نه بره) په پښتو کې (ماته غاړه ستونزې کموي) .
۴۳) د خلکو تجربې هم یو ډول دود دی د ژوند په اوږدو کې دغه تجربې صورت نیسي.
۴۴) د خلکو په تجربو کې (ټوټکې ، د خلکو انګېرنې ، روایتونه او نورشاملیږي) .
۴۵) انګیرنه یو ډول احساسي درک دی .
۴۶) انګېرنې ډېر ډولونه لري لکه مذهبي ، د حیواناتو د انسان اړیکې ، انګېرنې دوجود او نورو شیانو له طبیعت او موسم سره د خلکو ارتباط او نور.....
۴۷) ټوټکې ، د خلکو ډول ډول تجربې او انګېرنې په پښتو ادب کې هم ځان ښکاره کوي لکه :

نن مې د لاس باهو شرنګیږي
یا مې یار مړ دی یا په لار دی را به شینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ – د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱) د خرافي دودونو ناوړه اغیزې په ګوته کړی ؟
۲) خرافات څه ډول دودونه دي ؟
په پښتني ژوند کې د څو خرافي دودونو نوم واخلی ؟
د خرافي د۴) ودونو درامنځته کېدو لاملونه په ګوته کړی ؟
۵) په خپل کلتور او فرهنګ باندې د نورو اغیزې (مثبتې او منفي) څنګه څېړی؟
۶) لوبې، د خلکو غوره دود دی که نه ؟
۷) طبیعي او ښې لوبې کومې دي ؟
۸) د پښتنو ملي او ځانګړې لوبې کومې دي ؟
۹) څو ډوله لوبې پېژنی؟
۱۰) کومې لوبې زموږ اصلي لرغوني پښتني او کومې له نورو ولسونو راغلي دي؟
۱۱) توپ ډنډه او کرکیټ څه توپیر لري؟
۱۲) د خوسي لوبه څه ډول لوبه ده؟
۱۳) میلمه پالنه څه ډول لوبه ده؟
۱۴) په پښتنو کې میلمه پالنه دود دی که فرض؟
۱۵) څه ډوله ګانې پیژنې؟
۱۶) د پسول کلتوري او ادبي ارزښت په ګوته کړی؟
۱۷) په لنډیو کې د ګانو څېره څنګه ځلیدلې ده؟
۱۸) پښتني پسول ځانګړنې کومې دي؟
۱۹) کوم پسول خاص د پښتنو دی؟
۲۰) په سندرو کې د ځینو ګانو څېرمه کومه ده؟
۲۱) په پامونو کې د ګانې څېره څه ډول ده؟
۲۲) اوړی څه ډول ګانه ده؟
۲۳) لونګین څه شي ته وایي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵) الفت صاحب له پیزوان سره څه ډول مینه کړي؟
۲۶) نرخونه ، جرګې او قومي لارې څه ډول اصول دي؟
۲۷) نرخ څه وخت پیدا شوی دی؟
۲۸) په پښتنو قومونو کې په تیره منګلو کې نرخونه څه دول دي؟
۲۹) څوک مرکچیان وي؟
۳۰) آیا نرخونه په ټولو امورو کې یو شی دي؟
۳۱) توره سپینه څه ده؟
۳۲) خلوت څه ته وایي؟
۳۳) تېره څه ډول ده؟
۳۴) د خلکو د تجربو په برخه کې څه پوهیږي؟
۳۵) د کلیوالي طب ارزښت په ګوته کړی؟
۳۶) خوشحال خان په نظر بوتې په طبابت کې څه ارزښت لري؟
۳۷) لومړنی سړی چې د فولکلور په برخه کې عملي هلې ځلې کړي څوک وو او د آثارو نوم یې څه وو؟
۳۸) دټوخلې ، قولنج ، ګیډې درد ، اشتها نه لرلو سل او نورو ناروغیو لپاره کوم بوتې په کاریږي؟
۳۹) انګېرنې څه ته وایي؟
۴۰) څو ډوله انګېرنې پېژنی؟
۴۱) د څو ډوله انګېرنو نوم واخلی؟
۴۲) سپې په کور کې نه ساتل؟
۴۳) د لمر او سپوږمۍ تندره څه ډول انګېرنه ده؟
۴۴) له شاه د نورو په پښو ورختل څه ډول تعبیر وي؟
۴۵) په لنډیو کې د انګېرنو څېره څنګه ځلول شوې ده؟
۴۶) د مرغانو ، څلورېولو او خزنده ګانو په باب انګېرنې څه پوهیږي؟
۴۷) په کور کې د ځینو مرغانو ساتلو ارزښت څه دی؟
۴۸) ولې د هګیو چرګې ته توده ډوډۍ ورکوي؟
۴۹) په پښتو عرف کې دور ځو نومونو واخلی؟
۵۰) دورځو دارزښت ، ښېګڼې او اغیزو په باب عرفي رایتونه کوم دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیتجه

د پښتنو فولکلور پېژندنې کتاب ، لکه بل هر تدریسي اثر له دري برخو رغېدلی دي ، لکه :

(مقدماتي ، متن او موضوع ، نتیجه ، نومونې او ماخذونو برخې)

دغه اثر شپږونو لري ، په لومړیو دوو نو کې د فولکلوري او ولسي پانګې ، پوهې او د فولکلور د اړې او اصل او پس منظر په برخه کې پوره معلومات وړاندې شوي دي .

په راتلونکو څلورو نورو ونو کې په فولکلوریکو صنفونو او په ځانګړې توګه پښتو فولکلوریکو ژانرونو د حدود او هندسي بڼې ..... په باره کې له مثالونو سره معلومات راوړل شوي دي په هر کې د مطالبو لنډیز د لاښینګار په ډول راوړل شوی او هر ته تمرین هم ورکړ شوی دی .

په اثر کې مهم اصطلاحات په پای کې تشریح شوي و د کتاب ماخذونه هم په ګوته شوي دي .

کتاب د محصلینو له سویې سره سم لیکل شوی دی او د هرې موضوع او مضمون سپیړنه شوې ده . د کلتور ، فولکلور او ټولو فولکلوري ژانرونه تعریفونه او مثالونه په واضح ډول سره شوي دي .

لنډه دا چې ، دغه اثر د څو پر له پسې کلونو د تدریس په نتیجه کې راټول شوی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نومونو (اصطلاحاتو) سپړنه

انټرپالوجي (Interpalogy) : کلتوري بشرپېژندنه .
استیتکي : ښکلا پېژندنه .
سایکالوجي : ارواپوهنه .
انتروپوس لوګوس : Anthropas lougus
کلتور پېژندندونکی انسان
اسطوره : مفرده ښه (هغه کیسه چې د انسان په باورونو د عقیدو پورې تړاولري) او اسطورې یې جمع ده .
آریاناویجه : د هغو پخوانو آریایانو ژبه ده ، چې له کوچېدو د مخه په یوه ځای کې اوسېدل .
فولکلور سوسایټي (folklore Society) : هغه ټولنه چې په لومړي ځل انګریزانو د فولکلور د راټولو لو لپاره جوړه کړه .
فولکلور ریکارد : هم یوه مجله وه او له فولکلور سوسایټي څخه وروسته د فولکلور ټولنې موضوعاتو ته وقف شوه .
فولکلور ژورنال : هغه فرهنګي ټولنه ، چې د فولکلور د راټولو لو چاپې یې پر غاړه وې
(۱۸۴۶ – ۱۸۸۷ز کلونو) را وروسته (ملي هنداره) د محمد ګل نور فولکلور اثر .
ژانر : لرغونپېژندنه (باستان شناسي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

پښتو فولکلور پېژندنه د دې هیواد د ګڼو ولسونو د کلتور او ولسي ژوند روښانه هنداره ده . لیکل شوی اثر د ډېرو کلونو د تدریس نتیجه ده .
د دغه اثر د بشپړولو او ښه لیکلو لپاره ډېرو ځای ونو ، خلکو ، ښځوا او نارینه وو ته مراجعه شوې ده . د اثر په لیکلو کې ما ډېروس کړی دی ، خو طبیعي خبره ده ، چې ډېرې نیمګړتیاوې به لري . د لاښپړولو لپاره لاندې وړاندیزونه لرم :

۱- د یوه هیواد په کلتور پوهېدل ، دهغه هېواد د خلکو په طبیعت او روان پوهېدل دي

۲- ولسي پوهه هر اړخیزه مطالعه غواړي .

۳- محصلینو ته ښایي ، چې د خپلې سیمې فولکلوري مرغلرې راټولې او خوندي کړي

۴- د محصلینو لپاره دې ولسونو ته د تګ لارې چارې برابرې شي ، چې څېړنې وکړي .

۵- د خلکو تجزیې ، پوهنې ، انګېرنې ، متلونه او د معنوي او مادي ارزښتونو د خوندیتوب لپاره دې هڅې وشي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱- ابن سینا ، تمع (اووم چاپ) تهران ، خیابان فردوسي ، ۱۳۶۲ هـ کال – ۲۴۳ مخ .

۲- اثر عبدالحلیم ، پښتو ادب ، پېښور : اداره اشاعت سرحد ۱۳۷- ۳۷۶ مخ .

۳- اثر عبدالحلیم بآغ و بهار ، پښتو چاربیتی (قلمي) ، پېښور ، پښتو اکیډمئ ، ۲۰۰۶ م کال ؤ، ۲۲۷ مخ .

۴- اڅکزی عبدالطیف ، پټه خزانه ، (دویم چاپ) کندهار ، د پوهني مطبعه ۱۳۳۹ – ۱۶۶ مخ

۵- احساس عبدالرحمان ، نری نری باران دی ، د کوچنیانو د فولکلوریکو سندرو ټولکه ډ پېښور : قصه خواني ۱۳۸۴ . ۷ مخ .

۶- ادیب عبدالکافی ، اولس مجله ، کویټه : ۱۹۷۷ م کال . ۱۲مخ .

۷- ارین پور . ا . ج . جامعه شناسي هنر ، کابل : ګوندي مطبعه ۱۳۶۴ کال ۹۷- ۹۸ مخونه .

۸- الفنستین – مونټ ستوارنټ د کابل سلطنت بیان (لومړی ټوک) د م . ج کاکړان او ن سوبمن (ژباړه) کابل : د پښتو ټولنو مرکز ۱۳۵۹- ۲۶۴ مخ .

۹- انصاري بایزید ، خیرالبیان (دویم چاپ) پېښور : یونیورستتی ، ۱۳۸۰ کال ۷۷۰ مخ .

۱۰- بابا عبدالرحمان ، دیوان پېښور : صبا خپرندویه ټولنه ۱۳۸۰ کال ۷۷ مخ .

۱۱- بخاري سید میر پادشاه قند مجله ، مردان : ۱۹۷۲ م کال ۱۸ مخ .

۱۲- بختانی ، عبد الله ، توربربښ ، کابل : پښتو ټولنه ۱۳۴۷ هـ کال . د ج مخ .

۱۳- خوشحال خان او یو څور فرهنګیالي ختک ، کابل : د مرستې او پیوستون ټولنه ۱۳۸۰ کال ، ۱۱۴- ۱۱۵ مخونه .

۱۴- بختاني عبدالله د فولکلور پوهنې سمپوزیم (د مقالو مجموعه) کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۶۶ ، هـ ل کال ۸۱ مخ ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- براگسنکی . ی . س . د تاجیکی ولسي نظم تاریخ ،مسکو : ۱۹۵۶ م کال ۲۴ مخ .
۱۶- برزین مهر عبدالعلي . ضرب الامثال و کنایات پېښور : قصه خوانی ، ۱۳۷۹ هـ ، ل کال ، الف مخ .
۱۷- بینوا عبدالروف پښتو متلونه کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعې چاپ ۱۳۵۸ ه کال ۷۷ مخ .
۱۸- پتنګ ، عبدالکریم ، د غرونو څوکې کابل : کابل پوهنتون مطبعه – ۱۳۵۹ ه ، ل کال ۸ مخ .
۱۹- ترکان سید احمد ولسي سندرې (دویم ټوک) کابل : د قومونو او قبایلو وزارت نشرات ۱۳۶۶ هـ ، ل کال ، ۵۰ مخ .
۲۰- ترکي محمد قدیر (مردم شناسي) (جمله) کابل : پښتنو ټولنه دولتي مطبعه۱۳۱۵ هـ ، ل کال ، ۶۳ مخ .
۲۱- ترکی غلام محمد ، پښتو دودونه کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۳ هـ ، ل کال ، لومړی مخ .
۲۲- جلال نایبي ، محمد رضا ، دریګویدا سرودنو غور چانې (ژباړه) تهران : دا میر کبیر خپرونه . ۱۳۴۸ کال ، ۳۷۸ مخ .
۲۳- جلالي غلام جیلاني . طلوع افغان (مقاله) کندهار : ۱۳۱۷ هـ ، ل کال ۴ مخ .
۲۴- حبیبي عبدالحی ، پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټوک (دویم چاپ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو خپرونه ، ۱۳۲۵ هـ ، ل کال ۱۵- ۱۶ مخونه .
۲۵- حبیبي عبد الحی د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړی او دویم ټوک (دویم چاپ) پېښور ډ دانش خپروندیه ټولنه ۱۳۸۴ هـ ، ل ۴۴۲ مخ .
۲۶- حبیبي عبدالحی د خلکو تجربې (تفریظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۶ هـ ، ل . کال لومړي مخ .
۲۷- خاورې غوټې . د پښتو شفاهي ادبیات (شکل و مضمون) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۶ هـ . ل . کال . لومړي مخ.
۲۸- خټک خوشحال ، کلیات پېښور : دانش خپرندویه ټولنه ، ۱۳۴۰ هـ ل کال ، ۴۳۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۹- همیش خلیل طب نامه : لومړي چاپ (مقدمه) پېښور : یونیورسټي . ۱۹۷۵ کال ، ۲۰ او ۲۱ مخونه .
۳۰- خټک عبدالقادر ، ګلدسته (ژباړه) کابل : د علومو اکاډیمی ، ۱۳۸۳ هـ ، ل کال ۲۷۲- ۳۳۲ مخونه .
۳۱- داود- داورخان ،خوشحال او فولکلور ، پېښور اکاډیمی ۲۰۰۶ م کابل ، ۶۰ مخ .
۳۲- دوست محمد ، فولکلوري ګډډ پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ۱۳۵۵ هـ ، ل کال ، ۶- ۷ مخونه .
۳۳- د پښتو ولسي ادب لارې ، کابل : پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ۱۳۵۶ کابل . ۱۴ مخ .
۳۴- د پښتو ولسي ادب لارې ، (دویم چاپ، پېښور : دانش خپرندویه ټولنه ۱۳۸۴ مخ .
۳۵- دورانۍ مومنه ، د ملنګ جان په اشعارو کې فولکلوري عنعنې . کابل : ۱۳۸۵ کال ۲۹ مخ .
۳۶- ډارمستتر جیم . د پښتو نخوا د شعر هاروبهار کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۶ هـ ل کال . ۱۶ مخ .
۳۷- رشاد عبدالشکور چسته او سسته قافیه (لکرنوټ) کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی . پښتو څانګه ، ۱۳۶۴ هـ ل کال . ۱۲ مخ .
۳۸- رښتین صدیق الله د پښتو ادبیاتو تاریخ کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۲ هـ ل کال ۳۰ او ۳۱ مخونه .
۳۹- رسا سید رسول . ارمغان خوشحال (سریزه) پېښور : یونیورسټي ز ۱۹۶۴ هـ ل کال ۱۷ مخ .
۴۰- رسا سید رسول د ژوند سندره . (دوویم چاپ) پېښور : د پښتو چیړنو او پراختیا مرکز ۱۳۸۵ هـ ل کال ، ۱۲۶ مخ .
۴۱- رفیع حبیب الله ژبپالنه کابل : پښتو ټولنه د ژبو او ادبیاتو مرکز ګوندي مطبعه ۱۳۶۱ هـ کال ۷۷ مخ .
۴۲- رفیع حبیب الله د خلکو سندرې . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۰ هـ ل کال ۸۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۳- روهي محمد صدیق د څېړنې لارښود . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۴۵ هـ کال ۱۰۳ مخ .
۴۴- روهي صدیق ادبي څېړنې ننګرهار : د ننګرهار پوهنتون نشرات ۱۳۶۰ هـ ل کال . ۱۸۲ مخ .
۴۵- روهي محمد صدیق فولکلور پیژندنه کابل : دعلومو اکاډیمی : دولتي مطبعه ۱۳۶۸ هـ ل کال ۱۷- ۱۸ او ۳۵ مخونه .
۴۶- زغم احمدشاه پښتو چاربېته کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی .
۴۷- زلمی محمد ولي : د کندهار مشاهیر (صوفیان ، عارفان او مزارات . کندهار ، اطلاعات او کلتور ، ۱۳۴۹ کال ۱۰۷ مخ .
۴۸- زیار مجاور احمد شاه پښتو شعر څنګه جوړیږي ؟ کابل : د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه ۱۳۶۹ کال . ۱۳۵ او ۳۶ مخ مخونه .
۴۹- زیور، زیورالدین ، انګېرنې ، کابل : د کابل پوهنتون مطبعه . ۱۳۶۴ ه کال . ۷ مخ .
۵۰- سیار وسیع الله ، به پښتو ادب کې ورنه ، کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی ، پښتو څانګه . ۱۳۸۶ ه ل کال . ۳۱ مخ .
۵۱- سیال کاکړ ولي محمد ، فولکلوري سوغات کویټه ۱۹۷۸ . ۳ مخ .
۵۲- سیال کاکړ ، پښتني فولکلور ، کویټه : اسلامیه پریس .
۵۳- پښتو ادبي دنیا کویټه : تریتو چاپ ۱۹۷۰ م کال د ص مخ .
۵۴- شاکرنوراحمد ،بدیع وبیان(دریم چاپ)کابل:کابل پوهنتون ۱۳۵۵هـل کال۱۲مخ .
۵۵- شاعرجمال،عقل تمام،پښنور:قصه خوانی.اسلامیه مطبعه۱۹۷۰ کال .۲۴ مخ.
۵۶- شعوراسدالله،چاربیتي هاي ولسي پشتوکابل:دولتي مطبعه۱۳۵۷ه ل ۱۱ مخ .
۵۷- صافي ضمیر ، پښتني سندری(دویم ټوک)کابل:پښتوټولنه ۱۳۵۵ه ل کال ۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۸- صاحبزاده حمیدالله کاکړۍ لنډۍ ، پېښور : یونیورسټي . ۱۹۶۷ م کال . ۱۴ مخ
۵۹- طاهر محمد نواز ، آدم خان او درخانۍ (سریزه) پېښور : پښتو اکیډمي . ۱۹۵۹ کال . ۷ مخ .
۶۰- روهي ادب (لومړی چاپ) پېښور : پښتو اکاډیمي . ۱۹۸۷ . ۶۴۰ مخ .
۶۱- پښتو ضرب الامثال ، پېښور : پښتو اکاډیمي . ۱۹۷۵ م کال . ۵۵ او ۶۷ مخونه
۶۲- تپه او ژوند ،پېښور : پښتو اکاډیمي . ۱۹۸۰ کال ۳۱- ۳۵ مخونه .
۶۳- طالب احمد یـن . چاربیتي او منتخب رباعیات پېښور : قصه خوانی ۱۹۹۸ کال ۶۰ مخ .
۶۴- عبدالقادر . د فکریون پېښور : قصه خوانی ۱۹۶۴ م کال ۲۰۵ مخ .
۶۵- عطاالله قاضي . د پښتو تاریخ لومړی ټوک . کابل : د دفاع وزارت مطبعه ۱۳۵۶ ه ل کال ۳۶۳ مخ .
۶۶- عطایي محمد ابراهیم د پښتو پر شفاهي داستان یوه تخلیلي څېړنه . کابل : دولتي مطبعه ۱۳۷۰ کال . ۵۱ مخ .
۶۷- فرهنګ مردم (مجله) کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۶۴ کال . ۱۲۳ مخ .
۶۸- عمید حسن . فرهنګ عمید (دویم ټوک) (۲۵ چاپ) تهران : دامیر کبیر انتشارات . ۱۳۸۱ ه ل کال . ۱۵۴ مخ .
۶۹- غلجی ملګری غلام محي الدین . پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : کابل : پښتو ټولنه . د فولکلور او ادب ټولنه . ۱۳۵۲ کال د الف مخ .
۷۰- غروال محمد عارف ، غرنۍ سندرې کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۲۱ مخ .
۷۱- فردوسي ابوالقاسم از فردوسي بیاموزیم . کابل : کابل پوهنتون . ادبیاتو پوهنځی خپرونه ۱۳۶۱ ه ل کال . ۹۸ مخ .
۷۲- فرهادي روان د خلکو تجربې (مقاله) تقریظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی ۱۳۵۶ ه ل کال . ۹ مخ .
۷۳- ملنګ جان دملنګ جان خوږې نغمې (غورچانې) ننګرهار ، د ننګرهار فرهنګي ټولنه ، ۱۳۷۶ ه ل کال . ۶۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۴- لایق سلیمان پښتو لنډۍ (سریزه) کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۶۴ ه ل کال . ۴ مخ .
۷۵- منګل علي محمد فولکلوري ګلونه : کابل : دعلومو اکاډیمی دولتي مطبعه ۱۳۶۰ ه ل کال . ۲ مخ .
۷۶- د ننګ کیسې کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۸۴ کال . ۲۰۱مخ .
۷۷- منګل علي محمد ولسي پوهنه (کابل مجله) کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۶ کال . ۳۷ مخ .
۷۸- منګل علي محمد ، فولکلوري ګیډۍ کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۵ کال . ۱۲۹ مخ .
۷۹- منګل علي محمد ، فولکلوري ګلونه . کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۴۳- ۱۴۴ مخونه .
۸۰- منګل علي محمد . د پښتو فولکلوري روایت ، . پېښور : قصه خواني . ۲۰۰۷ کال لومړی مخ .
۸۱- مومند مجاور احمدشاه لنډۍ . کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۶۴ کال . ۱۳ او ۱۴ مخونه .
۸۲- ناصر نصرالله . دپښتنی فولکلور د چاپي مجموعو څېړنډود کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۸۳ کال ۹۰- ۹۱ مخونه .
۸۳- نېژدې مصطفی : پښتني فولکلور کابل : د علومو اکاډیمی دولتي مطبعه ۱۳۶۵ کال ۱۰ مخ .
۸۴- نوري ګل محمد . ملي هنداره (لومړی چاپ)پېښور : قصه خوانی . ۱۹۷۱ کال . ۱ او ۲ مخونه .
۸۵- ملي سندري (سریزه ؟) کندهار : ۱۳۳۰ کال . لومړی مخ .
۸۶- ملي لوبې . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۲۳ کال . ۲۰ مخ .
۸۷- هدایت صادق . نیرنګستان (درییم چاپ) تهران :دامیرکبیرخپرونه ۱۳۴۲ کال .۱۴مخ.
۸۸- هدایت صادق . نوشته هاي پراګنده ایران : تهران ، خیابان شهر ۱۹۹۱ م کال ۱۲۸ مخ .
۸۹- هوتک محمد بن داود . پټه خزانه . (درېیم چاپ) کندهار : د پوهنې مطبعه . ۱۳۳۹ کال ۶۶۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹۰- هيوادمل زلمی . پښتو ولسي ادبيات لاهور : ملت پريس . ۱۳۷۶ ۱ او۲ مخونه.
۹۱- يون محمد اسماعيل . د پښتو شعر هندسي جوړښت . پېښور : دانش خپروندیه ټولنه . ۱۳۷۷ کال . ۳۵ – ۴۰ مخونه .
۹۲- soppy progress publicsher A : Dictionary of philo ۱۹۲۱ – ۱۳ .
۹۳- Folklore Encyclopedia Birtannica London: ۱۹۷۰ -۱۱۲.
۹۴- Panu marif, methodology a dictionary of philosophy ope it ۱۹۸۹ p-۲۸۹ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحريک له هېواد پال او فرهنګپال شخصيت ښاغلي (محمد زمان مموزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوړه ورکړه. ملي تحريک ويارې چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا د ددې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مينه

د افغانستان ملي تحريک

(c) ketabton.com: The Digital Library

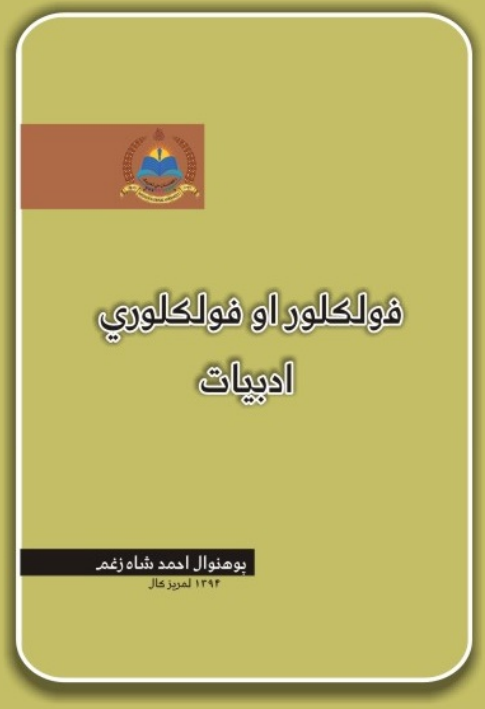

د خپرونو لړ: ٦٢

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library